

MİLLİYETÇİLİK

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ • JOURNAL OF NATIONALISM STUDIES

CİLT 3 SAYI 1 • VOLUME 3 ISSUE 1 / NİSAN • APRIL 2021 / ISSN 2667 - 4459

MİLLİYETÇİLİK ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

(MAD)

Cilt: 3, Sayı: 1, Nisan 2021

MAD-JNS

JOURNAL OF NATIONALISM STUDIES

(JNS)

Volume: 3, Issue: 1, April 2021

ISSN 2667-4459

e-ISSN 2667-7911

Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi (MAD), bilimsel olan Milliyetçilik ve Milliyetçilik Teorileri hakkında disiplinler arası yaklaşımlar ve sosyal bilimlere ait tüm alanlarda yapılan araştırma, inceleme, kritik ve çeviri makalelere yer veren uluslararası hakemli bir dergidir. MAD, yılda iki kez çevrim içi ve matbu olarak yayınlanmaktadır (Nisan-Ekim). **MAD, bu alandaki çalışmaların nitelik ve niceliğini artırmayı amaçladığından özgür ve açık erişim yayın politikalarını benimsemektedir. Bu amaçla yazıların sunulması, değerlendirilmesi ya da yayınlanması için herhangi bir ücret talep edilmemekte, ayrıca yayınlanmış makalelere ücretsiz ve sınırsız erişim sağlamaktadır.**

The main aim of the International Refereed "**Journal of Nationalism Studies**" (JNS) is to publish interdisciplinary approaches and academic, scientific, research, critical and translation articles in all fields of social sciences about the theories of Nationalism and Nationalism, which are academic and scientific. JNS invites researchers and authors from different disciplines to contribute to the journal. JNS is published twice a year, online and in print edition (April-October). **Since JNS aims to increase the quality and quantity of the work in this field, it adopts free and open access broadcast policies. For this purpose of journal, there is no charge for submitting, evaluating, or publishing articles, and it also provides free and unlimited access to published articles.**

İletişim/Contact:

<http://dergipark.gov.tr/madergisi>

www.milliyetcilikarastirmalari.com

dergi@milliyetcilikarastirmalari.com

ISSN: 2667-4459, e-ISSN: 2667-7911

Periyot: Yılda 2 sayı (Nisan-Ekim)

Uluslararası Hakemli dergidir.

Baskı: Ceren Yayıncılık-(284) 214 82 82

Nisan/April 2021-EDİRNE/TÜRKİYE

MİLLİYETÇİLİK ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
JOURNAL OF NATIONALISM STUDIES

ISSN 2667-4459

e-ISSN 2667-7911

DERGİ SAHİBİ /OWNER

Öğr. Gör. Haluk KAYICI

BAŞ EDITÖR/EDITOR IN CHIEF

Doç. Dr. Mehmet Kaan ÇALEN-Trakya Üniversitesi-Türkiye

TEKNİK EDITÖR/TECHNICAL EDITOR

Öğr. Gör. Haluk KAYICI-Trakya Üniversitesi-Türkiye

**İNGİLİZCE VE İSTATİSTİK EDITÖRÜ/ENGLISH AND STATISTICS
EDITOR**

Dr. Öğr. Üyesi Gamze YILDIZ ERDURAN-Trakya Üniversitesi-Türkiye

EDITÖR YARDIMCISI/ASSISTANT EDITOR

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan TEMİZEL-Trakya Üniversitesi-Türkiye

KAPAK RESMİ/COVER PHOTO

Ayhan ÇETİN

GRAFİK TASARIM/GRAPHIC DESIGN

İlter ALKAN

DİZGİ/TYPESETTING

Mehmet Ali KASAP

DANIŐMA-BİLİM KURULU

ADVISORY-SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Yusuf SARINAY, TOBB ETÜ-Türkiye

Prof. Dr. İrfan MORİNA, Priştine Üniversitesi-Kosova

Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK, İstanbul Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. Könül BÜNYADZADE, Milli Elmlər Akademiyası-Azərbaycan

Prof. Dr. Mehmet Akif OKUR, Yıldız Teknik Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. Bülent BAYRAM, Kırklareli Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. Yahya Kemal TAŐTAN, Ege Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. Levent BAYRAKTAR, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi-Türkiye

Doç. Dr. Fedora İvanovna ARNAUT-Kiev Taras Shevchenko
Üniversitesi/Ukrayna

Doç. Dr. Ufuk ÖZCAN, İstanbul Üniversitesi-Türkiye

Doç. Dr. Fatih Mehmet SANCAKTAR, İstanbul Üniversitesi-Türkiye

Doç. Dr. Elnur AĞAYEV, Lefke Avrupa Üniversitesi-KKTC

Doç. Dr. Sezai ÖZTAŐ, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-Türkiye

Doç. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ, İstanbul Üniversitesi-Türkiye

Doç. Dr. Mehmet Kaan ÇALEN, Trakya Üniversitesi-Türkiye

Dr. Michael ERDMAN, The British Library-İngiltere

Dr. Öğr. Üyesi Fahri ATASOY, Kırıkkale Üniversitesi-Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Gökberk YÜCEL, Amasya Üniversitesi-Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Ziya BÖLÜKBAŞI, Anadolu Üniversitesi-Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Dinçer ATAY-Kafkas Üniversitesi/Türkiye

Dr. Ferit Salim SANLI, Hacettepe Üniversitesi/Türkiye

Dr. İsmail Alperen BİÇER-Eskişehir Osmangazi Üniversitesi/Türkiye

BU SAYININ HAKEMLERİ/REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Levent BAYRAKTAR

(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi-Türkiye)

Doç. Dr. Ufuk ÖZCAN

(İstanbul Üniversitesi-Türkiye)

Doç. Dr. Dilek ÇETİNDAS

(Pamukkale Üniversitesi-Türkiye)

Doç. Dr. Mehmet Kaan ÇALEN

(Trakya Üniversitesi-Türkiye)

Doç. Dr. Elif ÖKSÜZ GÜNEŞ

(Karadeniz Teknik Üniversitesi-Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Bülent AKYAY

(Trakya Üniversitesi-Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Özgür BUDAK

(Ege Üniversitesi-Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Fahri ATASOY

(Kırıkkale Üniversitesi-Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Gökmen KANTAR

(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Levent DUMAN

(Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi-Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Ertuğrul ERYÜCEL

(Hitit Üniversitesi-Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Selçuk ŞENTÜRK

(Kafkas Üniversitesi-Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Gökberk YÜCEL

(Amasya Üniversitesi-Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Dinçer ATAY

(Kafkas Üniversitesi-Türkiye)

Dr. Hakan DEĞİRMENÇİ

(Aydın Adnan Menderes Üniversitesi-Türkiye)

Dr. Ferit Salim SANLI

(Hacettepe Üniversitesi-Türkiye)

**MİLLİYETÇİLİK
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ**

Cilt: 3, Sayı: 1,
Nisan 2021

İÇİNDEKİLER
Araştırma Makaleleri

**JOURNAL OF
NATIONALISM
STUDIES**

Volume: 3, Issue: 1,
April 2021

CONTENTS
Research Articles

Onur TÜRKÖLMEZ

1-21

BOURDIEU' CÜ BİR MİLLİYETÇİLİK
KURAMI İÇİN KATKI: HABİTUS VE
SİMGESEL ŞİDDETİN ÇATIŞMASI'NDA
SİMGESEL SERMAYE OLARAK
MİLLİYETÇİLİK

CONTRIBUTION TO A BOURDIEUSIAN
THEORY OF NATIONALISM:
NATIONALISM AS A SYMBOLIC
CAPITAL IN THE CONFLICT OF
HABITUS AND SYMBOLIC VIOLENCE

Murat TURNA

23-46

YAHYA KEMAL'İN ESERLERİNDE
TÜRKLÜĞÜN SİMGELERİ

SYMBOLS OF TURKISHNESS IN
YAHYA KEMAL'S WORKS

Yusuf Ziya BÖLÜKBAŞI

47-78

ETNO-SEKÜLER TASARIMDAN ETNO-
DİNSEL TASAVVURA: MAHZUN
MABEDDEN CAMİİ KEBİRE
AYASOFYA'NIN DÖNÜŞÜMÜ

FROM ETNO-SECULAR DESIGN TO
ETNO-RELIGIOUS THOUGHT: THE
TRANSFORMATION OF HAGOSOPHIA
FROM GLOOMY TEMPLE TO GREAT
MOSQUE

Mustafa ŞAHİN

79-106

AHMET ARVASI'NİN MİLLİYETÇİLİK
ANLAYIŞI VE NEOPERENNİALİZM

AHMET ARVASI'S CONCEPTION OF
NATIONALISM AND
NEOPERENNIALISM

Süleyman GÜNGÖR

107-141

SİYASAL DİLDE METAFOR
KULLANIMI:
DEVLET BAHÇELİ'NİN ÖRNEK
METİNLERİNİN SÖYLEM ANALİZİ

USING METAPHORS IN POLITICAL
LANGUAGE: DISCOURSE ANALYSIS
OF
DEVLET BAHÇELİ'S EXAMPLE TEXTS

Yasemin ŞAHİN

143-166

LIVES AMIDST RUINS: GREEK
NATIONALISM IN LOUIS DE
BERNIÈRES'S BIRDS WITHOUT WINGS

KALINTILAR ARASINDAKİ
YAŞAMLAR:
LOUIS DE BERNIÈRES'İN KANATSIZ
KUŞLAR ROMANINDA YUNAN
MİLLİYETÇİLİĞİ

Kitap İncelemesi

Book Review

Mustafa ŞAHİN

167-177

MİLLİYETÇİLİĞİ YENİDEN DÜŞÜNMEK KURAMLAR VE UYGULAMALAR
Alain Dieckhoff, Christophe Jaffrelot

ASOS
indeks

Scientific Indexing Services

Directory of
Research Journal
Indexing

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Bu eser Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Araştırma Makalesi-Research Article

BOURDIEU'ÇÜ BİR MİLLİYETÇİLİK KURAMI İÇİN KATKI: HABİTUS VE SİMGESEL ŞİDDETİN ÇATIŞMASI'NDA SİMGESEL SERMAYE OLARAK MİLLİYETÇİLİK*

Onur TÜRKÖLMEZ**

ÖZ: Milliyetçiliğe ilişkin klasik tasnifler, ortaya çıktıkları dönemin toplumsal gerçekliğine uyumlu olsa da tarihsel gerçekliği belli felsefi ikilemlerde mutlaklaştırmakta ve değişen dünyanın toplumsal koşullarını açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Çoğunlukla entelektüel bir çatışma ve dikotomi yarattığı görülen bu yaklaşımlar, siyaset ve sosyolojiyi toplumun uzağında gerçekleşen bir fikir hareketleri tarihi olma riskiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Bu çalışmada, sosyal bilimleri bu tip dikotomilerden kurtarmayı amaçlayan Pierre Bourdieu'nün sosyolojik yaklaşımı vasıtasıyla milliyetçiliği bugünün toplumsal koşullarında yeniden okumanın mümkün olup olmadığı ele alınmıştır. Bu kapsamda Pierre Bourdieu'nün habitus, simgesel sermaye ve simgesel şiddet kavramları aracılığıyla yeni bir milliyetçilik teorisi ya da yaklaşımı geliştirmenin imkanları tartışılmıştır. Bourdieu'nün sosyolojik kavrayışı vasıtasıyla siyasal milliyetçilik-kültürel

* Bu çalışma Sakarya Üniversitesi'nde Haziran 2020'de savunduğum "Türkiye'de İktidar Stratejilerinin Bir Zihniyet Olarak Milliyetçilik Üzerinden Okunması: YÖN-Devrim ve Aydınlar Ocağı Örneği" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir. Çalışmanın ilk taslakları 2018 yılında Uluslararası Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Sempozyumu'nda "Pierre Bourdieu'den Bir Milliyetçilik Teorisi Çıkarmak Mümkün mü? Millet-leşme Mücadeleleri ve Ötesi" başlığı ile özet bildiri olarak sunulmuştur.

** Arş. Gör. Dr. Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, onurturkolmez@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3841-6880.

*Geliş Tarihi-Received Date: 30.10.2020
Kabul Tarihi-Accepted Date: 07.12.2020*

milliyetçilik ayrımının ve milliyetçiliğe ilişkin artık klasikleşen ilköçilik, etno-sembolcölük ve modernizm tasnifinin aşılabilirleği toplumsal ve siyasal gerçekliği açıklama kapasitesi yüksek bir milliyetçilik teorisinin kurulabilirleği kanaatine varılmıştır. Bunun da ancak sosyoloğun habitus ve simgesel şiddet konseptlerinin çatışması ve bileşkesinden oluşacak bir simgesel sermaye olarak milliyetçiliği değerlendirmekten geçtiği ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, Pierre Bourdieu, Millet-leşme Mücadeleleri, Simgesel Sermaye, Simgesel Şiddet, Habitus.

CONTRIBUTION TO A BOURDIEUSIAN THEORY OF NATIONALISM: NATIONALISM AS A SYMBOLIC CAPITAL IN THE CONFLICT OF HABITUS AND SYMBOLIC VIOLENCE

ABSTRACT: While the classical classifications of nationalism are in harmony with the social reality of the era they have emerged, they also absolutize historical reality in certain philosophical dilemmas and also insufficient to explain the social conditions of today's changing world. These approaches, which are often seen as creating intellectual conflict and dichotomies, put politics and sociology at risk of being a history of intellectual movements taking place far from society. In this study, it is examined that, through Pierre Bourdieu's sociological approach, which aims to liberate social sciences from such dichotomies, whether it is possible to re-read nationalism in today's social conditions. In this context, the possibilities of developing a new theory or approach of nationalism through Pierre Bourdieu's concepts of habitus, symbolic capital and symbolic violence were discussed. Through Bourdieu's sociological conception, it was concluded that a theory of nationalism with a high capacity to explain the social and political reality can be overcome by the classification of primitivism, ethno-symbolism, and modernism in relation to the distinction between political nationalism and cultural nationalism. It can be stated that this is only through the sociologist's evaluation of nationalism as a symbolic capital that will consist of the conflict and combination of the concepts of habitus and symbolic violence.

Keywords: Nationalism, Pierre Bourdieu, Nation-ization Struggles, Symbolic Capital, Symbolic Violence, Habitus.

GİRİŞ

Milliyetçilik, pratik siyasette ve yaygın literatürde rekabet halindeki siyasi ideolojilerden biri olarak ele alınmaktadır¹. Bu durum milliyetçiliğin, onu temsil ettiğini iddia eden partilerin siyasi başarılarına endeksli bir yükseliş ya da çöküş trendine sahip olduğu algısını yaratmaktadır. Bir yandan da milliyetçilik 20. yüzyılın ilk yarısında Amerika'nın liberal yükselişine karşı Avrupa'nın içe dönük kalkınmacı ve faşist yükselişiyle ilişkilendirilmektedir (Nairn, 2015: 17). Milliyetçiliği toplumsal bir sapma olarak ele alan bu yaklaşımlar milliyetçilik teorisine de etki etmiştir. Doksanlı yılların sonunda hız kazanan küreselleşmenin yükselişi ve ulus devletlerin çöküşü tartışmalarının altında da milliyetçiliğe dair klasik yaklaşımların diktomatik yapısı etkili olmuştur. Öte yandan küreselleşmenin yükselişinin otarsik yapılar başta olmak üzere ulus devletleri ve milliyetçiliği de ortadan kaldırmadığı da görülmüştür. Bu nedenle milliyetçiliği ele alma ve tanımlamada yeni yol ve yöntemlerin denenmesi gerektiği ortaya çıkmıştır.

Milliyetçilik teorilerinin millet ve milliyetçilik arasındaki kronolojik öncelik soruşturması bugün bilinen ilkçilik, etno-sembolcülük ve modernizm akımlarının doğuşuna vesile olmuştur. Ancak bugün anlaşılmaktadır ki milliyetçiliği anlamlandırmak için sorulması gereken soru milliyetçiliğin ontolojisine yani milliyetçiliğin ilk ortaya çıkış dinamiklerine değil, milliyetçiliğin siyasi ve toplumsal ilişkilerdeki yerine dair olmalıdır. Söylenebilir ki, milliyetçilik, modern devletin olduğu andan itibaren siyasetin merkezinde kendine bir yer edinmiştir. Siyasal alanı kuran, bu alanın meşru sınırlarını çizen ve bir anlamda oyunun kurallarını tanımlayan ana hat

¹ Örneğin Philip S. Gorski milliyetçilik teorilerinin tarihsel evrimini dört aşamada ele almaktadır. Gorski'ye göre milliyetçilik teorilerinin ilk dalgası milliyetçiliği liberalizm ve sosyalizm gibi bir ideoloji olarak ele almış ve köklerini 18 ve 19. yüzyıllarda aramıştır. İkinci dalga milliyetçiliği bir siyasi kimlik biçimi olarak ele almış, üçüncü dalga milliyetçiliğin hakim sınıf ideolojisi bağlamında değerlendirmiştir. Dördüncü ve son dalga ise milliyetçiliğin sembolik boyutlarına ağırlık vermiş ve milliyetçiliği tamamlanmamış bir kurgu olarak tanımlamayı tercih etmiştir (Gorski, 2015: 315-316).

milliyetçilik olmuştur. Ancak bu durum bizi, siyasetteki tüm aktörlerin özünde ya da görünüşte milliyetçi olduğuna dair bir indirgemeciliğe sürüklememelidir.

Milliyetçiliğin siyaset sosyolojisi bağlamındaki yerini tartışan araştırmalara genellikle ideoloji kuramları bağlamında rastlanır ki, bunların en şöhretlisi Louis Althusser'in "İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları" eseridir. Althusser 20. yüzyılda milliyetçiliğin yükselişi temasını benimsemiş Marksist bir düşünür olarak, kapitalizmin ortaya çıkışı ve modern devletin doğuşunun devlet-toplum ilişkilerinde yarattığı dönüşümü incelemiştir. Devletin ideolojik aygıtları kuramında devlet, belli bir (resmî) ideolojiyi, kurumları (okul, hapishane, fabrika vb.) aracılığıyla topluma işler ve kapitalist üretim ilişkisinin meşruiyetini sağlayan üstyapı kurumu olma vazifesini görür. Egemen sınıfların aygıtı olan devlet, yine egemen sınıfların çıkarlarına denk düşecek şekilde hükmedilen sınıflar açısından kutsal, değerli ve uğruna ölünecek bir kuruma dönüşür. Bir yandan da hükmedilen sınıflar, içinde buldukları üretim ilişkisi biçimini zihinlerinde meşrulaştırırlar (Althusser, 1994). Althusser'ci ideolojik aygıtlar yaklaşımının temel eksiği, genelde ideoloji kavramını özelden ise milliyetçiliği, devletten topluma doğru tek yönlü bir akış olarak ele alması ve toplumda bu ideolojinin maruz kalabileceği kırılmaları gözden kaçırmasıdır. Bir yönüyle Althusser'in aygıt devlet yaklaşımına içkin bir kadir-i mutlak bir devlet anlayışı olduğu görülür. Bu devlet tüm kurumlara hükmetmesi vasfıyla vatanı çepçevre sarar ve onu kapitalizme uyumlu biçimde kurar.

Milliyetçilik kuramları arasında daha ziyade modernistler tarafından benimsenen bu yorum milliyetçiliğin belli ilişkilerin üstünü örten ve yukarıda da belirtildiği üzere üstyapı kurumlarına ait bir "aldatmaca" olduğunu savunan bir görüştür. İlkçilik ve etno-sembolcülük ise modernistlerin bu eleştirel çıkışına bir tepkiyle milliyetçilik ve milletlerin tarihin eski devirlerinden bu yana var olduğunu ispat etmek için argümanlar ortaya koyarlar. Ancak daha evvel de belirttiğimiz üzere bu tartışma entelektüel bir bağlamda ilerlerken, millet ve milliyetçiliğin sosyo-politik evrende oluş hali devam eden konseptler olduğunu hesaba katmaz. Nairn'in de vurguladığı gibi ilkçilik (ve etno-sembolcülük) ile modernizm arasındaki

tartışma çözümsüz bir tartışmadır, zira somut toplumsal ve siyasal gerçeklik, kurduğu eklektik sentezlerle teorik kategorizasyonların karşılamadığı yeni alanlar üretmeye hâlen devam etmektedir. Milliyetçilik de böyle bir toplumsal siyasal gerçeklik olarak ele alınmalıdır (Nairn, 2015: 123-124).

Bu çalışmada öncelikle milliyetçiliğe ilişkin üç tarz-ı siyaset ya da klasik üçlü tasnif olarak adlandırmayı tercih ettiğimiz ilkçilik, etno-sembolcülük ve modernizm yaklaşımlarının kısa bir eleştirisine yer verdikten sonra Pierre Bourdieu'nün sosyolojik yaklaşımında ortaya koyduğu habitus, simgesel şiddet ve simgesel sermaye kavramları aracılığıyla yeni bir milliyetçilik teorisi kurmanın imkanları araştırılacaktır. Bu bağlamda Philip S. Gorski tarafından Bourdieu'nün sınıflandırma mücadeleleri kavramından hareketle ortaya atılan millet-leşme mücadeleleri yaklaşımına yer verilecektir.

1. MİLLİYETÇİLİK TEORİLERİNDE KLASİK ÜÇLÜ TASNİF: İLKÇİLİK, ETNO-SEMBOLCÜLÜK VE MODERNİZM

Milliyetçiliği tasnif etme çabaları öncelikle kavramın siyasi ve kültürel boyutlarıyla ele alınmasına dayanır. Buna göre siyasi milliyetçilik, Westphalia barışı ile Avrupalı devletler tarafından ulus ve ulus devlet kavramlarının resmen tanınması ile başlar (Gülalp, 2007: 11). Kültürel milliyetçilik ise kategorilere ayrılmıştır. İlkçi ve etno-sembolcülere göre millet, tarihsel birtakım sembollere ve etnik ortaklıklara dayanırken, modernistlere göre milliyetçi kültür modern toplumun somut yaşantısı içinde inşa ve icat edilmiştir. Bu anlatı devletlerin sınırları içindeki unsurların yekpare milletler olduğunu ve bunların illaki etnik bağlılığa dayandığını kabul eder. Yahut farklı unsurlardan özneler kapitalizmin basıncı altında devlet eliyle birleştirilerek “milletleşmiş”lerdir. İlkçiler, milletlerin tarihin başlangıcından bu yana var olduğunu ve tarihte yaşanan tüm siyasal gelişmelerin milletler arasındaki etkileşimden doğduğunu kabul ederler (Smith, 2013: 76). Modernistler ise tam tersine millet ve milliyetçiliğin modernleşme (çoğunlukla da kapitalizm) bağlantılı süreçlerin etkisi altında eski tabiiyet ilişkilerinden bağımsızlaşan kitleler tarafından icat edildiğini savunurlar. Milliyetçiliğin icadı, An-

derson'un vurguladığı üzere matbaanın yaygınlaşması ve dinsel cemaatlerin çözünmesine bağlı olarak ortak dillerin doğmasına bağlanabileceği gibi, Nairn'in dikkat çektiği üzere kapitalizmin çevre ülkelerinde merkez ülkelere dönük bir öfke tarafından da hızlandırılabilir (Anderson, 2009: 33; Nairn, 2015: 122). Her halükarda siyasetin mecrasının seçkinlerden kitlelere doğduğu aktığı bir dönüşüm sürecinin ürünü olarak kabul edilir.

Gerek siyasi ve kültürel milliyetçilik ayrımı, gerekse kültürel milliyetçiliğin kendi içindeki üçlü tasnifi bir takım sorunlar barındırmaktadır. Öncelikle siyasi milliyetçilik bir ülkenin içinde birbirinden ayrı ve birbiriyle rekabet eden ayrılıkçı ya da toplumu ve devleti yeniden örgütlemeyi hedefleyen milliyetçilikler olabileceği ihtimalini dikkate almaz. Başka bir açıdan, bu merkezi milliyetçiliğe muhalif olan akımların başka bir milliyetçi inşa sürecini temsil ettiğini ya da edebileceğini hesaba katmaz. Merkezi milliyetçiliğe ya da resmi ideolojiye muhalif olan akımlar kendilerini ancak milliyetçilik dışı biçimlerde kurabilirler. Şayet kendini milliyetçilikle kuran muhalif hareketler olursa bunlar da ülkenin milli kimliğini tahkim eden milliyetçiliğine bir ihanet gibi yorumlanmıştır (Aydın, 2015: 75). Bu bakımdan merkezi milliyetçilikle rekabet ederek merkeze gelmeyi hedefleyen farklı millet tasarımlarının mücadelesinden genellikle bahsedilmez. Farklı millet tasarımları varsa bile bunlar ayrılıkçı hareketler olarak görülür ve iktidar mücadelesinin dış dinamiklerinden biri olarak tanımlanır. Siyasetin belli bir dönemde ülke içinde farklı millet tasarımlarının hegemonya mücadelesi biçiminde ele alınması ise siyasetin merkezine milliyetçiliği koyar. Bu bakımdan millet olma ve millet kurma süreçleri bağlamında milletleşme uzamı, siyasi mücadelenin ana hattı olarak tanımlanabilir. Örneğin, Osmanlı Devleti'nin son yüzyılını anlamlandırmada artık bir ana hat haline gelen üç tarz-ı siyaset (Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük) birbirinden farklı kapsamları, farklı öteki tanımları olan birer millet olma ve millet kurma sürecidir. Osmanlı'nın son yüzyılı merkezde üç tarz-ı siyasetin birbiriyle, çevrede ise ayrılıkçı milliyetçiliklerin merkezdeki üç tarz-ı siyasetle kurdukları ilişki denemelerinin bir bütünüdür. Sonuçta Türklük esasına göre kurulan yeni

ulus devlet, merkezdeki diğer siyasetleri çevredeki ayrılıkçı milliyetçiliklerle beraber saf dışı etmiştir. Bu bağlamda bir ülke içinde aynı anda birden fazla siyasi milliyetçilik anlayışı rahatlıkla bulunabilir ve bunlar birbirleriyle aynı ülkenin merkezi siyasetini tahkim etme ve orada etkin olabilme adına bir mücadeleye de girişebilirler. Farklı siyasi milliyetçilik tasavvurları, illaki ülkeyi parçalamak amacına hizmet etmek için ortaya çıkmak zorunda değildir.

Kültürel milliyetçiliğin klasik üçlü tasnifi ise, millet ve milliyetçilik kavramlarının tarihinin araştırılarak, tarihin başlangıcından bugüne milletin varlığına ışık tutmayı dener. Savunmacı bir tarzda geliştirildiğini gördüğümüz bu teorik tasnif denemesi millet olgusunun tarihin en eski çağlarından bu yana var olduğu ile onun modernizmin bir aldatmacası olduğu iddiaları arasında salınan teorik yaklaşımlardan oluşur.

Milletlerin, tarihin en eski çağlarından beri geçerliliğini koruyan toplumsal birimler olduğunu işleyen ilkçilik, millet ile milliyetçilik arasındaki halef-selef sorgulamasında millet lehine verilmiş bir cevabı içerir. Çoğunluğu milliyetçi araştırmacılardan oluşan ilkçiler milletlerin eski çağlardan günümüze fazla değişmeden gelen, etnik ve kültürel bağlarla birbirine bağlı topluluklar oldukları iddiasındadırlar (Özkırmı, 1999: 86).

İlkçiliğin karşıtı olan modernist bakış açısı, milliyetçiliğin 18 ve 19. yüzyılda meydana gelen bir dizi gelişmenin sonucu olduğunu ileri sürer. Modernistler geleneksel toplumun tamamen ortadan kalkmasına neden olan kapitalizm, kentleşme, modernleşme gibi gelişmelerin etkisi altında milletlerin devletler tarafından milliyetçilik politikası aracılığıyla icat ve dayatıldığını savunmaktadır (Özkırmı, 1999: 98). Esasen modernist milliyetçilik yaklaşımı, milli kimliğin bir aldatmaca ve bir tahayyül ya da potansiyel olması üzerindeki tartışmada farklı görüşlere bölünür. Örneğin Anderson, milli kimliğin tamamen egemen sınıflar tarafından üretilmiş bir olgu olmadığını, imparatorlukların güç kaybetmesi üzerine buradan doğan boşluğu ikame eden bir tahayyül olarak doğduğunu ileri sürer. Nitekim bu tahayyülü yaratan da imparatorluk düzenini ortadan kaldıran modernleşme süreci olmuştur (Anderson, 2009: 21).

Buna karşılık Eric J. Hobsbawm, milli kimliğin resmi dil ve tarih politikaları aracılığıyla egemen sınıflar tarafından inşa edildiğini savunur (Hobsbawm, 2010: 63). Yine Ernest Gellner, toplumların geçirdiği sosyo-ekonomik dönüşümlerin siyasal dönüşümleri de zorunlu kıldığını; bu nedenle, sanayi devriminin dayattığı eşit işi eşit zamanda ve aynı kalitede yapabilecek eleman yetiştirme zorunluluğunun bir anlamda aynı kültüre, aynı dile, benzer yaşam algısına sahip yurttaşların kurulması için milletin icat edilmesine uygun zemini hazırladığı görüşündedir (Gellner, 1993: 141).

İlkçilik ve modernizmin ortasında bir yer bulmaya çalışan etno-sembolcüler ise milletlerin milliyetçilikten önce var olmadığını konusunda modernistlerle birleşmeler de milletlerin tamamen kurgusal olmadığını, etnik bilinç adını verdikleri kimi sembollere yaslanmaksızın tamamen kurgusal milletlerin kurulamayacağını iddia etmektedir (Özkırımlı, 1999: 198). Etno-sembolcülük kavramını ilk kez kullanan John A. Armstrong, etnik bilincin insanlığın tarih boyunca geliştirdiği tüm siyasal örgütlenme biçimlerine ulaşmasını sağlayan bir başlangıç noktası olduğunu savunur. Etnik bilinci yaratan olgu, insanların taşıdığı soy ve kültüre bağlı özelliklerin yaşadıkları çevre ile girdiği etkileşimdir (Armstrong, 1982: 17).

Kültürel milliyetçiliğin bu klasik üçlü tasnifi ile ilgili ilk bakışta tespit edilebilecek bazı sorunlar şunlardır. İlk olarak bu üçlü tasnif birbirine cevap vermek üzere kurulmuş entelektüel ayrımlara dayanmaktadır. Klasik üçlü tasnif, "millet mi milliyetçiliği yarattı? Yoksa milliyetçilik mi milleti inşa etti?" soru çiftine cevap vermeye çalışan ontolojik ve masa başı bir yöntem hattını takip eder. Bu yöneme bağlı olarak da her tasnifin kendine göre bir tarih okuması söz konusudur. Oysa milliyetçiliğin modern dünyadaki varlığını açıklamak için öncelikle modern dünyanın oluşumu bağlamında modernleşme sürecinde toplumun ve siyasetin dönüşümünü izlemek ve bu bağlamda çift yönlü bir analiz yapmak gerekir.

Milliyetçilik ne sadece devletin ya da üretim ilişkilerinin dönüşümünü meşrulaştırmak için devletten topluma dikte edilen bir öğreti olarak anlaşılabilir. Ne de buna karşılık olarak toplumun bir takım söylemsel uzamları dönüştürme kapasitesinin gücüne yasla-

nılarak tarih öncesi çağlara dayandırılmasına gerek vardır. Bu açıklamalar milliyetçiliği bir tarih yorumları mücadelesinin içine hapsetmekle sonuçlanmaktadır. Yapılması gereken ilk olarak bir ülkede aynı anda aynı milletin tarihi, kimliği, özellikleri vb. hakkında oluşabilecek birden fazla millet tasavvurunun mücadele halinde olabileceğini, bunu siyaseten mümkün olduğunu kabul etmektir. Bu mücadele yaklaşımı kabul edilince de ikinci husus doğar ki, burada klasik üçlü tasnifin izah edemeyeceği yeni bir milliyetçilik modelinin inşası kendini dayatır. Bunu da ancak Bourdieu'nün simgesel şiddet, habitus ve simgesel sermaye kavramları ile açıklamak mümkün olabilir.

Bu çalışmada milliyetçiliğe ilişkin siyasi ve kültürel yaklaşımların her ikisine de Pierre Bourdieu'cü bir katkı sunmayı deneyeceğiz. Bu amaçla öncelikle siyasi milliyetçiliğin klasik kabullerine alternatif olarak değerlendirebileceğimiz "millet-leşme mücadeleleri" kuramını kısaca özetleyerek milliyetçilik kuramına olası katkılarını değerlendirdikten sonra Bourdieu'nün başlıca kavramlarının ışığında alternatif bir kültürel milliyetçilik kuramının olanaklarının sorgulanmasına geçilecektir.

2. MİLLİYETÇİLİK TEORİSİNE BOURDIEU' CÜ BİR KATKI: MİLLET-LEŞME MÜCADELELERİ

Milletleşme uzamını, siyasi mücadelenin ana hattı olarak ortaya koyan bir teori Philip S. Gorski tarafından ortaya atılmıştır. "millet-leşme mücadeleleri" teorisinde Gorski, öncelikle verili milliyetçilik teorilerini kısa bir eleştiriye tabi tuttukten sonra milliyetçiliği, "milleti ya da eşdeğer bir kategoriyi çağıran her tür söylem ve pratikler bütünü" olarak tanımlamıştır (Gorski, 2015: 326). Bu tanımın en önemli katkısı milliyetçiliği hem modern hem de modern olmayan çağlarda arayıp bulmayı mümkün kılan bir kolektif kimlik olarak ele almayı sağlamasıdır.

Gorski, millet-leşme mücadeleleri kavramını, Bourdieu'nün sınıflandırma mücadeleleri kavramından hareketle ortaya atmıştır. Bourdieu'de sınıflandırma, toplumsal dünyada makul davranışın öngördüğü pratik bilgi ve eylem ilkelerinin bütünüdür. Her sınıflandırma bir ikili karşıtlık yaratır. Bu ikili karşıtları belirleyen bölme

ilkeleri, yani neyin güzel ya da çirkin, neyin iyi ya da kötü, neyin ahlaki ya da ahlakdışı olduğunu belirleyen ilkeler, toplumdaki faillerin ortak ve anlamlı bir dünyayı paylaşmalarını sağlayan temelleri ifade eder (Bourdieu, 2015a: 677). Sınıflandırma biçimleri, ürettikleri karşıt sıfat çiftleri bakımından tüm toplumun ortak paydasını, üzerinde uzlaştığı ya da çatıştığı zemini oluşturur. Sınıflandırma; bir kavram etrafında toplananları “biz”, karşıt kavram etrafında toplananları “onlar” olarak kurar. Sınıflandırmaları kuran failler, kendi kurdukları sınıflandırmaların (biz ve öteki tanımlarının) hegemonikleşmesi için bir mücadeleye girerler. “Sınıflandırma mücadelesi” adını alan bu mücadele toplumdaki simgesel sermayelerin bölüşümüne dayalı ve toplumu bölen esas paylaşım mücadelesidir (Bourdieu, 2015a: 692). Gorski de buradan hareketle millet ve milliyetçiliği de tarihsel bir deneyimler bütününe etkisi altında toplumun üzerinde zımnen anlaşıldığı bir biz ve onlar kurulumu olarak ele almaktadır.

Böylesi bir milliyetçilik kuramında milliyetçiliğe belli bir doğuş anı atfetmeye gerek yoktur. Bu tür görüşleri organizmacı olarak niteleyen Gorski, bu görüşlerin milliyetçiliği belli bir zaman ve mekanda sınırlaması araştırmacının milliyetçiliğin doğuş anındaki özünü aramaya ve ona geri çevirmeye yönelik bir nostalji yaratacağını düşünmektedir. Oysa milliyetçiliği kuran sembol ve ritüeller tarihin her anında benzerleri bulunabilecek türden şeylerdir. Önemli olan belli bir sembol ve ritüelin tarihin belli bir anında milletleşme sürecinde nasıl işlevsel olarak kullanıldığı ya da dönüştürüldüğüdür (Gorski, 2015: 336-337). Milletleşme mücadelesi bu kullanışlılık ve dönüştürülebilirlik ihtimallerinden birinin ya da birkaçının kitleselleşmesi halinde başlayacaktır.

Bir milletleşme mücadelesinde aktörler millet topluluk olma hissiyle ilgili birbirine rakip çeşitli tasavvurlar ortaya koyarlar. Bir aktöre vatanseverlik olarak gözüken şey, diğerine kaçınılmaz olarak vatan hainliği ve bölücülük gibi gözükebilir. Ancak üzerinde ihanet ya da sadakat tartışması yürütülen vatan (Bourdieu’cü anlamda alan) ortaktır. Siyaset bu farklı millet tasavvurlarının hegemonya mücadelesi üzerinden okunduğunda milliyetçiliğin tarihsel kökenlerinin çok bir anlamı olmayacaktır. Burada milliyetçiliğin,

Gorski'nin ifadesiyle millet-leşmenin siyasetin kurucu ilkesi olması önem taşımaktadır. Bir diğer açıdan Gorski'nin millet-leşme mücadeleleri yaklaşımı, ülkede tek bir egemen milli kimliğin bulunmadığını toplum tarafından paylaşılan değerlerin sürekli değişiklik göstererek egemen milli kimliğin tanımını kırılma ve dönüşüme uğratabildiğini de göstermektedir.

Millet-leşme mücadeleleri sadece bir millet tanımının dolaşıma sokulması ile başlatılan bir fikir mücadelesi olmayıp, çeşitli sınıfsal sosyal, siyasi ve ekonomik mekanizmaları harekete geçirdiği başarıya ulaşabilir. Bu mekanizmalar (Gorski, 2015: 339-342):

- 1) İşgal ve/veya sömürgeleştirmede olduğu gibi toprak ve halklar üzerindeki denetimdeki değişiklikler. Bir devletin coğrafi sınırlarının genişlemesi çoğu zaman mensubiyeti tanımlayan sembolik sınırların, yani ulusal temelde çizilebileceği gibi ırk, imparatorluk, hanedan ya da inanç temelinde de çizilebilecek sınırların yeniden tanımlanmasına yol açar.
- 2) İletişim ve ulaştırma teknolojilerindeki değişiklikler. Kitleleşme, daha genel anlamda coğrafi hareketlilik ve dolayısıyla yerel kimliğe karşı ulusal kimliğin öne çıkmasındaki etkisi de öyle.
- 3) Kültürel ve ticari ağların ölçek ve yapısındaki değişiklikler. Alman üniversitelerinin, edebi topluluklar ve kardeşlik örgütlerinin gelişimindeki rolü gibi bu örgütlerin pan-Alman bir ulusal kimlik tanımının gelişimi ve tanımındaki rolü de iyi bilinmektedir.
- 4) İç göç ve dış göç nedeniyle gerçekleşen kitleleşme hareketleri.
- 5) Sermayenin dağılımı, bileşimi ve değerindeki dönüşümler. Bu değişimler statükoyu parçalar ve milletleşme mücadelelerini tetikler. Din adamı sınıfına mensup olmayan kültürel seçkinlerin doğuşu ve gelişimi çoğu zaman daha seküler millet tanımlarıyla el ele gider, ki bunlar da din temelli millet anlayışını savunanlarla çatışmayı ateşleyebilir.
- 6) Yeni ulusal kategorilerin ve anlatıların inşası ve yayılması ya da eskilerin ortadan kaybolması.
- 7) Toplumsal ya da maddi teknolojik değişikliklerin olanak sağladığı yeni ritüel formların ve tekniklerin icadı. Sanayi ve mühendislikte muhtelif türlerde devasa milli anıtların inşasına imkan veren gelişmeler yeni milli ritüel formlarının ve yeni milli odak noktalarının yaratılmasını mümkün kılmıştır.

Bu yedi öncüllü sistematik açıdan düşünüldüğünde söz gelimi Türk modernleşmesinin ana uğrakları olarak bilinen üç tarz-

ı siyaset (Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük) birer millet tasavvuru olarak ele alınabilir. Bu akımların 19. yüzyıl Osmanlı'sında gerçekleşen siyasi, ekonomik, toplumsal ve diplomatik gelişmelerin etkisi altında bir milletleşme mücadelesi geçirdikleri ve yeni cumhuriyetin egemen kimliğini bu mücadelenin kazananının belirlediği rahatlıkla ifade edilebilir. 19. yüzyılda değişen kültür hayatı, kurulan cemiyetler, savaş ve iç savaşların ardından yaşanan yoğun göç hareketi ve etkileri, II. Abdülhamid devri ile başlayan devletin simgesel ve törensel anlamda kendini yeniden yorumlama denemelerinin bir bütün olarak milletleşme uzamını tetiklediğinden bahsetmek mümkündür.

Klasik milliyetçilik kuramlarının modernleşme sürecini ele alarak getirdiği özcü açıklamalara bir cevabı içeren Philip S. Gorski'nin yaklaşımının ardından milliyetçiliğin modern siyasette ve devlet-toplum ilişkilerindeki yerini anlamlandırabilmek için Bourdieu'nün ana kavramlarının milliyetçilik teorisine sunabileceği katkı imkanları değerlendirilecektir.

3. BOURDİEU SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN MİLLİYETÇİLİK: HABİTUS, SİMGESEL ŞİDDET, SİMGESEL SERMAYE

Bourdieu'nün sosyolojik kuramını geliştirirken ortaya koyduğu yeni kavramlar, sosyal bilimlerdeki yapı ve özne gerilimini aşmayı denerken bir yandan da farklı teorilere de imkan sağlayabilecek esnek kullanım alanları sunmuştur. Bu başlık altında Bourdieu'nün bireylerin ailelerinden aldıkları ve nesiller boyunca taşıyan neyin makul ve mantık dışı olduğunu tayin eden eylem ve söylem şablonlarını içeren "habitus", tahakküm ilişkilerini sevgi ilişkilerine dolayımlayarak kişilerin dünyaya dair algı kategorilerini biçimlendiren "simgesel şiddet" ve toplumda tanınırlık ve ayrıcalıklı konumları edinmeyi sağlayarak egemen sınıfa katılmayı mümkün kılan "simgesel sermaye" kavramlarının milliyetçiliğin sosyo-politik işlevine dair sunabileceği katkılar tartışılacaktır.

Bourdieu toplumsallaşma süreçlerinin içine gömülü olarak gelişen tahakküm ilişkilerini ele almıştır. Görünür toplumsal ilişkilerin altında yatan ve insanları buldukları konumdan memnun

olmaya iten tahakküm ilişkilerini aramak, egemen sınıfların hükmedilen sınıflar için bir aldatmaca olarak bu toplumsal ilişkileri üretmesine benzetilebilir. Ancak Bourdieu, tarihin belli bir anında meydana gelen bir kandırma biçiminden değil, nesiller boyu bedenlere ve zihinlere kazanmış düşünme ve eylem biçimlerinden bahsederek kendini Marksistler'den belli ölçülerde ayırmaya çalışmıştır. Bourdieu için aktörlerle sosyal dünya arasında bilinç altına benzer bir ilişki vardır (Tatlıcan ve Çeğin, 2014: 322). Ancak yine de çoğunlukla Marx ve Weber arasında bir yer tutturmayı denediği savunulan sosyoloğun yapısalcı boyutunun daha güçlü kaldığını belirtmek gerekir.

3.1. Habitus

Habitus, aile ve yakın çevrede edinilen sınıfa özgü tecrübelerden oluşmuş bir kategoriler bütünüdür. Faillerin dünya görüşünün şekillenmesini sağlayan kanaatlerin oluşumunu besleyen tüm deneyimler, eylem ve söylemler habitusa dahildir (Tatlıcan ve Çeğin, 2014: 323). Bir yandan nesiller öncesinden miras alınan değer yargılarını içerdiği gibi diğer yandan da her nesilde yeni ilişkilerle zenginleşir ve kendine yeni bir yön çizer.

Habitus'un somut faydası, kişilerin mevcut konumlarını riske atmadan öngörülemez toplumsal gerçekliğe hızlı ve kullanışlı cevaplar vermelerini mümkün kılacak meşru yaşam ilkelerini üretmeyi sağlamasıdır. Habitus'un bu işlevi iktidar ilişkileri bağlamında statükoyu besleyici bir nitelik de taşır. Hükmedilenler, simgesel sermaye bölüşümünün onlara verdiklerini kabul edip, esirgediklerini reddetmeye, bu açıdan taleplerini talihlerine uyarlamaya, kurulu düzenin tanımlarına uygun bireyler olmaya meylederler (Rehmann, 2017: 247). Habitus sayesinde simgesel iktidar faillerin bedenlerine ve zihinlerine kazanır ve nesiller arasında yeniden üretimi mümkün olur. Bu nedenle ideolojik boyun eğme ilişkisi simgesel şiddet ile habitus arasındaki etkileşimlerin bir sonucudur.

Habitus'un milliyetçilik kuramına en önemli katkısı, milliyetçiliğin toplumun kılcallarına kadar ilerleme ve orada kalmasına sunduğu katkıda aranabilir. Ailesinde Balkan Savaşları'nda şehit

düşmüş, Çanakkale’de gazi olmuş, Kurtuluş Savaşı’nda İstiklal Savaşı’nda madalya kazanmış bireyler bulunan bir kişinin habitusunda Türk milliyetçiliğinin yükselmesi ve anımlanması doğal olacaktır. Sadece savaşlarda değil 19. yüzyılda Balkanlar’dan ya da Kafkaslar’dan göçe zorlanmış bir ailenin, göçe maruz kalmadığı halde bu tür deneyimler yaşayan ailelere komşuluk etmiş farklı ailelerin ortak toplumsal zihinlerinde bir Türklük, Osmanlı, Müslümanlık ve Batı, Bulgar-Yunan, Avrupa algısı yerleşmesi doğaldır. İşte habitus, simgesel şiddet vasıtasıyla tarif edilen resmi ideolojinin kılcallardaki kırılmalarını yaratarak meşruiyetini dallandıran mekanizmadır. Bu meşruiyet işlevi, simgesel şiddete (resmi milliyetçiliğe) muhalif ya da alternatif milliyetçiliklerin doğmasını sağlayacak potansiyeli de kendi içinde taşır.

Habitus’u milliyetçiliği açıklamada işlevsel bir konsept olarak değerlendiren Danış, kavramı bir ulusa mensup bireylerin ortak davranışlar kümesi olarak ele almakta ve “ulusal habitus” olarak adlandırmaktadır (Danış, 2020: 44). Türkçe’de Bourdieu’cü milliyetçilik kuramını ele alan öncü bir çalışma olması bakımından öne çıkan Danış’ın makalesine bir katkı sunmayı denediğimiz bu çalışmada habitusun yanı sıra milliyetçiliğin siyasal işlevini yani devlet-toplum ilişkilerindeki yerini ortaya koymamıza yardımcı olacak şekilde simgesel şiddet ve simgesel sermaye kavramlarını da analize dahil etmeyi öneriyoruz.

3.2. Simgesel Şiddet ve Simgesel Sermaye

Marksizm’in ideolojiye yüklediği anlama benzer bir kurguya sahip olan simgesel şiddet kavramı, iktidarın sorgulanmadan kabul edilebilir biçimlere büründürülerek taraflar arasında zımnî bir işbirliği ve ortaklığa dayandırılarak toplumsal dünyayı anlamlandırılmaya dair araçların dayatılması süreci olarak tanımlanabilir (Swartz, 2011: 129). Simgesel şiddeti kaba şiddetten ayırıştıran iki husus bulunur. Birincisi simgesel şiddet formlarının kişiye yarar sağlayıcı eylemlerin içine yerleştirilerek pedagojikleştirilmesi, ikincisi şiddeti uygulayan ile ona maruz kalan arasında tarihi ve üstü örtük bir anlaşmaya dayandığının kabul edilmesidir. Bu bağlamıyla modern devletin toplumla kurduğu ilişki tamamen simgeseldir ve

bu ilişkide devletin gücü simgesel şiddeti uygulayabilme kapasitesine bağlıdır.

Simgesel şiddet bireylerin gündelik dünyaya dair algı kategorilerini şekillendirmek amacıyla habitusu hedefler. Simgesel iktidarın sürekliliğini sağlamak amacıyla egemenler tarafından uygulanan simgesel şiddet, faillerin habituslarını her şeyin olması gerektiği gibi olduğuna ilişkin bir yanlış tanımaya sevk eder. Zira simgesel iktidar hangi ilkeler üzerinde uygulanıyorsa o ilkelerin bilinmemesi ve kabul edilmesine dayanır. Egemenlik ve sömürü ilişkileri, simgesel iktidar yoluyla hane içi sevgi ilişkilerine tercüme edilerek güzelleştirilir (Bourdieu, 2015b: 178). Devletin simgesel şiddet uygulayabilecek bir konuma gelebilmesinin sağlayan şey, toplumdaki bireylerin zihin yapıları, algılama ve düşünce kalıpları, görü ve ayırım ilkelerini ortaklaştırılmasıdır. Bir tabula rasa'ya belli bir fikri aşılamanın ötesinde devlet, kendini zihinlerde tarih ötesi, doğal ve olması mecburi bir kurum olarak "kurumlandırır" (Bourdieu, 2015b: 102). Devlet bu simgesel şiddet yoluyla kendisine kuvvetli bir bağlılıkla bağlanan bireylere devletsel bir sermaye olan çıkarsızlık, erdemlilik ve vatanseverliği bahşeder. Bireyler bu ilişki biçimini kabul ettikleri ölçüde toplumsal uzamda takdir edilir ve yukarıdaki simgesel sermayeleri biriktirmeye başlarlar.

Habitus'un geçmişten geleceğe nesiller arası yeniden üretim kapasitesi sayesinde simgesel iktidar faillerin bedenlerine ve zihinlerine kazınır ve nesiller arasında yeniden üretimi mümkün olur. Bu nedenle ideolojik boyun eğme ilişkisinin bir biçimi olan simgesel iktidar, habitus ile simgesel şiddet arasındaki etkileşimlerden etkilendir. Hükmedilenler, simgesel sermaye bölüşümünün onlara verdiklerini kabul edip, esirgediklerini reddetmeye, bu açıdan taleplerini talihlerine uyarlamaya, kurulu düzenin tanımına uygun bireyler olmaya meylederler (Rehmann, 2017: 247).

Simgesel şiddete uyum karşılığında elde edilen ve toplumsal konumu yükselten değer yarguları simgesel sermayelerdir. Simgesel sermaye, toplumsal tanınırlık ve prestij kavramlarına atıfla kurulmuş bir kavramdır (Jourdain ve Naulin, 2016: 107). Eğitim karşılığında alınan diploma ve sertifikalar, edinilmiş kariyer, geniş ve yetkin bir özgeçmişin yanı sıra simgesel şiddete boyun eğerek elde

edilebilecek çıkarsızlık, vatanseverlik, “milli” olmak gibi erdemlerden de söz edilebilir. Simgesel şiddete uyum ile elde edilen bu erdemler de birer simgesel sermayedir ve kişinin toplum karşısındaki konumunu yükseltici etkisi yadsınmaz.

Milliyetçilikten söz edildiğinde simgesel şiddet kavramı kadar geniş ve esnek açıklama kapasitesi sunan bir kavram bulmak güçtür. Simgesel şiddetin bireylerin zihinlerine kazınma yoluyla değer yargılarını işlemesi, bunu ciddi bir zora dayanmaksızın, karşılığında bir takım sermayeler ve çıkarlar vadederek pedagojik ve samimi bir ilişkiye döndürmesi, milliyetçi bir habitus ile yetişen nesillerin aşına olduğu “vatan”, “millet”, “devletin bekası”, “milli mücadeleye”, “düşman işgalinden kurtuluş” gibi temalarla devlet kurumlarında ve bilhassa eğitim hayatında tekrar karşılaşması bunların devletlû biçimleri ile kendi habituslarından gelen biçimlerini mezcederek onlara yeni anlamlar ve yeni hedefler tanımlamalarını sağlayacaktır². Bu da şüphesiz farklı sınıf ve sınıf habituslarından gelen özneler için birbirinden farklı millet olma hallerinin tasavvur

² Burada aktörlerin rasyonel koşullar ile kültürel arka planlarını birleştirerek ürettikleri tercihleri tarif eden ve özellikle dış politika ve güvenlik çalışmaları alanında yükselen “stratejik kültür” kavramının da benzer bir anlam taşıdığı ileri sürülebilir. Bilhassa Jack L. Snyder’in stratejik kültürü “eğitim ve taklit yoluyla edinilmiş davranış kalıpları ve duygusal refleksler” olarak tanımlaması, akla stratejik kültür ile habitus arasında bir benzerlik olacağı düşüncesini de getirebilir (Snyder’den aktaran Erdağ, 2013: 57). Öte yandan Bourdieu’cü anlamda toplumsal eylemlilik, belli bir stratejik gündeme bağlı kalarak verilen kararlar anlamında sınırlı rasyonnellikten ibaret değildir. Toplumsal eylemlilik, tüm toplumsallaşma süreçlerinin içine gömülü olarak gelen simgesel şiddet süreçlerinde elde edilen simgesel sermayelerin çoğaltılması mücadelesidir, ancak aktörler bir mücadele bilinciyle bu sürece dahil olmazlar. Sürecin tamamı bize mücadelenin resmini verir. Yine stratejik kültür, araştırmacılara aktörlerin belli koşullar altında nasıl bir stratejik davranışta bulunabileceğini tarif eder ve öngöründe bulunmalarına yardımcı olur (Körpe, 2016: 156). Ancak toplumsal eylemliliğin öngörülemeliği bağlamında milliyetçiliği ele aldığımızda, aktörlerin habitusları ve maruz kaldıkları simgesel şiddetin çatışmasından doğabilecek farklı milliyetçilik biçimlerini öngörmek mümkün değildir. Zaten habitus ve simgesel şiddet çatışmasından doğan bileşkeleri, stratejik kültürden ayıran da bu öngörülemeliğidir. Stratejik kültür bir ülkenin geneline yayılan egemen bir kültürden bahsederken simgesel sermaye olarak milliyetçilik yaklaşımı aynı ülke içerisinde birbirine rakip milliyetçiliklerin siyasal alanda mücadele edebileceğini iddia etmektedir.

edildiği son derece doğurgan bir sürecin başlayacağını göstermesi bakımından önemlidir.

Bu biçimde yetişen özneler için milliyetçilik hem aileden gelen bir habitus, hem de devlet kurumlarında maruz kalınan bir simgesel şiddet olarak, siyasi hayatın içindeki rekabet halindeki ideolojilerden herhangi biri olmaktan çıkar. Daha ziyade siyasetin geneline nüfuz eden bir duygu durumu, bir teyakkuz gerekçesi ya da bir zihniyet halini alır. İnsanlar siyasete kimi gündelik sorunların çözümü yerine dört bir yanı düşmanla sarılı kalan devleti kurtarmak, Osmanlıcı ya da Kemalist nostaljik bir şahlanmış hikayesini yeniden yazmak gibi gerçeküstü anlatılara bağlı kalarak dahil olurlar. Özellikle Türkiye gibi farklı siyasi grupların siyasal mücadele alanı içinde var kalabilmek adına bir tür “karnından konuşma” geleneği ürettiği ülkelerde siyasal mücadelenin bu tarz bir okuması elzem hal alır (Demirer, 2010:305). Bu siyasal mücadelede de bir simgesel şiddet formu olarak maruz kaldıkları milliyetçiliği simgesel bir sermayeye tahvil ederek siyasal alana kendi habituslarına bağlı milliyetçilik formunu egemen kılmaya çalışırlar. Siyasal mücadele bu bakımdan bir millet-leşme mücadelesidir ve bunun böyle olduğu ancak simgesel şiddet ve habitus arasında doğan çatışma üzerinden anlaşılabilir.

SONUÇ

Bu çalışmada Pierre Bourdieu'nün bazı temel kavramları aracılığıyla milliyetçilik teorisine yeni bir açılım getirmek denenmiştir. Zira çalışmanın temel ön kabullerinden biri milliyetçiliğe ilişkin hem siyasal-kültürel milliyetçilik ayrımı hem de kültürel milliyetçilik alanındaki ilkçilik, etno-sembolcülük ve modernizm üçlü tasnifi milliyetçiliğin modern dünyadaki yerini açıklamak konusunda yetersiz kalmaktadır.

Milliyetçiliğe ve resmi ideolojilere dair yapılacak bir analizde öne alınması gereken konseptlerden bazıları “zımnî kabul” ve “karnından konuşma” gibi orijinal kavramlar olmalıdır. Bu gibi kavramların sosyolojik karşılıklarının üretildiği teori ise Pierre Bourdieu'nün habitus ve simgesel şiddet kavramlarında yerli yerine oturmuştur. Ancak böylesi bir yeni bakış açısı ile milliyetçiliğin

üretim ve yeniden üretimlerini anlamak mümkün olabilir. Bir ülkede kendine yer edinen birden fazla millet tasavvuruna dayalı milliyetçiliğin mücadelesi, birbirlerini ihanetle suçlamaya ve birbirlerinin yerini almaya varıncaya kadar siyaseti radikalleştirmesi ancak bu biçimde anlaşılabilir.

Esasen bu veçheden okunan bir siyasette “radikalleşme”, “kutuplaşma” gibi kavramlar yüzeysel kalacak ve siyasetin elit değişimi fonksiyonu daha rahat anlaşılacaktır. Siyasal ve siyasal olmayan tüm toplumsallaşma süreçlerinin içinde gömülü olarak gelişen milliyetçi bilinç siyasetin geneline sirayet ettiğinden, siyaset giderek neyin ya da kimi daha milli olduğunu, yani Bourdieu’cü anlamda milliyetçi simgesel sermayelere kimin daha fazla sahip olduğunu belirlemeye dayalı bir mücadeleye dönüşecektir. Milliyetçiliğin iktidar mücadelelerine içkin böylesi bir tanımı, bizi millet ve milliyetçiliğin tarihsel önceliği bağlamındaki tartışmanın ötesine taşıyabilecektir.

Milliyetçiliğin habitus üzerinden ele alınması onun toplumsal hayat içindeki meşruiyet kaynaklarını deşifre etmek bakımından ilgi çekici olabilir. Ancak bütün bir modern siyasette milliyetçiliğin yeri ve önemini tespit etmek için resmi ideoloji bağlamında simgesel şiddet kavramının ve habitus ile simgesel şiddetin çatışmasından doğacak simgesel sermaye olarak milliyetçilik yaklaşımının tartışmaya ilave edilmesi gerekmekte ve önerilmektedir.

Bourdieu’nün kavramlarından sadece biri ile yapılacak bir analiz kimi indirgemecilik iddialarını da gündeme getirebilir. Örneğin milliyetçiliği sadece simgesel sermaye formu olarak düşünmek milliyetçiliğin içeriksiz ve araçsal olarak kullanıldığı bir toplumsal evren tasavvuru dayatacağından milliyetçiliği anlamsız hale getirebilir. Benzer şekilde milliyetçiliği salt bir simgesel şiddet formu olarak düşünmek milliyetçiliğin devlet aygıtlarında ortaya konandan ibaret olabileceği düşüncesini doğuracaktır.

İlişkisel sosyolojik bir perspektifle milliyetçiliği ele almak, iki yönden katkı sunar. Birincisi, milliyetçiliğin resmi ideoloji olarak devlet tarafından üretimi tezine toplumda farklı habituslardan gelen özneler tarafından kırılmalara uğratılabileceği tezini ilave eder.

İkincisi, toplumdaki farklı sınıf habituslarının yaratabileceği farklı millet tasavvurlarının bir mücadele içine girebileceğini ve bu mücadelenin modern siyasete temel oluşturabileceği iddiasının eklenmesidir. Milliyetçiliğe ilişkin sorunsal milliyetçilik ya da milletin ortaya çıkışı ile alakalı ontolojik bağlamdan öteye geçirilerek sosyolojik ve politik bir bağlama oturtulduğu takdirde de makale boyunca ifade etmeye çalıştığımız Bourdieu'cü yaklaşım verimli bir düşünsel ve yöntemsel hat sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Althusser, L. (1994). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. Çeviren: Yusuf Alp, Mahmut Özışık. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Anderson, B. (2009). *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. Çeviren: İskender Savaşır. 5. Baskı. İstanbul: Metis Yayınları.
- Armstrong, J. A. (1982). *Nations Before Nationalism*. USA: University of North California Press.
- Aydın, S. (2015). "Popüler Kültür ve Milliyetçilik: Sokağın Hissi". *Milliyetçilik ve Toplumsal Cinsiyet*. Derleyenler: Aylin Özman ve Simten Coşar. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 19-77.
- Bourdieu, P. (2015a). *Ayırım Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. Çeviren: Derya Fırat, Günce Berkkurt. İstanbul: Heretik Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015b). *Pratik Nedenler Eylem Kuramı Üzerine*. Çeviren: Hülya Uğur Tanrıöver. İstanbul: Hil Yayınları.
- Danış, F. (2020). "Bourdieu'cü Bir Milliyetçilik Kuramı İçin Başlangıç: Literatürün Eleştirisi ve Temel Varsayımlar". *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*. 2 (1). 19-64. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/madergisi/issue/53924/698724>.
- Demirer, Y. (2010). "Türkiye'de Resmi İdeolojinin ve Siyasal Alanın Simgesel İnşası". *Resmi Tarih Tartışmaları: 10 Rejim ve Ritüelleri*. Derleyen: Mete Kaan Kaynar. İstanbul: Özgür Üniversite Yayınları. s. 305-323.

- Erdağ, R. (2013). "Türkiye'nin Stratejik Kültürü ve Dış Politikada Yansıması". *Akademik İncelemeler Dergisi*. 8 (1): 51-76. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademikincelemeler/issue/1545/18971>.
- Gellner, E. (1993). *Nations and Nationalism*. London: Blackwell Publishers.
- Gorski, P. S. (2015). "Millet-leşme Mücadeleleri: Bourdieu'cü Milliyetçilik Kuramı". *Bourdieu ve Tarihsel Analiz*. Derleyen: Philip S. Gorski. Çeviren: Özlem Akkaya. İstanbul: Heretik Yayınları. s. 313-347.
- Gülalp, H. (2007). "Milliyete Karşı Vatandaşlık". *Vatandaşlık ve Etnik Çatışma*. Haz. Haldun Gülalp. İstanbul: Metis Yayınları. s. 11-34.
- Hobsbawm, E. J. (2010). *Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Jourdain, A. ve Naulin, S. (2016). *Pierre Bourdieu'nün Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları*. Çeviren: Öykü Elitez. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Körpe, Ö. (2016). "Stratejik Kültür ve Güncel Kuramsal Tartışmalar". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*. 12 (24). 147-182. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/guvenlikstrjtj/issue/26863/282505>.
- Nairn, T. (2015). *Milliyetçiliğin Yüzleri Janus'a Yeni Bir Bakış*. Çeviren: Seda Kırdar, Mehmet Ratip. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özkırımlı, U. (1999). *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Rehmann, J. (2017). *İdeoloji Kuramları Yabancılaşma ve Boyun Eğme Güçleri*. Çeviren: Şükrü Alpagut. İstanbul: Yordam Yayınları.
- Smith, A. (2013). *Milliyetçilik: Kuram, İdeoloji, Tarih*. Çeviren: Ümit Hüsrev Yolsal. Ankara: Atıf Yayınları.
- Swartz, D. (2011). *Kültür ve İktidar Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*. Çeviren: Elçin Gen. İstanbul: İletişim Yayınları.

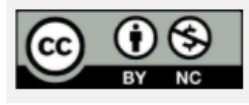
Tatlıcan, Ü. ve Çeğin, G. (2014). "Bourdieu ve Giddens: Habitus veya Yapının İkiliği". *Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi*. der. Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 303-367.

ETİK: Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ETHIC: This article has been prepared in accordance with research and publication ethics.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Çalışmamın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

CONFLICT OF INTEREST AND FINANCIAL CONTRIBUTION DECLARATION: There is no financial contribution or other potential conflict of interest that needs to be known about the impartiality of my work, and no field of relationship.

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Araştırma Makalesi-Research Article

YAHYA KEMAL'İN ESERLERİNDE TÜRKLÜĞÜN SİMGELERİ

Murat TURNA*

ÖZ: Yahya Kemal Beyatlı, Osmanlı'nın varlığını sürdürdüğü bir dönemde doğup, Cumhuriyet devrinde hayata gözlerini yummuş bir sanatçıdır. Sınırları geniş bir devletin dağılış evresine şahit olmuş ve yeni kurulan bir ülkenin sanat, kültür, siyaset sahalarını canlandırma, güçlendirme çabalarını çok yakından takip etme imkânını elde etmiştir. Devlet vazifeleri üstlenmekle beraber sanatı terk etmemiştir. Bir tarafta yıkılan, diğerk tarafta yeni kurulan bir devleti; demografisinden paradigmalarına kadar değışen toplum yapısını görmesi itibarıyla pek çok sanatçıya göre istisnai bir konumu vardır. Bilgisi, tecrübeleri ve eserleri dolayısıyla Yahya Kemal, hemen hemen her dönemin ilgi odağıdır. Onu ele alan pek çok çalışmanın ortak yanı, sanatçının belli bir şiirine ya da kitabına yönelik tespitlerin sıralanması şeklindedir. Bir edebî türde kaleme aldıkları veya şahsiyetinin bir özelliğı konu edilmiş, kısıtlanmış bir literatür üzerinden genel değılendirmeler yapılmıştır. Bu araştırma, Yahya Kemal'in bütün eserlerini esas alarak, bu külliyatta Türklüğün hangi simgelerle, ne şekilde sunulduğunu ortaya koymayı amaçlar. Bunun da bir tespit faaliyeti olmasının ötesine geçmesi için bu simgelerin milli hafızadaki anlamları üzerinde durulmuş ve hem günümüze neler söylediğı hem de geleceğe ne mesajlar ve kıymetler aktardığı irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yahya Kemal Beyatlı, Milliyet, Şiir, Düzyazı.

* Dr. Öğretim Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, mturna@erbakan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1413-6246.

SYMBOLS OF TURKISHNESS IN YAHYA KEMAL'S WORKS

ABSTRACT: Yahya Kemal Beyatlı is an artist who was born in a period when Ottoman Empire existed and passed away in the Republican era. It witnessed the disintegration phase of a state with wide borders and had the opportunity to closely follow the efforts of a newly established country to revive and strengthen the fields of art, culture, and politics. Although the state assumed its duties, it did not abandon art. A state that collapsed on one side and a newly established state on the other; It has an exceptional position compared to many artists in terms of seeing the social structure varying from demography to paradigms. Yahya Kemal is the center of attention of almost every period because of his knowledge, experiences and works. The common feature of many studies handling him, is the listing of the determinations regarding a particular poem or book of the artist. General evaluations have been made over a restricted literature that is written in a literary genre or a feature of his personality is the subject. This research aims to reveal with which symbols and how Turkishness is presented in this corpus, based on all works of Yahya Kemal. For this to go beyond being a determination activity, the meanings of these symbols in the national memory were emphasized and both what they said for today and what messages and values they convey to the future are examined.

Keywords: Yahya Kemal Beyatlı, Nationality, Poem, Prose.

*“Gönlüm isterdi ki mâzini dirilten san'at,
Sana târîhini her lâhza hayâl ettirsin.”*

GİRİŞ

Yahya Kemal, çalkantılı zamanlar içinde var olma mücadelesi vermiş bir devletin vatandaşıdır. Osmanlı'nın, 19 ve 20. asırlarda uğraştığı sorunların toplum hayatına aksedişi neticesinde, sancılı günler yaşanır. Ülkenin sınırlarında baş gösteren hareketlilik zamanla maliyeti oldukça yüksek ve hayatın hemen her sahasını kapsayan büyük bir meseleler yumağına dönüşür. Rumeli kökenli Yahya Kemal henüz çocukluğundan itibaren çöken bu yapıyı gözlemleyerek yetişir. Ömrü boyunca da pek çok önemli tarihî hadi-

seye şahit olur. II. Meşrutiyet, Osmanlı tahtının üç kez el değiştirmesi, İttihat ve Terakki Dönemi, Balkan Savaşları, Ruslarla mücadele, I. Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı, II. Dünya Savaşı gördükleri arasındadır.

Son iki asırda millî hafızayı hatta dünyayı yeniden şekillendiren gelişmeler, onun zihninin işleyişine etki eder. Bu noktada, Yahya Kemal'in yaşadığı dönem kadar Fransa'da geçirdiği yıllarını ve kişisel ilişkilerini de göz önünde tutmalıdır. Sanatçı kendi okumaları, muhakemesi ve koşulların da sevkiyle insanları etkileyecek olan kültürel şahsiyetini oluştur. Yahya Kemal üzerine yoğun etütler yapan Kâzım Yetiş (1998: 109), sanatçının kültürel şahsiyetinden bahsederken; Türkiye'yi, o devre göre yenilik kabul edilecek şekilde, millî bir duyusla aradığını ifade eder. Tarihi merkeze alan bu bakış açısına göre Türk milletini konumlandıran, ona değer ve mevki biçen sanatçı; Malazgirt sonrasında, Rumeli'yi de yurt edinen ve İstanbul'u medeniyet merkezi yapan bir Türklüğü kendine fikrî mihver kılar. Yahya Kemal'in külliyesi, tematik açıdan ele alındığında, büyük oranda bu fikrî çabanın ürünü gibidir. *Kendi Gök Kubbemiz*, daha adından anlaşılacağı üzere, millî ruhu terennüm eden bir havaya sahiptir. Yer yer bireysel bir nostaljinin ve melankolinin izlerini taşısa da Türklüğü, Türk milletini ele alış ve işleyiş biçimiyle orijinal bir şiir kitabıdır. *Eski Şiirin Rüzgârıyla* baştanbasa tarihî ilhamla, Türk tarihinin ve sanatının yansımalarıyla doludur. *Aziz İstanbul*'da, asırlarca bir medeniyetin gözbebeği olmuş bir şehir kültür, tarih ve tabiat üçgeninde konu edilir. *Eğil Dağlar*, Milli Mücadele'nin kronolojisini ve ruh hâlini verir. Tematik olarak millî benliğin en fazla öne çıktığı eserler, özellikle bunlardır. Mamafih diğer eserlerinde de eşit yoğunlukta olmasa bile aynı temalar, farklı vesilelerle ele alınır. Hatırat-biyografi kategorisinde değerlendirilen kitapları, yakın dönem Türk tarihine dair ayrıntılarla yüklüdür. Sohbet türündeki *Tarih Musâhabeleri*, Türk ve dünya tarihi ile ilgilidir. Mektupları ve makaleleri de bu doğrultudaki bilgileri şamildir. *Edebiyata Dair*'de, millî bir edebiyatın mahiyetine ışık tutan görüşler yer alır. Bu araştırmanın konusuna uzak kaldığı akla gelebilecek olan *Siyâsî Hikâyeler*'de ise tarih, kurguya kaynaklık eder. Ayrıca bu

kaynağın işlenirken sunulduğu fon vazifesini üstlenir. Devlet yönetimi, idare mekanizması ve yönetim felsefesi tarihle harmanlanarak sunulur. Öyle ki sanatçının edebî metrukatından oluşan *Bitmemiş Şiirler* dahi geçmiş kültürün birikimini ihtiva eder (Yahya Kemal, 1997). Mazinin önemli an ve şahsiyetleri, Yahya Kemal'in müsvedde olarak ardından bıraktığı, bu yarım kalmış şiirlerde yatar. Kısacası Türk tarihi, kültürü ve sanatıyla ilgili bilgi, yorum ve öngörülerini yüksek yoğunlukta içermesi, Yahya Kemal külliyyatının önemli bir özelliğidir.

Türklüğün Yahya Kemal'deki simgelerini bulurken, buradaki maksadın yalnızca Süleymaniye Cami gibi mimari abideleri konu etmek olmadığı, henüz en başta belirtilmelidir. Araştırmada, bir makale kapsamını aşmadan, üç ana başlık altında tarihî şahsiyetler, olaylar; coğrafya ve kültür yadigârları ele alınacaktır.

1. TARİHİ ŞAHSİYET VE OLAYLAR

Eserlerindeki geçiş sıklığına göre, en çok zikredilen tarihî olay İstanbul'un fethi olmasına rağmen, tarihî şahsiyet olarak Yavuz Sultan Selim, Yahya Kemal'in yazdıklarında, Fatih'ten daha çok öne çıkar. *Eski Şiirin Rüzgârıyla* kitabında münhasıran Yavuz'u; seferlerini ve ölümünü sekiz şiirle işleyen sanatçı, onu, Türklüğün timsali görür. (Yahya Kemal, 1991: 46).

Fetheden kumandan imajı, Yahya Kemal'in yazdıklarında zaten belirgin bir imajdır. Bu imajın ardında, cezbeden ve saygı duyulan hatıralar yatar. Mezkûr kitaptaki gazellerinde konu ettiği Alp Aslan, Otranto Fatihî Gedik Ahmet Paşa, Kıbrıs Fatihî II. Selim gibi önderlerin de tıpkı Yavuz gibi ram ettiren güçlü yanlarıyla öne çıkartılmaları, sanatçının bu imaja verdiği önemle ilgilidir. Rusları ve Avusturya ordusunu püskürten Kırım Hanı Selim Giray için Yahya Kemal'in yazmaya başlayıp tamamlayamadığı yedi müsvedde vardır. Düz yazılarında da Mustafa Kemal bu kapsamdaki kadroya girer. Sanatçı fatih ve kurtarıcı kimliğe sahip olan tarihî figürleri, milletin talihinde oynadıkları rol nedeniyle takdire değer bulur.

Üstün nitelikli profilleriyle vurgulanan bu kadroyu ne zaman vitrine çıkardığı dikkat çeker. Reel zaman bakımından sanatçının yaşadığı dönem, bir çöküş trajedisi içerir. Yahya Kemal, savaşlar

yüzünden cepheden cepheye savrulan yoksunluk içindeki bir milletin ferdi olarak, yıkımın şiddetinin farkındadır. Bilinci ve psikolojisi kuşkusuz söylediklerine de yansır. Söyleminin kronolojisi, üstün nitelikli bu kadroyu ne zaman andığını ortaya koyar. 1925'te tamamlanan, şairin çocukluk ve gençlik döneminden izler taşıyan "Açık Deniz" şiirinde akıncı cetlerin ihtirasından, şimale yapılan koşulardan bahsedilmesi beyhude değildir. Rüyalara her gece "fatihane zan"ların girdiği zamanların, ordunun mağlup olduğu ve vatanın hüzne boğulduğu yıllara denk geldiği açıkça ifade edilir. Mısralarda hudut, hicran ve hicret kelimeleriyle feraset sahiplerine tasvir edilen hâlihazır ve yakın geçmiş dokunaklıdır. Simgelenen müşkül durum şiirin kurgusundan, muhayyileden ibaret sanılmamalıdır. Nitekim "Açık Deniz" in kaleme alındığı yıllarda, yurttaki gerçek manzara da böyledir ya da imgelenene yakındır. Dolayısıyla mazideki kahramanların, geçmişin yâd edilme ihtiyacı istenip, ona özlem duyulduğu zamanlarda Yahya Kemal'in aktüel olduğu tespiti yapılmalıdır.

Sanatçı fetheden, ufuk açan kişileri, şiir ve nesirlerinde bir ideali hatırlatmak; maziden bugüne güç ve azim devşirip, geleceğe dair umut duymak gibi amaçlarla gündeme getirir. Onlar zamanın akışına yön vermişlerdir. O akış içindeki coğrafyayı ve milleti tayin etme kudretine erişmişlerdir. Tasavvurları ve hamleleri tetkik edilmesi gereken model insanlardır. Mesela Yavuz, Çaldıran Seferi'yle Doğu sınırlarını genişleteceğinin işaretini vermiş, birçok Anadolu beldesini Osmanlı Devleti'ne katmıştır. Şair bunu "Selimnâme" de bendlerle işler. "Selimnâme" âdeta poetik bir biyografidir. "Mercidâbık" Mercidâbık Seferi ile Yavuz'un Suriye içlerine girişini anlatır. "Ridâniyye" Mısır'ın fethinden bahseder. Yavuz'un her bir muzafferiyeti Yahya Kemal'de ayrı bir şiirin konusudur. Onun fethettiği Suriye dört yüz, Mısır ise üç yüz sene hâkimiyetimizde kalmıştır. Yavuz, mizacından bıraktığı devlet mirasına kadar nesilleri etkilemiştir. Kendisiyle iftihar edilen ataya, şairin duyduğu muhabbet "Selimnâme" nin ithafında belirginleşir:

Devr-i Sultan Selîm'i yazmak için/Seyf-i meslûl kıldı hâmesini/Halk
Yahya Kemal'e rahmet okur/Güş ederken Selimnâme'sini (Yahya Kemal, 2000: 5).

Bu noktada, sanatçıyı yakından tanıyan Nihat Sami Banarlı'nın tespitleri önemlidir. Banarlı (1997b: 79), "Selimnâme"nin 1917'de yazılmaya başlandığını ve 39 yılda tamamlandığını haber verir. Asıl dikkat çekenin ise "Selimnâme"nin Yavuz'un tahta çıktığı 1512 ile değil, Çaldıran Seferi'ne çıktığı 1514 tarihiyle başlaması olduğunu ifade eder. Buna göre şair, padişahın tahta çıkmasını değil, sefere çıkmasını millî kabul eder. Bu da sanatçının neyi milat kabul ettiğini ve bunu tayin etmedeki hassasiyetini ve ölçüsünü gösterir.

Yine hece ile yazdığı tek şiir olan "Ok"un, Yavuz devrinde geçtiği kaydedilmelidir. Yahya Kemal, "Ezân-ı Muhammedi" gazelinde de onun adını anar. Yavuz'un ömrünün vefa etmemesinden dolayı, İslam'ın bu nişanesinin, dünyanın dört bir yanında yankılanmadığını düşünerek hayıflanır. Fatih'in kucağında yetişen büyük fatih, Doğu'yla Batı'yı birleştirme emelindedir. İdealist hükümdar, sekiz senelik padişahlığında, devletinin yüzölçümünü üç misline çikartır. O yüzden sanatçının hafızasında olduğu gibi toplumun hafızasında da celadeti ile yer eder. Yavuz kararlılığı, hükümdar hid-det, ataklığı ile asırlardır kolektif bilinçaltına işleyen bir otorite figürüdür.

Yahya Kemal'in şiirinin ve nesrinin hamurunda, fetihler ve fatih kadrosu maya gibidir. Yeni ufuklar açmak, kuşaklara bilinç ve özgüven yüklemek, topluma yön tayin etmek gibi amaçlar için onlar örnektir; ilham ve güç kaynağıdır. *Bitmemiş Şiirler'* de Malazgirt üzerine dört müsvedde vardır. Şair için "İklîm-i Rûm'u" tutan Alp Aslan, "şanlı cedd-i ekberimiz" dir (Yahya Kemal, 1997: 2-5). Fetih ve gazâ ruhu, *Kendi Gök Kubbemiz'* de tekrarlanır. "Mohaç Türküsü", iki saat kadar süren kanlı muharebe nihayetinde, Macar ordularının hezimete uğrayışıyla Macaristan'ın elimize geçişini ve dolayısıyla devrin padişahı Kanuni'yi hatıra getirir. "Akıncı" başlıklı şiirde, "ak tolgalı beylerbeyi"nin haykırışıyla hücumu geçen asker, bir başka şiirde yeniçeri kisvesine bürünür. Millî tarihin yoğun sembolizmiyle yüklü olan "İstanbul'u Fetheden Yeniçeriye Gazel", fetih ve istilaya duyulan iştihakı aktarır. Fetih, bu şiirde, millî azmin neferi

olan yeniçeri ile simgelenir. Bu şehre, "Türk'ü gönderen yed-i takdir" in kudreti sayesinde, bir devir açılır. *Aziz İstanbul*, fetih hikâyeleri ile döşelidir.

Yahya Kemal'in şahsi perspektifinde, İstanbul'un fethedilmesi muazzam bir hadisedir. "Hayal Beste"nin ilk iki mısraında, "Roma'nın şarkını fethettiğin andan sonra / Yüce dağlar gibidir gördüğün iş, Türk oğlu!" diyerek fethin açtığı çığırını anlatır. (Yahya Kemal, 2006b: 29) Fetih, Türk tarihinin seyrini değiştirmiş ve milletin talihini parlatmıştır. Dünya tarihinde nirengi noktası kabul edilmiş bu hadisenin, nesnel bakışla da büyük önem taşıdığı sabittir. Sanatçı, fethin evrensel sonuçları olduğunu bilir. İstanbul'un Türklerce alınması siyasi ve askerî bakımdan, aynı zamanda uygarlık tarihi yönüyle mühimdir. O, fethin manen de derin anlamlar taşıdığına hükmeder. Ona göre, Türk tarihinde pek çok kahramanlık levhası bulunsa da İstanbul'un fethi, hepsinin üzerindedir ve eşsizdir:

Çok parlak fetih vak'aları, İstanbul'un fethinden evvelki asırlarda da, sonraki asırlarda da yüzlerce defa vuku bulmuş, lâkin hiçbiri İstanbul'un fethi kadar efsunlu bir tesir bırakmamış, onun kadar derinden duyulmamış, onun kadar sürekli bir merakla hatırlanmamıştır. Bu görüş, her türlü edebî şişirmelerden arı bir görüştür diyebiliriz.

Yalnız bizim aramızda değil, Frenk muhitlerinde de ne zaman 'fetih ve 'fatih' sözleri geçse, 1453 Mayısının 29. Salı sabahı olan vak'a ve o gün Bizans payitahtına giren genç Fatih hatırlanır (Yahya Kemal, 2006a: 29).

Bu konuda son bir hüküm olarak, Önder Göçgün'ün (1987: 19), yukarıdan itibaren anlatılan meseleyi toparlayıp özetleyen şu cümlesi önemlidir: "Bütün bu tespitlerden sonra, netice itibarıyla diyebiliriz ki: Fatih ve Fetih; dünya tarihinde Türk milletinin, mucizevi bir 'millî terkip' olarak daima anılmaya değer, iki esaslı realitesidir."

Yahya Kemal'in eserlerinde bir fetih ve fatih kadrosu olduğu gibi bir de millî kültürü temsil eden kadro vardır. Külliyyatındaki tarihî şahsiyetler asker, kumandan ve hükümdarlarla sınırlı kalmaz. Fethedilen diyarı, "kavlen ve fiilen" yurt yapan musiki üstatları, mimari ustaları, yönetim dehaları simge isimler hâlinde sırala-

nır. Fuzuliler, Nedimler, Nefiler, Şeyh Galibler, Itriler, Mimar Sinanlar, Koca Mustafa Paşalar mevcut kültürün ve sosyal dokunun yapıcılarıdır. Sanatçı, Türk milliyetinin Ahmet Yesevi gibi gönül ehli insanları tanımakla öğrenileceğini düşünür. Bütün dil ve edebiyatların mukayesesi konulu bir araştırmaya kalkışan Fuad Köprülü'ye, bunun yerine, o devirde henüz bilinmeyen Ahmet Yesevi üzerine çalışmasını Yahya Kemal tavsiye etmiştir. (Banarlı, 1997a: 49)

Yahya Kemal, *Edebiyata Dair'* de, Türklerin şiirdeki maharetini Fuzuli ve Nedim'in ispat ettiğini öne sürer. Bu iki şair, Türk lirizminin sembolüdür ve dünya edebiyatında bile emsalleri yoktur.

Fuzûlî, suları kalbine doğru çeken bir girdaba benzer, derindir ve içlidir. Nedîm, bilakis fevvere gibidir, suları havaya atar, şevk içindedir... hiçbir millet Fuzûlî ve Nedîm ayarında iki büyük lirik şair gösteremez (Yahya Kemal, 2005: 37).

Mimari zevkin kemaline erişmiş yapılarıyla başta Sinan olmak üzere Türk mimarları, Yahya Kemal'in okurlarına hatırlattığı kültür adamlarıdır. Mimar Ayas, Mimar Dâvud, Sinan'ın hocası olan Ali; inşa ettikleriyle Türk coğrafyasını bir uçtan diğer uca bezemiştir. Baş mimar olan Koca Sinan ise bir ömre sığdırılması güç işlere imza atar. Sadece yaptığı saray sayısı kırktan fazladır. Görkemli devirlerin simge adlarının bir arada geçtiği aşağıdaki paragraf, sanatçının bu adları niye telaffuz ettiğini açıklar mahiyettedir:

Milliyetimizin en büyük abidesi olan Süleymaniye'de kaderin her cihetten mehîb ve güzel tecellisini görmemek muhaldir. Mimarı, Sinan gibi bir dâhi kemal yaşında olmasaydı bu eser vücut bulmazdı; lâkin banisi Süleyman gibi fâtil ve zengin bir padişah, o mimara bir şaheseri yaratmanın hudutsuz imkânlarını vermeseydi bu eser yine vücut bulmazdı. Genişleye genişleye, yüksele yüksele gitmiş uzun bir istila tarihinin gene kemal devrinde, bu sanat mucizesinin zuhur edişi de insanı ne kadar düşündürür (Yahya Kemal, 2006a: 53).

Yahya Kemal'in maziye aktüel yapma çabası, ondan ilham almak maksadıyladır. "Öz mûsikîmizin pîri" Itrî'yi, şiirine konu etmesinin bir nedeni de budur. Milletini dini, hayatı, yedi asırlık hikâyesi onun musikisinde bir öz hâlinde bulunur. Itrî'nin bestelediği "saltanatlı Tekbîr" gönüllere, nice bayram sabahlarının, cenklerin ve Türk beldelerinin anılarını hissettirir. Kültür kadrosunun

lider isimlerinden olan İtrî'nin binden fazla bestesi kaybolmuş, elde yalnız yirmi kadar eseri kalmıştır. Sadece bu kadar eseri bile “ses ve tel kudretiyle” cihan hâkimiyeti için kâfi gelmiştir. Kısacası, sanatıyla “bizi toplayan dehâ”yı araştırmanın ve onu örnek almanın, yetişen nesillere vazife ve bir borç olduğu, yazılanlardan çıkartılabilecek bir hükümdür.

“Eski Musiki” şiirinde, “Evet bu eski nesil bir şerefli âlem açar, / Duyuşta ince zamanlardan inkıza kadar” mısralarıyla övdüğü Seyyid Nuh, Hafız Post, İsmail Dede Efendi hemen İtrî'nin yanında boy gösterir. Devamında söylediği, “Bu neslin ortada dâhicedir başardığı iş, / Vatan nasıl karışır musikiyle göstermiş.” mısraları ise onlar hakkındaki fikirlerini ve övgüsünün nedenini açıklar. (Yahya Kemal, 2006b: 30) “Kar Musikileri”nde “İstanbul'un en özlü sesi” olduğu ima edilen Tanbûri Cemil Bey; düz yazılarında geçen Zekâi Dede ve Münir Nurettin yine aynı kültür kadrosuna dâhil edilecek isimlerdir.

Tüm bu isimlerin yanı sıra, Anadolu ve Rumeli topraklarında, Türk'ün gücünü gösteren Koca Yusuf, Kurtdereli Mehmetler, Filiz Nurullahlar, Kara Ahmedler yetişmiştir. Cihan pehlivanı olan bu isimler, yalnız yurttan değil; Avrupa'da da nam yapmış; dünyaya milletimizi tanıtmıştır. Güreş, Türk'ün ata sporu ve “millî bir hatıra” olduğundan; onların güreşleri de insana Türklüğünü hatırlatır. (Yahya Kemal, 1990: 148-150) Pehlivanlar ataların heybetini simgeleyen arketipler gibidir. Etraflarında toplanan mahşeri kalabalığa millî gururu ve unutulmuş ihtişamlı günleri düşündürür.

Yahya Kemal'in eserlerinde yakın tarih de epey yer tutar. Nitekim *Eğil Dağlar*'daki yazıları, Millî Mücadele günlüğü gibi değerlendirmek mümkündür. İlki 1919, sonuncusu 1925 tarihli olan bu yazılar, esasen gazete makaleleridir. Savaşların ve sosyal hayatın yansımalarını zamana yayarak sunar. Savaş günlerinin heyecanı, beklentileri, hayal kırıklıkları, acıları ve sevinçleri işlenir. *Kendi Gök Kubbemiz*'de yer alan “1918” başlıklı şiir, savaş sonrasında yaşanan maddi ve manevi tahribatı on iki mısradan özetler. *Eski Şiirin Rüzgarıyla* kitabındaki “16 Mart 1920” başlıklı gazel, İstanbul'un işgali üzerinedir. Tarihin şan ve şeref levhaları kadar bozgunun baş gösterdiği tablolar da sanatçının yazdıkları arasında yer bulur. Bunlar

hatırlatmak, kayıt düşürmek içindir. “26 Ağustos 1922”, Büyük Tarruz’un anısına yöneliktir. İlk mısraı olan “Şu kopan fırtına Türk ordusudur yâ Rabbî” nidasıyla akıllarda kalan kıtada, şair, düşmana karşı galibiyet için dua eder. Türk milletinin ordusu, onun millî varlığıdır. Ordunun, kazandığı zaferin hatırası; bir başka sevinçli tarihî olay olarak Yahya Kemal’in mısralarında kendini gösterir.

2. COĞRAFYA/MEKÂN

Yahya Kemal’in eserlerinde, Türklüğün simgesi olan coğrafyayı ele almadan evvel, sanatçıda vatan kavramının nasıl oluştuğuna değinmek uygun olur. Böylece niye bazı yerleri öne çıkardığı ve onlara ısrarla vurgu yaptığı, daha anlaşılır hâle gelir. Hatıra ve sohbetlerinde dile getirildiği üzere, şair, birkaç aşamayı geçtikten sonra, belli bir müddet tefekkürün ardından vatan fikrine erişir.

Evvela sanatçının Üsküp’te geçen çocukluk ortamı, Rumeli’nin işgali, Balkan Savaşları gibi onu millî fikirlere sosyal açıdan hazırlayan bir takım hadiselerin varlığı hatırlanmalıdır. Bunun yanı sıra annesinin tesiri ve “Evlerinin hemen yanındaki İsabey Camii’nin minarelerinden duyduğu sala ve ezan sesleri şairin çocuk ruhunda uhrevi ve milli duyguların şekillenmesine yardımcı olmuştur.” (Değirmenci, 2020: 508)

1903’te Paris’e gittiğinde, Abdülhamit yönetimindeki Osmanlı’ya mukabil, Fransa’yı özgür bir memleket bulur. Henüz çok gençtir. İlk başta hümanist, evrensel, kozmopolit duygu ve fikirler benliğini sarar. Öyle ki insan sevgisinden gözlerinin yaşardığını beyan eder. Bu esnada dine ve yerli hayata tepkilidir. (Yetiş, 1998: 90) Orada tanıştığı Jön Türklerle arkadaşlık kurar. İleride, İttihat ve Terakkî’de etkili olacak kişilerle görüşür. Tanıştıklarından birisi de Ziya Gökalp’tir. Görüşmeleri ve Fransa’daki tahsili, zamanla fikirlerinde değişikliğe yol açar. Bilhassa Albert Sorel, Camille Julien gibi özgün tarihi fikirler serdeden şahsiyetlerden etkilenir. Bu hususta ayrıntıya girmeden, sanatçının evrenselci bir görüşten Turancı bir yaklaşıma yöneldiğini belirterek yetinmek gerekir. Daha da sonra okumalarının ve yol gösterici fikirlerin etkisiyle “müfrit bir

uç" olduğunu kaydettiği Turancı anlayıştan, coğrafyayla çerçevelenen bir Türkçülüğe ilerler. Tanpınar (2001: 46), hocası olan Yahya Kemal'den bahsederken, onun, sosyalistlikten vatanla sınırlı milliyetçiliğe uzandığını bildirir. Buna göre, Malazgirt sonrası bin yılda, Türk'ün kanı ve emeği ile Anadolu ve Rumeli toprakları, Türk yurdu olmuştur. Türkler bu coğrafyayı nakış gibi işleye işleye artık kendilerine mal etmiştir. Bu görüşlerin neticesinde, vardığı noktayı "Cihan vatandan ibarettir, itikadımca" diye özetleyen şair, son derece yerli ve millî bir perspektif geliştirir. Yahya Kemal, bu vatan fikrine ulaştıktan sonra, zihnindeki pek çok husus yerli yerine oturur. Yazdıklarına da bu dünya görüşünün nizamı hâkim olur. Onun bakış açısına göre mevcut coğrafya üzerinde medeniyetin göz bebeği olan bir şehir ve onun yanı sıra bu medeniyeti temsil etmiş bazı beldeler vardır.

Yahya Kemal'de Türklüğün en önde gelen simge mekânı, fetihle ele geçmiş olan İstanbul'dur. Ayrı bir ihtimam, hürmet ve hayranlıkla bahsedilen bu şehir, sanatçının külliyyatında en fazla yer tutmuş mekândır. Yahya Kemal'in İstanbul'a duyduğu sevgi ve sempati, harcıâlem bir hissedişten ötedir. Altında tarih bilincinin yattığı bir akıl yürütme bulunur. Millî benliği keşfetmek, onun varlığını ortaya koymak için uzun okuma ve düşünme saatleri geçirmiş olan Yahya Kemal, İstanbul'u, öncelikle fethedilerek Türk tarihine geçtiği için önemser; çünkü fetih, her husustan evvel kudret göstergesidir. İstanbul'u almak için dökülen toprakların balistiğinden surları ısılatan kana, karadan yürütülen gemilerden salibin yerine geçen hilale dek, her nokta Türk'ün kuvvetine, fetih ihtirasına işaret eder. Fetih düşüncesindeki ısrar nice hükümdar devrine yayılmış, hisarlar inşa ettirmiş, kuşatmalara dönüşmüş, bazıları akla gelmeyecek türden stratejiler geliştirmiş nihayet anlamlı bir sonuca ulaşmıştır. Dolayısıyla bu şehrin Türklüğe geçişinde millî özelliklerin tamamı sergilenmiştir. Türk'ün zekâsı, askerî gücü, sebatı ve bir ideal uğruna yapabilecekleri bu örnekte toplanır. Yahya Kemal İstanbul'u öncelikle bu yüzden sever. İkincisi, Türklerin beş asırdır İstanbul'u kendi mimarisi, yaşayışı, terbiyesiyle yoğurarak burayı katıksız bir Türk şehri yapmalarındır. Sanatçı, İstanbul'a artık Türk'ün kendine özgü rengini, havasını verdiğini; bu şehrin her köşesine Türklüğün

sinmiş olduğunu düşünür. Onun şehre duyduğu yoğun muhabbetin diğer sebebi budur. İstanbul, Türk milletinin öz çabasıyla kendine mal ettiği şehirdir. O yüzden Yahya Kemal buradan bahsederken “Türk İstanbul” diyerek milliyet ve vatan fikirlerini vurgular. *Aziz İstanbul*’daki ilk iki yazısında, Bizans’tan virane şeklinde alınan şehrin Türk mimarisıyla nasıl güzelleştirildiğini, örneklerle uzun uzadıya anlatır. Avrupalı sanatçı ve seyyahların bu İstanbul tablosundan derinden etkilendiğini öne sürer. Şehirle milliyetin bütünleştiğini şöyle dile getirir:

Farz-ı muhâl olarak Türklüğün, yeryüzünde güzellik namına başka bir eseri olmasaydı, yalnız bu şehir onun nasıl yaratıcı bir kudrette olduğunu isbat etmeye kifayet ederdi.

Bahusus ki Türklük bu şehri imar görmemiş, hali bir sahada kurmadı; Şarkî Roma İmparatorluğu gibi asırlarca Avrupa’nın yegâne medeniyeti olmuş ve şaşaasıyla bütün milletlerin gözlerini kamaştırmış bir devletin payitahtının harabesi üzerinde kurdu. Bunun muzâaf bir kıymeti vardır. Eski Bizans harbesi üzerine kurulan Türk İstanbul, selefinden bambaşka bir hüviyetteydi ve yalnız kendini kuran milletin, milliyetinin bir ifadesi gibiydi.

...Evet, XV. asır Türkleri, İstanbul’u bir virane olarak tevarüs ettiler, derhal imar etmeye koyuldular; bir asır sonra, o zamanki Avrupa’nın hem en büyük, hem en ihtişamlı, hem en güzel şehri hâline getirdiler. Bu hükümde zerre kadar mübalağa yoktur (Yahya Kemal, 2006a: 14).

İstanbul, Latin istilasıyla tahrip edilmiştir. Bizans hanedanlığı mali ve siyasi güçlükler çektiğinden ne kadar çabalasa da şehri baştan aşağı imar edip ayağa kaldıramamıştır. Sanatçı, Bizans’tan başka bir mimari kültür ile alınan ancak artık yıkıntıya dönüşmüş olan şehrin Türkleştirilmesini iki kat değerli bulur. Devralınan medeniyet yapıları korunmuş fakat gereksiz unsurlardan arındırılmış ve yeni bir çehreye büründürülmüş İstanbul’da, iki kat emek vardır; çünkü imar faaliyeti boş bir alanda gerçekleşmemiştir. Mevcudun değişimi, boş alana inşadan daha zordur. Bununla beraber şehir de alabildiğince genişlemiştir. Yahya Kemal’e (2006a: 16) göre, “Boğaziçi, Bizans zamanında yoktu”r. Burası, önceden birkaç köyle kilisenin mekânı iken bizzat Türk eliyle işlenip, bugünkü şahsiyetini bulur. Yine Bizans zamanında bir sütçü köyü olan Eyüp, “ölümü manevi bir istirahat gibi” göstermesinin dışında; hat, tasavvuf ve musiki gibi güzel sanatlarla “irfan kaynağı” bir beldeye dönüşür.

Üsküdar, Çamlıca'ya dek iskân edilir. Küçüksu ve Göksu'da, milletin neşesi, Kâğıthane'de ise keyif ve şevki neredeyse "hava gibi te-neffüs edilecek kadar barizdir". (Yahya Kemal, 2006a: 126)

Şehri benimseyen millet, burayı, eskisinin zıddı olacak şekilde ele alır; İstanbul'a taze bir nefes gibi yeni bir hava kazandırır. Sanatçı İstanbul'un değişen çehresini mekânlar üzerinden açıklar. Fatih'in İstanbul'da attırdığı ilk temel Eyüp Sultan Türbesi ve Cami'dir. Bugünkü Eyüp'ün başlangıcı budur. Dinî duygularda derinleştiren, insanı iç muhasebeye sevk eden kabristanlar, türbe ve camiler Eyüp'ü eski silüetinden uzaklaştırır. Ruhani yanıyla ayrılan Eyüp'e nazaran Boğaziçi şehrayını andırır. Saray, yalı, köşk ve hisarlarla süslü Boğaziçi, tamamen "Türkiye Türklüğünün eseridir". Sadece Anadolu Hisarı'nda bir gün geçirmek bile sanatçıya göre, Türk ruhunu öğrenmeye yeterlidir. Tepelerinden kahvelerine gitmek, millî yaşayış hakkında bilgi verir. (Yahya Kemal, 2006a: 48-92) Beyazıt Camii'nden Sahaflar Çarşısı'na girmek, şehrin kazandığı yeni kimliği peyzaj üzerinden anlatır. Millî peyzaj, zamanın mimariye giydirdiği kisvedir. Bunlar en açık örnekler şeklinde özellikle Boğaz semtlerinde görünür. Yahya Kemal'in Bebek, İstinye, Kandilli, Kanlıca; Üsküdar gibi yerleri gerek nesirlerinde gerekse şiirlerinde ne sıklıkta zikrettiği hatırlanmalıdır.

Yahya Kemal'in eserlerinde Türklüğün simgesi olan mekânlardan bahsedilirken bugün daha çok Samatya diye bilinen Koca Mustafa Paşa'ya müstakil bir paragraf açmak icap eder. Ona göre böyle bir yer, Buhara'da, ya da Semerkant'ta bile yoktur. Sanatçının samimiyetini yansıtan ve meşhur şiirlerinden olan "Koca Mustâpaşa", Türk edebiyatında yurda, hassaten İstanbul'a dair yazılmış, en özlü ve düşündürücü ürünlerden biridir. Şehrin "ücre ve fakir" yüzünü temsil eden Koca Mustafa Paşa, her köşesinde millî benliğin arz-ı endam ettiği bir yerdir. Halkıyla, tabiatıyla, mimari-siyle İstanbul'un bu mütevazı beldesi fethin, milliyetin, iklimin yoğ-rularak mekân hâlinde kıvamını bulduğu muhittir. Şairin "Öyle sinmiş bu vatan semtine milliyetimiz / Ki biziz hem duyulan hem görülen yalnız biz." dediği Koca Mustafa Paşa, "Türk'ün âsûde mizâciyle", fethin tecellisinin coğrafya içinde âdeta şiire dönüştüğü bir mekân hâlini almıştır. Manzumede Koca Mustafa Paşa semti

üzerinden dile getirilenler, Yahya Kemal'in milliyetle iç içe geçen coğrafya anlayışını açıklar. Türklüğün mekân üstündeki tasarrufu, öz varlığın coğrafyaya mührünü basmasını sağlar. Beş asırdır kök salınan coğrafya artık Türk'ün maneviyatıyla mayalanmıştır. Koca Mustafa Paşa da Türklüğün maneviyatıyla mühürlenmiş, simge mekânlardan biridir. Bu yüzden manzumenin sonunda şair, meşrebi, iklimi ve ırkı bir olan insanların yaşadığı Koca Mustafa Paşa'yı rüya beldeye benzetir ve buradan ayrılmak istemez. (Yahya Kemal, 2006b: 34-37)

İstanbul'u yazdığı kadar dolaşmış da olan Yahya Kemal, kuşatma ve fetih rotasını takip ederek seneler boyu şehri gezmiştir. Burçların altında soluklanıp, en tenha muhitlere bile gider. İstanbul'un sahip olduğu özelliklerle; kazandığı ve yitirdiği taraflarıyla her bakımdan Türklüğün ruhunu taşıdığı hükmünü aynı zamanda böyle bir tecrübe sonunda verir. Gözlemlerine ve muhakemesine göre, bu şehir gezdikçe ve üzerine düşündükçe insana kendini açar. "Atik-Valde'den İnen Sokakta" şiirinden anlaşılacağı gibi mekânı sokaklarına varana dek içselleştirir. "Ezansız Semtler" yazısında, Türklerin ezan ve Kur'an'la "kefere toprağına" nüfuz ettiği, mekânın böylece ruh kazanarak içselleştiği dile getirilir. Bu iki kavram Türklüğün coğrafyadaki bir başka timsalidir:

Ah! Büyük cetlerimiz! Onlar da Galata, Beyoğlu gibi Frenk semtlerinde yerleşirlerdi, fakat yerleştikleri mahallede Müslümanlığın nuru belirir, beş vakitte ezan işitilir, asmalı minare, gölgeli mescit peyda olur, sokak köşesinde bir türbenin kandili uyanır, hâsılı o toprağın o köşesi imana gelirdi... Manzara halkın dinini, milliyetini hatırlatır (Yahya Kemal 2006, s. 107).

Sanatın toplum hafızasındaki rolünü ele alan bir araştırmada, Yahya Kemal'in, Türk modernleşmesi içindeki yerinden söz edilir. İnşa eden ve aktaran yanlarıyla Yahya Kemal'in, toplum için bir hatırlatıcı işlevi gördüğü saptamasında bulunulur. O, bir hatırlatıcı olarak elindeki enstrümanları kullanmakta mahirdir. Bu değerlendirmeye göre, şehir, sanatçının bu yolda kullandığı verimli bir imgedir. Yahya Kemal'de şehrin nasıl yer tuttuğunu açıklayan satırlar, bizim konumuza da ışık sunması hasebiyle alıntılanmalıdır:

Şehir, toplumun bütün asabiyetini, idrakini, tarihini, kültürünü, sanatını ve zevkini hafızasında saklayan ve yansıtan bir mekân olmalıdır.

Böyle bir şehir, içinde yaşayanları kendisine bağlar. Bu şehirde yaşayanlar şehirle aidiyet ve mensubiyet ilişkisi içinde olurlar. İnsanlar şehirle koyun koyuna yaşar. O şehir artık bir 'aziz'e dönüşür: Aziz İstanbul olur, Aziz Bursa olur, Aziz Edirne olur... (Fedayi, 2010: 168).

Yahya Kemal'in aziz diyerek muhabbetini vurguladığı İstanbul, düz yazı ve şiirlerinde üstüne titrenilen, can verilecek kadar sevilen, mukaddes bir şehir olarak telakki edilir. İstanbul'un fethinin, Üsküp'ün ele geçirilişinden ya da önceki başkentler olan Bursa'nın, Edirne'nin alınışından farklı bir mahiyeti olduğundan, memleketin bu köşesi diğer beldelerden üstün görünür. "Sade bir semtini sevmek bile bir ömre değer" dediği şehirden ayrılmak istemez. "Bedri'ye Mısralar" da, geçen "Gelmek'çün ikinci bir hayata / Bir gün dönüş olsa ahiretten / ... / İstanbul'a dönmek isterim ben" ifadeleri mühimdir. (Yahya Kemal, 2006b: 44). Sanatçı, ölüm sonrasında bir tercih hakkı bulursa, uhrevi nimetler yerine bu şehre dönmeyi tercih edeceğini bildirir. Yahya Kemal'de İstanbul, milliyetin ruh ve form bulduğu şehirdir. İstanbul aşklarla, kahramanlıklarla, şahsi ve sosyal hatıralarla, Türklükle ve tarihle dolu olduğu için vazgeçilmezdir. Şairin her ne kadar Erzurum, Üsküp, Bursa gibi şehirlere de eserlerinde yer verdiği ortada ise de İstanbul'un yanında onlardan oldukça sınırlı şekilde bahsedilir. Tema ve geçiş sıklığı bakımından Yahya Kemal'in eserlerinde en fazla İstanbul yer tutar. Yalnızca şiirlerinin başlıkların bakılsa bile sanatçının İstanbul'u ne kadar çok işlediği ve önemseydiği anlaşılabilir:

"Bebek Gazeli", "İstanbul'u Fetheden Yeniçeriye Gazel", "Hisar Gazeli", "Çubuklu Gazeli", "Göztepe Gazeli", "Çamlıca Gazeli", "Üsküdar Vafında Gazel", "Süleymaniye'de Bayram Sabahı", "Bir Tepeden", "Bir Başka Tepeden", "İstanbul Fethini Gören Üsküdar", "Hayal Şehir", "Atık Valde'den İnen Sokakta", "Üsküdar'ın Dost Işıkları", "Koca Mustâpaşa", "İstinye", "Fenerbahçe", "Maltepe", "İstanbul Ufuktaydı", "İstanbul'un O Yerleri", "Moda'da Mayıs", "Erenköyü'nde Bahar", "Viranbağ".

Sanatçının İstanbul üstüne yazdığı ya da onunla ilgisi olan şiirlerinde; millî varlık; sanat, estetik ve tarih izlekleri üzerinden kolaylıkla takip edilir.

3. KÜLTÜR YADIGÂRLARI

Kültür yadigârlarını iki grupta ele almak doğru olacaktır. İlki, güzel sanat eserleridir. Birinci grup edebiyat, mimari, musiki gibi kültür-sanat kollarından oluşur. İkinci grup ise tabiatın intikal edenleri verir. İstanbul'un coğrafi özellikleri, topoğrafyası, doğal güzellikleri bu gruba girer. Yahya Kemal, en çok, ilk gruptaki öğelerle millî kimliği işler.

Yahya Kemal (2005: 311) için edebiyat, millî özelliklerin sergi-lendiği mahaldir çünkü "yüzde doksan beşi mazi zemini üzerinde kurulmuştur." Dolayısıyla bir milletin edebiyatı, o milletin varlığını ve vasfını bildirir. Türk edebiyatının konu ve şahıs repertuarı, Türk milleti hakkında yeterince bilgi verir. Mesela ona göre, Türk milletin zekâ ve zarafetini, Nasreddin Hoca sembolize eder. "Bu timsal asıl Türk'ün akl-ı selimini, felsefesini, kâinata bakışını verir... Nasreddin Hoca'dan sonra bütün o Bektaşî ve Yeniçeri fıkraları, Karagöz ve Orta Oyunu'nun o kadar millî oluşları Türk'ün zekâ ve zarafete olan tabîî meyline şahadet ederler." (Yahya Kemal, 2005: 63) Fuzulî'nin "Leyla ve Mecnun"u, Nedim'in kaside ve şarkıları, Şeyh Galip'in "Hüsni ü Aşk"ı, tekke edebiyatı eserleri Türk zevki ve estetiğinin aşamalarını anlatır. (Yahya Kemal, 2005: 78)

Aziz İstanbul, sanatçının millî mimariden en yoğun biçimde söz ettiği kitabıdır. Burada, İstanbul özelinde mimari eserler konu edilir. Çeşmeleri, konakları, çarşıları, bimarhaneleri, medreseleri, kabristanları, hanları, sarayları, Boğaz'daki yalıları, imaretleri, sebilleri, hamamları, camileri, kışlaları, türbeleri, mektepleri, şadırvanları, vakıfları ile bütün bir Türk kültürü ve mimarisi özlü biçimde İstanbul'dadır. Millî kudret, İstanbul'da, "abideler silsilesi" meydana getirmiştir. Sanatçı *Aziz İstanbul*'daki makalelerinde, uzun uzun bu eserler hakkında ayrıntı verir. Çinili Köşk'ten Defterdar İskeleyi'ne, Topkapı Sarayı'nın Hazine Dairesi'nden Fatih Cami'nin harem kısmına dek tasavvur, çeşitlilik ve üslup özellikleri bakımından Türk mimarisinin ulaştığı seviyeyi nakleder. Sanatçı sivil mimarinin ahşaba dayalı ve mütevazı; kamuya hitap eden ve resmî yanı olan mimarinin ise taşa dayalı ve heybetli olduğu tespitiinde bulunur. Ataların geride bıraktığı semtlerin, kalıcı eserlerin

“Türk ve Müslüman halkın” estetik beğeni düzeyini ortaya koyduğunu düşünür. Üstelik onlar az malzemeyle göz alıcı işler çıkartmıştır. Yahya Kemal (2006a: 57) bunu “millî güzidelik” olarak niteler. Bu nevi kültür yadigârları, ecdadın güzel, faydalı ve başarılı kavramlarına yüklediği değeri gösterir. Sadece Süleymaniye Cami bile ruhaniyet ve şevk dolu oluşu ile Türk’ün maneviyatının mimari sahadaki tecellisidir. “Süleymaniye’de Bayram Sabahı”, mimari ile milliyetin aynı potada eritildiği bir şiiirdir. Süleymaniye, sanatçı için bir “zafer mabedi”dir; zira varisi olunan geçmişten, gazalardan, toprağı vatan kılan halktan, müjdeli vakitlerden haber verir. Türk milletinin fethettiği coğrafyaya tutunma azmi ve başarısı, bu zafer mabedinde somutlaşır. Şairin şu mısraları, milliyet ve mimari ilişkisi üzerine düşünme, felsefe geliştirme itibarıyla kayda değerdir:

Ordu milletlerin en çok döğüşen, en sarpı/Adamış sevdiği Allâh’ına bir böyle yapı/En güzel mabedi olsun diye en son dînin/Budur öz şekli hayal ettiği mimarinin/Görebilsin diye sonsuzluğu her yerden iyi,/Seçmiş İstanbul’un ufkunda bu kudsî tepeyi (Yahya Kemal, 2006b: 12).

Alıntılanan kısımda, ayrıca, savaşçı bir milletin, din ve toplum için en güzelini yapabilme arzusunun, tıpkı savaş sanatında olduğu gibi güzel sanatlarda da onları mahir bir hâle getirdiği fikri yatar. İnci Enginün (2004: 553-556), “Yahya Kemal ve Türk Tarihi” adlı makalesinde, bu şiiirde, ordu ile milletin, din ile mimarinin ve son olarak mimar ile işçinin tarih ve tahayyül çerçevesinde birleştiğini söyler. Yahya Kemal yavaşça bir değerler cetveli oluşturur. Şair için vatan; tarih, sanat ve insanla mezcolan bir kavramdır ve mimari de bu cetvelin bir kısmını meydana getirir.

Mimari, tabiattan ayrılmaz ve onunla barışık olursa; zamana ve mekâna boyut, derinlik kazandırır. Sanatçının eserlerinde milliyet ve mimari, iklimde mayalanır. “Ziyaret” başlıklı şiiirde Türklüğün timsali olan unsurlar, tabiat ve mimari çerçevesinde derli toplu biçimde sunulur. Tabiattan intikal edenler ve onun içinde yer alan güzel sanat eserleri millî peyzajı verir. Çınarlar ve serviler arasından akan şadırvan, Türk’ün tabiata mimari yoluyla tasarrufudur. Şair, gördüğü tablo karşısında dayanamayarak, “Eski mimara nasıl rahmet okunmaz burada? / Suyu cennetten akıtmuş bu güzel manzarada” mısralarını söyler. Duvarlarda açan çiniler sanki solmayan

bahçeler gibidir. Bu genel görünüş insanı etkiler ve manevi bir ferahlık hissettirir. (Yahya Kemal, 2006b: 26)

Yahya Kemal'in "Hisar'dan Şehitlik'e" ve "Yeni Bir Ufuk" başlıklı yazılarında mimari gibi işlenmiş bir tabiatın, millî kimliğin bir diğer tezahürü olduğu anlatılır. Her iki yazısında da can alıcı bir ayrıntı vardır. Dört ayda tamamlanmış heybetli Rumeli Hisarı kadar atalardan, tabiatın intikal eden unsurların da millî kültürün bir parçası olduğu çarpıcı bir örnekle açıklanır. İstanbul'un sahilleri, servilikleri, mesire alanları yine insanımızın şekil verdiği bir peyzaj teşkil eder. Boğaziçi manzaraları, "çiçek demeti köyler" geçmişten devralınan güzel birer mirastır. Bu hoş coğrafyaya anlam katan önemli bir unsur ise âdeta tabiatla bütünleşmiş kabristanlardır. Toprak, bir mezar taşı ile vatan manasının derinliğini kazanır. Türk insanı tabiatı kendi usulüyle işlemiş, ona kendi kültürünce bir nizam vermiştir. Böylece coğrafya, yoz bir mekân olmaktan çıkar ve ecdat yadigârına dönüşür. Bazen taş, toprak içindeki bir mezar taşı veya kitabe bile, Türk nesillerine kimliğini hatırlatmaya yetecek bir sembol olabilir. Bu hususta doğrudan Yahya Kemal'in (2006a) görüşlerine başvurmak yerindedir:

...Türk ruhu bizden ziyade bu topraklardadır... Evet bu topraklardadır. Doğduğum günden beri yalnız kitap sahifelerinde, Frenkçe yeni bir kelime gibi gördüğüm vatan mefhumunu İstanbul'un toprağında, tabiata karışmış bir mahiyette görünce sevindim. Eyüp'te türbeye yakın bir mezar taşı vardır. Üstündeki burma kavuktan hemen anlaşılır ki altında İstanbul'a Fatih'le beraber girmiş olan Türklerden biri yatıyor; bugün yaşayan en millî şairimizde bu taşta hissedilen Türk ruhu yoktur diyebilirim. Bu taş, fetih devrinin keyifli askeri gibi önümde kavuğu yıkılmış duruyordu; etrafındaki toprağa bir vatan rengi veriyordu. Vatana dair hiçbir yazıdan, hiçbir sözden bu taş karşısında duyduğum vatan zevkini duyamadım; böyle birçok küçük sahneler daha gösterebilirim ki Türk ruhu ayan beyan görünür (125-126).

Millî varlık, musiki eserleri yoluyla da intikal eder. "Çok insan anlayamaz eski musikimizden / Ve ondan anlamayan bi şey anlamamaz bizden" diyen şair, saz ve söz eserlerinin toplum hafızası ve millî benlik oluşturmadaki rolüne işaret eder. O bakımdan kaybolan besteler, elden çıkan topraklar kadar kıymetlidir. Kolektif bilinç sağlamak için kültür eserlerine gereken özen gösterilmelidir.

Yahya Kemal, millî varlığın maneviyatsız olamayacağına kanidir. Dolayısıyla milliyeti oluşturan unsurlar arasında, ezanı ve Kur'an'ı da sayar ki bunlar, onun eserlerinde Türklüğün nişaneleridir. Bu iki unsur, yukarıda, mekâna Türklüğü nüfuz ettiren vasıtalar olarak zikredilmiş olsa bile, ayrıca burada da tekrarlanmalıdır. Topkapı Sarayı'ndaki mukaddes emanetler bölümünde, Türk tarihi boyunca bir dakika dahi kesilmeden okunan kutsal kitap, milletin, kültür yadigârlarına gösterdiği ihtimamın, kadirbilirliğinin ispatıdır. Ezan ise şaire "Fatih'i asıl manasıyla ilk defa idrak" ettirendir. Sanatçı bir yazısında, bu simgelerin önemini şöyle açıklar:

...bir hakikat keşfettim. Bu devletin iki manevî temeli vardır: Fatih'in Ayasofya minaresinden okuttuğu ezan ki hâlâ okunuyor! Selim'in Hırka-i Saadet önünde okuttuğu Kur'an ki hâlâ okunuyor! Eskişehir'in, Afyonkarahisar'ın, Kars'ın genç askerleri siz bu kadar iki güzel şey için döğüşünüz! (Yahya Kemal, 2006a: 105).

Yine ayrı bir paragraf açılarak, sanatçının külliyatı içinde Türk edebiyatından, Türkçeden, Türk ordusundan ve bizatihi Türk halkından öz varlığın temsilleri olarak bahsedildiği belirtilmelidir. "Bugünkü Türkçe" makalesinde sanatçı, dilin, milliyete zemin ve kuvvet olduğu hükmünü verir:

"Bizi ezelden ebede kadar bir millet hâlinde koruyan, birbirimize bağlayan bu Türkçe'dir, bu bağ öyle metin bir bağdır ki vatanın hudutları koptuğu zaman bile kopmaz, hudutlar aşırı yine bizi birbirimize bağlı tutar; Türkçe'nin çekilmediği yerler vatandır, ancak çekildiği yerler vatanlıktan çıkar, vatanın kendi gövde ve ruhu Türkçe'dir." (Yahya Kemal, 2005: 83).

Sanatçı, Türk ordusundan ve lider kadrosundan en yoğun şekilde *Eğil Dağlar'* da söz eder. Türk halkından ise hemen hemen her eserinde söz ettiği gözlemlenir. O yüzden verilecek örnek sayısı fazladır. Sadece "Üsküdar'ın Dost Işıkları"nda geçen şu mısralar, Yahya Kemal'in eserlerinde, Türk milletinin de nevi şahsına münhasır bir simge gibi tasavvur edilebileceğini düşündürür:

Kimlersiniz? Ya bağıryan kimselersiniz!

Yahut da her sabah uyanık kimselersiniz!

Dünya yüzünde bir sefer olsun, tanışmadan,

Öz çehrenizle sizleri görmekteyim bu an.

Sizlersiniz bu anı ışıklarla Türk eden!

Eksilmesin şu mutlu şafaklar bu ülkeden!

Gönlüm, dilim, kanım ve mizacımla sizdenim,

Dünya ve ahirette vatandaşlarım benim (Yahya Kemal, 2006b: 28).

SONUÇ

Yahya Kemal, bir sanatçı olduğu gibi aynı zamanda, tarihi ve tarih içinde Türklüğü, millet ve kültür kavramlarını araştırmış bir fikir adamıdır. Tarihin, toplum hafızasının inşasında rolü büyüktür. Yahya Kemal âdeta modern zamanların bir mürşidi gibi bu gerçeği ortaya koymaya çalışmıştır. O, sanat yoluyla millî idrakin açılması için uğraşmıştır. Batışın ve uyanışın, eş zamanlı biçimde yaşandığı bir dönemde eserlerini vermiştir. Çocukluk ve gençlik yıllarında, Osmanlı milleti çözülmüş; Osmanlı Devleti'nin siyasi bütünlüğü dağılmıştır. Olgunluğu ve yaşlılığı esnasında ise bu tükenişin ardından öz varlığı sürdürme çabaları gelir. İşte Yahya Kemal'i tarihe karşı alakadar kılan da büyük oranda bahsettiğimiz konjonktürdür. Kuşkusuz kendi çabaları, okumaları, ilişkileriyle genişleyen bir hâle vardır; ancak tarihe yönelişinde, yaşadığı devrin ve coğrafyanın durumu başat etmendir. Yönetim yetersizliklerini, elden çıkan toprakları, kaybedilen nüfusu, devletin her gün eriyen gücünü kendi gözleri ile görür. Sanatçının böyle bir ortamda yaşadığı, üstelik aile bağlarının da pek güçlü olmadığı hatırlanırsa, Fransa'ya gidişinin, yurt dışında kendini arayışının nedenleri anlaşılabilir. Oradan memleketine bakar. Okur ve düşünür. Fikirleri birkaç merhalenin ardından belirginleşir. Yapması gerekenin ne olduğunu keşfeder. Bu esnada, tarih, onun yöneldiği, beslendiği mecra olur. Kimliğini, millî benlik anlayışını tarihin içinden çıkartır. Ona göre kaostan kurtulmanın, karmaşayı düzene sokmanın yolu, artık sınırları çizilmiş vatan coğrafyasının Türklük idealiyle ele alınmasıdır. Bu idealle insanları ve memleketi işlemektir.

Sanatçı, Anadolu'nun fethiyle başlayan ve bin yılda kendi kıvamını bulduğunu düşündüğü Türkiye Türklüğü formülünü ortaya koyar. Bu yolda geleneği, Türklüğün takibi ve yorumlanması için bir çeşit imkânlar havzası olarak değerlendirir. O, kendi bilgi,

görgü ve irfanını eserleri ile topluma ulaştırır. Düz yazıları ile kanatlerini, şiirleri ile duyuş ve ideallerini paylaşır. Yahya Kemal, Türklerin kendine ait bir yaşayış biçimi ve kültürü olduğunu; tarih içinde eşyaya, tabiata bu surette tasarruf ettiğini hatırlatır. Bir Türk üslubu olduğunu, bunun da İstanbul merkezli bir medeniyet yapısında alenen görüldüğünü söyler. Onun perspektifinde İstanbul, Türklüğün odağıdır. Tarih içinde kazandığı nitelikleriyle, eser ve birikim hasılasıyla milliyetin ta kendisidir. Kültür yadigârlarıyla dolu olan İstanbul adeta milli şuur yükleyen bir şehirdir. Yahya Kemal seferlerden fetihlere, Lale Devri'nden Milli Mücadele Dönemi'ne kadar tarihi ele alırken İstanbul'u neredeyse hep merkeze yerleştirir. Burası, onun için sanattan siyasete, kültürden estetiğe hep bir nirengi noktasıdır. Yüzlerce yıldır Türk milletinin beden ve zihin mesaisiyle şekil almış bu şehir, tepeden tırnağa Türk'tür ve onun için de sanatçının külliyyatındaki en güçlü Türklük sembolüdür. O yüzden bu şehirde yaşayan, ölen ve yatan bahtiyardır.

Toprakları vatan yapan, harcanan emek ise kan ve alın teri kadar fikrin ve mürekkebin de bu yolda hizmet ettiği hatırdan çıkmamalıdır. Bu noktada, Yahya Kemal'in eserlerinin, Türk kültür tarihinin bir envanteri hükmünde olduğu bildirilmelidir. O, Şehzadebaşı Cami'nden Üsküp'teki türbelere dek mevcut kültür yadigârlarını yazılarına konu edinir. Ayrıntıları ihmal etmez. Onların bütüne katkısının farkındadır. Bir mabedin içindeki hünkâr mahfilinin işlemlerini bile kayda geçirir. Böylece onları tarihe mal eder. Diğer yandan mevcudun farkına varılmayan güzelliklerini sanat yoluyla idrak ettirir. Süleymaniye Cami bile yedi senede bitirilmişken, onun, "Süleymaniye'de Bayram Sabahı" şiirini, yaklaşık yirmi beş senede tamamlaması Türklüğü, Türkçeyi, sanatı nasıl bir titizlik içinde kavradığını ve aktardığını anlatır.

Yahya Kemal fütihat şiirleriyle hem tarihî olayları hem de tarihî şahsiyetleri kalın konturlarla çerçeveye alır. Onun eserlerinde Türklüğün simgesi olarak Alp Arslan gibi, Yavuz gibi fatihler öne çıkar. Yaşadığı devirde toplumun çektiği sıkıntılar ve umutsuzluğu düşünülürse, bu şahsiyetleri niye sanatının vitrinine çıkardığı anlaşılır. O, toplumun ihtiyacına cevap vermek için bunu yapmıştır.

Yazdıkları kronolojik seyirle ele alınırsa, 1914-1922 arasında ve bilhassa Mütareke devri esnasında ve hemen akabinde kaleme aldıklarının ne kadar anlamlı bir rota oluşturduğu anlaşılır. Meydana gelen hayal kırıklığının ve ezikliğin, fetih ve fatih temalarıyla, maziden o güne devşirmeye çalışılan ilham ve güçle aşılmaya çalışıldığı gözlemlenir. Sanatçının konu ve şahıs repertuarını, geçmişin büyük işler başarmış sanatçıları, kumandanları oluşturur ki bu yüzden Yahya Kemal’de Türklüğün sembelleri Şeyh Galip, Gedik Ahmet Paşa, İtrî ya da İstanbul’u fetheden yeniçeridir. O, Nasrettin Hoca’dan Mustafa Kemal’e kadar Türk milletinin kolay ve zor zamanlarında, sanatta ve harpte başarılı olan kahramanlarını simge olarak görür. Bu sembeller, sanatçının eserlerinde sıralanırken bir taraftan da neyin, neden korunması gerektiği hususunda, Türk insanının fikir yürütmesi için zihnini açar. Dolayısıyla Yahya Kemal’in eserleri, yaralı bilinçlerin tedavisi için şifalı bir kaynaktır. Savunduğu imtidâd fikri açısından ortaya koyduğu eserler önemlidir; çünkü hepsi, bu fikrin somutlaşmasına hizmet eder. Özü korumak, özü koruyarak yeniden yorumlamak; Tanpınar’ın ifadesiyle, değişerek devam etmek ve devam ederek değişmek, millî varlığın tüm ihtişamıyla yeniden idrakini ve doğuşunu sağlayacaktır. Yahya Kemal’in eserlerinin bu bakımdan tekrar değerlendirilmesinde fayda vardır. Mesela, odağında milliyetin olduğu çalışmalarda, nedense pek ön plana girememiş *Siyasi Hikayeler*’i bile, esasen Türk devlet geleneğine, işleyiş tarzına yönelik mesajlarla doludur. Onun musikiden Türkçeye, tarihten spora, surlarından kabristanlarına kadar memleket ve millet üzerine yazdıkları, millî benliğin inşası ve yeniden düşünülüp yorumlanması için hâlen sürmekte olan bir imkân zenginliğidir.

KAYNAKÇA

- Banarlı, N. S. (1997a). *Yahya Kemal’in Hatıraları*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Banarlı, N. S. (1997b). *Yahya Kemal Yaşarken*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.

- Değirmenci, H. (2020). "Yahya Kemal'in Şiir Evreninde Yavuz Sultan Selim ve Fütuhâtı". *Hikmet-M. Orhan Okay Özel Sayısı*, s. 506-519.
- Enginün, İ. (2004). *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Fedayi, C. (2010). "Modernleşme, Toplumsal Hafıza ve Yahya Kemal". *Muhafazakâr Düşünce*. S. 24. s. 149-178.
- Göçgün, Ö. (1987). "Yahya Kemal'e Göre, Fatih ve İstanbul'un Fethi". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. S. 4. s. 1-19.
- Tanpınar, A. H. (2001). *Yahya Kemal*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Yahya Kemal (1990). *Mektuplar Makaleler*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Yahya Kemal (1991). *Târih Musâhabeleri*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Yahya Kemal (1997). *Bitmemiş Şiirler*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Yahya Kemal (2000). *Eski Şiirin Rüzgârıyla*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Yahya Kemal (2005). *Edebiyata Dair*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Yahya Kemal (2006a). *Aziz İstanbul*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Yahya Kemal (2006b). *Kendi Gök Kubbemiz*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Yetiş, K. (1998). *Yahya Kemal I Hayatı*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.

ETİK: Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ETHIC: This article has been prepared in accordance with research and publication ethics.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Çalışmamın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

CONFLICT OF INTEREST AND FINANCIAL CONTRIBUTION DECLARATION: There is no financial contribution or other potential conflict of interest that needs to be known about the impartiality of my work, and no field of relationship.

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Araştırma Makalesi-Research Article

ETNO-SEKÜLER TASARIMDAN ETNO-DİNSEL TASAVVURA: MAHZUN MABEDDEN CAMİİ KEBİRE AYASOFYA'NIN DÖNÜŞÜMÜ

Yusuf Ziya BÖLÜKBAŞI*

ÖZ: Bu çalışmada, Türk sağını oluşturan milliyetçi, muhafazakâr ve İslamcı akımlarının ortak kimlik tasavvurundaki Ayasofya teması, tarihsel araştırma metodu çerçevesinde incelenmiştir. Ayasofya, erken Cumhuriyet döneminde resmi ideolojinin etno-seküler kimlik inşasına uygun bir şekilde 1934 yılında müzeye dönüştürüldü. Demokrat Parti iktidara geldikten sonra milliyetçi-mukaddesatçı yapılar, bu durumu eleştirmeye başladılar. Ancak Ayasofya salt bir eleştirinin ötesinde, Türk sağını oluşturan fikir akımlarının hepsinin ortak değer ve sembolü olarak bir "dava" haline dönüşmesi, dönemin mütefekkirlerinin yazıları sayesinde gerçekteymiştir. Kimliksel açıdan buradaki temel vurgu, Ayasofya'nın Türklük ve Müslümanlığı simgeleyen ve Osmanlı tarihini yüceleştiren bir sembol olarak görülmüştür. Ayasofya, Fatih ve Fetih temelinde işlenen ve Osmanlı mirasını ön plana çıkararak, bu şekliyle Türklük ve Müslümanlığı birleştiren bir ikon olarak tasvir edilmiştir. Bu kimlik paradigması, "öteki" kimlik anlayışlarını da biçimlendirmektedir. İçerideki ötekiler, Türk modernleşmesi ve onu temsil eden Kemalizm, yani laiklik ve Batılılaşma olarak ifade edilmektedir. Dışarıda Kıbrıs sorunu nedeniyle Yunanistan-Hristiyanlık bu şekilde görülmektedir. İstanbul'un Fethinin 500. Yılı kutlama törenlerinden başlayıp 12 Eylül rejimine kadar süren dönemde Ayasofya konusu bu şekilde

* Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, yzb@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4723-5977.

Geliş Tarihi-Received Date: 01.03.2021
Kabul Tarihi-Accepted Date: 01.04.2021

Türk sağı tarafından işlenmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın açılış konuşmasındaki vurguları, Türk sağının Soğuk Savaş dönemindeki söylemlerini devam ettirmesi bakımından bir süreklilik taşımaktadır. Sonuç olarak Ayasofya'nın, Türk sağının ortak bir sembolü olduğu ve günümüzde dönüşen resmi ideolojinin etno-dinsel kimlik tasavvuruna uygun bir şekilde camiye dönüştürüldüğü söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Ayasofya, Etno-Seküler Kimlik, Etno-Dinsel Kimlik, Türk Sağı, Cumhurbaşkanı Erdoğan.

FROM ETNO-SECULAR DESIGN TO ETNO-RELIGIOUS THOUGHT: THE TRANSFORMATION OF HAGIOSOPHIA FROM GLOOMY TEMPLE TO GREAT MOSQUE

ABSTRACT: In this study, the theme of Hagia Sophia in the concept of common identity of nationalist, conservative and Islamist movements that constitute the Turkish right-wing is examined within the framework of historical research method. Hagia Sophia was converted into a museum in 1934 following the ethno-secular identity construction of the official ideology in the early Republican period. After the Democratic Party came to power, nationalist-religious structures began to criticize this situation. However, Hagia Sophia, beyond mere criticism, turned into a "cause" as the common value and symbol of all the intellectual currents of the Turkish right-wing, thanks to the writings of the thinkers of the period. In terms of the identity approach, the main emphasis here is to see Hagia Sophia as a symbol that symbolizes Turkishness and Islam and glorifies Ottoman history. Hagia Sophia is depicted as an icon-based on the Conqueror and Conquest, highlighting the Ottoman legacy and thus combining Turkishness with Islam. This identity paradigm also shapes the "other" understanding of identity. The others inside are expressed as Turkish modernization and the Kemalism that represents it, namely secularism and Westernization. In the outside, Greece-Christianity is seen in this way due to the Cyprus problem. In the period starting from the celebration ceremonies of the 500th anniversary of the conquest of Istanbul and continuing until the September 12 regime, the subject of Hagia Sophia was handled in this way by the Turkish right. The emphasis of President Erdogan in his opening speech has continuity in terms of continuing the discourse of the Turkish right-wing during the Cold War period. As a result, it can be said that Hagia

Sophia is a common symbol of the Turkish right-wing and the official ideology that has been transformed today has been transformed into a mosque following the ethnoreligious identity imagination.

Keywords: Hagia Sophia, Ethno-Secular Identity, Ethno-Religious Identity, Turkish Right-Wing, President Erdogan.

GİRİŞ

24 Temmuz 2020 tarihinde 86 yıllık müze statüsü sona eren Ayasofya, Cuma namazına müteakip yeniden ibadete açıldı. Bu olay, her ne kadar Covid-19 salgını devam ediyor olsa da, devlet ricalinin de katılımı ve teşvikiyle yüz binlerce kişi tarafından coşkuyla kutlandı. Bu kutlamalara yurdun dört bir tarafından ve Avrupa'da yaşayan gurbetçilerden katılım gerçekleştiği görüldü. Ayasofya'nın yeniden ibadete açıldığı gün yapılan sokak röportajlarından birinde -CNNTÜRK kanalında yayınlanmıştı- uzatılan mikrofona vatandaş şöyle bir açıklama yaptı: "Türklüğümüzle, milliyetçiliğimizle, İslamcılığımızla gurur duyuyoruz." İşte bu çalışmanın ortaya çıkmasını sağlayan söylem bu oldu. Daha doğrusu bu söylemin işaret ettiği kimlik paradigması. Nitekim Ayasofya'nın müzeye dönüştürüldüğü tarih ile yeniden cami olarak ibadete açıldığı tarih ve bunları yapan iktidarlar mukayese edilecek olursa, kimliksel bağlamda yaşanan çatışma ve dönüşüm daha rahat anlaşılabilir olacaktır. Böylece mevcut çalışmada şu sorunun cevabı aranacaktır: "Ayasofya'nın bir sembol olarak Türk siyasal biyografisindeki kimliksel dönüşümle ilişkisi nedir?" Bu sorunun cevabını verebilmek için, mevcut çalışmanın kavramsal, teorik ve metodolojik çerçevesini belirtmek gerekir.

Ayasofya'nın kimliksel bir sembol/mekân olarak tasavvur edilmesine yönelik tek tek ideolojilerin bu konuya yaklaşımından ziyade bir bütün olarak sağ siyasetin yani Türk sağının epistemolojik yapısı üzerinde durmak elzemdir. Bu konuda Tanıl Bora'nın "Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık ve İslamcılık" eserinden yararlanmayı uygun buluyorum. Bora'ya (2014: 7-9) göre Türk sağını oluşturan milliyetçilik, muhafazakârlık ve İslamcılık, bir bütünün parçaları, bir organizmayı oluşturan organlar hüviye-

tindedir. Aslında bu akımların oluşturduğu bütün maddenin kendisidir, akımlar ise maddenin halleridir. Milliyetçilik, Türk sağının dilbilgisini oluşturması hasebiyle maddenin katı halidir. İslamcılık ise imge, değer ve ritüelleri oluşturması sebebiyle maddenin sıvı halidir. Muhafazakârlık diğer iki ideolojiden farklı olarak bir üslup ve duruş biçimi olması, maddenin gaz hali olarak görünmesini beraberinde getirir. Yani burada Bora madde metaforuyla bu üç ideolojiyi, tek bir düşünce yapısını oluşturduklarını işaret ederek açıklamaktadır. Aslında genel olarak Bora'nın bu yaklaşımının kendi içinde sorunlu olduğunu düşünüyorum, en azından milliyetçilik gibi temel referansı ulus olan bir düşünce akımıyla, İslamcılık gibi temel amacı ümmet topluluğu kurmak olan ve bu bakımdan ulus düşüncesine karşıt bir düşüncenin aynı organizmanın parçaları olabilme ihtimalini zayıf görüyorum. Yine de Türkiye özelinde, hatta belli olay ve olgular noktasında, bu ideolojilerin bir araya gelebileceği gözlemlenmektedir. Buna verilebilecek en iyi örnek ise Aya-sofya'dır. Bu örnekte mevzu bahis fikir akımlarının işaret ettiği kimlik anlayışına değinmek gerekmektedir. Bu üç ideolojinin kimlik tasavvurunu etno-dinsel kimlik anlayışı oluşturmaktadır. Mevcut çalışmanın teorik perspektifini de Anthony D. Smith'in etno-dinsel kimlik kavramı oluşturmaktadır.

Milliyetçilik temelde seküler bir ideoloji olsa da, Smith'e (1991: 49) göre dini bir milliyetçiliğin olağandışı hiçbir yanı yoktur. Milliyetçiler yalnızca kitlelerin dinsel duygularına başvurmayı gerekli görmemişler, aynı zamanda Ermenistan, Polonya, İrlanda ya da Sri Lanka'da olduğu gibi etnik topluluğun çemberini tanımladığı her yerde ulusu dini toplulukla özdeşleştirmeyi nispeten kolay bulmuşlardır. Ancak etnik-dinsel topluluğun çağrısı milliyetçilik çağında bilinçli olarak ortaya çıkarken, Yahudi toplumu özelinde, o çağda yararlanılacak Avrupalı veya dünya çapında milliyetçi fikir geleneği yoktu. Aslında Antik dünyada, dini topluluklar genellikle Mısır, Sümer, Asur ve daha sonra İran'da olduğu gibi etni ile çakışıyordu. Ancak tek tanrılı kurtuluş dinlerinin yükselişi veya Doğu'daki ateist muadilleri, etnik ve politik sınırları geçersiz kılmıştı. Bu durum tek tanrılı dinlerin yaşadığı dönüşümler ve bölünmelerle

değiştirdi. Mezhepçiliğin yükselişi etno-dinsel yapılar için iyi bir zemin hazırladı. Bunun yanında din, etnik mitlerin ve sembollerin yayılması için personelin ve iletişim kanallarının çoğunu sağlar. Din adamları ve yazıcılar, yerel gelenekleri ve törenleri birleştirmede, kahramanların ve kutsal adamların ortak sembollerini, bayramlarını, törenlerini ve mitlerini, iyi tanımlanmış bir yaşam tarzı ve din hukuku kurallarıyla birlikte yaymada etkiliydi. Rahipler ve özellikle yazıcılar da başka bir ihtiyacı karşılar: Etno-dini topluluğun kutsal metinlerini ve yasal kodlarını korumak, kodlamak ve iletmek (Smith, 2005: 35-37). Dinin kendisi, din adamları, kutsal metinler ve dinin sosyal yönü, yani ayinleri, ritüelleri, mit ve semboller aracılığıyla oluşturduğu kültürel yapı ve tarihsel anlatısıyla, hem etninin kendi kimliğini korumasında, hem de etninin din ile tanımlanmasında önem arz etmektedir. Dinin kültürel bir yapıya dönüşmesi, daha doğrusu kültürel topluluğun dini kurallar, ayinler ve ritüellerle şekillenmesi durumunda etno-dinsel bir kimlik anlayışından bahsedilebilmektedir (Smith, 2005: 124).

Mevcut çalışmanın metodolojik çerçevesini Tarihsel Analiz Metodu oluşturmaktadır. Bu yöntemle göre tartışmalı fikir, olay ve olguların açıklanmasında ve anlaşılmasında “ne”, “neden” ve “nasıl” soruları yöneltilip anlamların ortaya çıkması sağlanmaktadır (Leedy ve Ormrod, 2015). Literatür taramasında ise Ayasofya ile ilgili akademik makale ve kitaplar araştırılmış olup, bunların kimlik ve ideolojiyle ilgili olanları, yani mevcut çalışmayı ilgilendiren çalışmalardan istifade edilmiştir. Ayasofya’yla ilgili çok sayıda kitap, makale ve doküman bulunmaktadır ancak bunların büyük çoğunluğu din, din tarihi, mimari ve turizm gibi alanlara yöneliktir. Bu yüzden bunlar çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Ayrıca, 1950’li yıllardan 1980 Askeri Darbesine kadar geçen süreçte Ayasofya ile ilgili polemik ve ideolojik yazılar içeren Serdengeçti ve Büyük Doğu dergileri birincil kaynak olarak kullanılmış, diğer dergilerde ise ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır. İlaveten günümüzde Ayasofya’nın açılışı ve Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın açılış konuşmasından da istifade edilmiştir. Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde erken Cumhuriyet döneminde yaşanan etno-

seküler kimlik inşası ve bu minvalde Ayasofya'nın müzeye dönüştürülmesi meselesine yer verilecektir. Bunda sonraki bölümde ise Ayasofya'ya yönelik Türk sağı tarafından biçilen rol ve etno-dinsel kimlik tasavvuru incelenecektir. Bunun yanında Ayasofya üzerinden tarih, din ve "öteki" telakkisi irdelenecektir. Sonuç bölümünde ise çalışmada elde edilen bulgular tartışılacak ve çalışmanın sorusu cevaplanacaktır.

1. ETNO-SEKÜLER KİMLİĞİN SEMBOLİK/MEKÂNSAL YANSIMASI: AYASOFYA'NIN MÜZEYE DÖNÜŞTÜRÜLMESİ

Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Cihan Harbi sonunda yıkılmasıyla birlikte, Rumeli'nin küçük bir parçası ve Anadolu coğrafyasının kurtarılmasıyla 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti, kuruldu. Kurtuluş mücadelesini yürüten ve daha sonra kuruluşu sağlayan Mustafa Kemal Atatürk, batıcı ve milliyetçi bir ideolojiye sahipti. Bunun neticesinde Batılı- modern bir devlet ve toplum inşa etmeye çalıştı. Bu minvalde çeşitli kurumsal düzenlemelerin yanında, özellikle laik ve milliyetçi politikalar izleyerek hedeflediği "muasır medeniyetler seviyesi" devlet ve toplumun mihenk taşına dönüştü. İlk etapta Saltanat kaldırıldı, Cumhuriyet ilan edildi, bunu hilafetin ilgası izledi. Şerri mahkemelerin kaldırılması, Batılı ülkelerin hukuk kurallarının uyarlanması, Tevhid-i Tedrisat Kanununun kabulü, Tekke ve Zaviyelerin kapatılması, Anayasa'dan "Devlet'in dini İslam'dır" ibaresinin kaldırılması ve daha sonra laiklik prensibinin Anayasaya eklenmesi (Akşin, 2019, 185-188), seküler temelde yapılan değişikliklerdir. Otuzlu yıllardan itibaren ise Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi vasıtasıyla laik reformların üst yapısı etnik nosyon ile şekillendirilerek etno-seküler Türk ulusu inşası tamamlandı.

Osmanlı'nın yıkılışı ve modern Türk devletinin kuruluşu, aslında epistemolojik temellerini İslam, saltanat ve hilafetin, sosyolojik yapısını ümmet topluluğunun oluşturduğu imparatorluk yapısından Batılı normlarla dizayn edilmiş Fransız İhtilalinden mülhem milliyet sosyolojisi ve teritoryal bir ulus-devlete geçişi simgelemesi bakımından önemlidir. Geçiş süreci Yücel'e (2020: 135-138) göre şu iki temel esası değiştirmişti: devlet ve medeniyet tasavvuru. Sınırları belirli, milli egemenlik ve milli kimlik esasına göre vücut bul-

muş Türkiye Cumhuriyeti, hem kimlik, hem de devlet modeli bağlamında Osmanlı “ötekisi” üzerine inşa edilmişti. Bu yüzden Osmanlı'nın cihanşümul devlet tasavvuru yerini teritoryal devlete bıraktı. Medeniyet kodları ise İslam'dan Batı'ya dönüştürüldü. Böylece Osmanlı-İslam geçmişi ve uygulamaları bir kenara itilerek, bunların yerine Batı medeniyeti normları getirildi. İşte yeni rejim ile geleneğin ya da seküler-Batıcılık ile dindar-muhafazakârlığın mücadelesi Türk ulusal kimliğindeki çatışmayla zuhur etti. Bunun sembolik-mekânsal yansıması ise Ayasofya oldu. Serter'e (2020: 125) göre Cumhuriyetin modernleşme telakkisi sadece yasal-idari alanlarla sınırlı kalmamış, gündelik hayatta bu inkılapların semboller vasıtasıyla tekrar edilmesi ve bunun sonucunda kalıcı hale gelmesi hedeflenmiştir. Bu gaye, özellikle mekân temelinde Osmanlı geçmişini simgeleyen sembollerin unutturulması yerini yeni Cumhuriyetin sembolleriyle doldurulması suretiyle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Misal olarak Osmanlı'nın başkenti İstanbul'a karşı yeni rejimin Ankara'sının imarına önem verilmesi gösterilebilir. Ayasofya'nın da bu minvalde değerlendirilmesi gerekir. Bu yüzden Ayasofya'nın erken Cumhuriyet döneminde müzeye dönüştürülmesi hikâyesine kısaca değinmek faydalı olacaktır.

Her şeyden önce, 1934 yılında Ayasofya'nın camiden müzeye dönüştürülmesi, yeni rejimin mekân üzerindeki otoritesini yansıtan seküler bir hareket olarak görmek gerekir. Ayasofya, Cumhuriyet rejiminin önem atfettiği Osmanlı eserlerinin başında gelmektedir. 1928 yılında ilk Türkçe hutbe, 1932 yılında ilk Türkçe ezan burada okutulmuştu (Özekmekçi, 2020: 286). Akan'a (2020: 319-320) göre Ayasofya'nın müzeye dönüştürülmesi süreci şu üç aşamada vuku bulmuştu: ilk aşama, Atatürk'ün 1929 yılında Ayasofya'ya yaptığı ziyarettir, ikinci aşama, Amerikan Bizans Enstitüsü Müdürü Thomas Whittemore'a verilen mozaikleri temizleme ve ortaya çıkarma işidir, üçüncü aşama ise 1931 yılında Atatürk'ün bazı eserlerle ilgili verdiği talimattır. Aslında bu listeye otuzlu yıllardan itibaren başlayan etno-seküler kimlik inşasını da eklemek gerekir. Bu aşamaların ardından altıncı İnönü hükümeti Maarif Vekili Abidin Özmen'in önerisi neticesinde bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyon çalışmalarını tamamlamış ve şu sonuca varmıştır: “Eşsiz bir mimarlık ve

sanat abidesi olan İstanbul'daki Ayasofya Cami'sinin tarihi vaziyeti itibarile (itibariyle) müzeye çevrilmesi bütün şark âlemini sevindireceği ve insanlığa yeni bir ilim müessesesi kazandıracığı cihetle" müzeye dönüştürülmesi 1934 yılında Bakanlar Kurulu toplantısında kararlaştırılmıştır (BCA: 030-13-01-02-49-76-6). Özellikle komisyon çalışmalarında ve alınan karardaki "şark âlemi" vurgusuyla bütün insanlığa gönderme yapılırken, sanat açısından prestijli bir eser olduğu vurgulanmak istenmektedir. Aynı kararnamede ayrıca Ayasofya'nın Bizans eseri olduğu ve aşar vergisi kaldırıldığı için vakfının bulunmadığının belirtilmesi önemli noktaldır. Bu husus, erken Cumhuriyet rejimin eski rejimle bağlarını kopartıp yeni bir devir açmaya çalışmasını göstermektedir, eskiye ait olan dini mabedin, hem Bizans mirası şeklinde tanımlanması, hem de pozitivist yaklaşımla dini niteliğinin sona erdirilmesi istenmektedir (Özekmekçi, 2020: 286-287). Kısacası, Ayasofya'nın müzeye dönüştürülmesi, hem Osmanlı tarihi mirasının reddi, hem de seküler kimlik inşasının bir sembolü olması sebebiyle ehemmiyet arz etmiştir.

2. ETNO- DİNSEL KİMLİĞİN SEMBOLÜ OLARAK AYASOFYA

İkinci Cihan Harbi, bütün ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'de de siyasi, sosyal ve ekonomik yapıyı değişime zorladı. Özellikle savaş sonrasında Sovyet tehdidi karşısında Türkiye kendisini Batı ittifakı içinde konumlandırdı. Bunun neticesinde çok partili hayata geçiş sağlandı ve 1950 yılında yapılan genel seçimlerin sonucunda Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarı Demokrat Partiye (DP) bıraktı. DP iktidarı boyunca CHP'nin muhalifi olan milliyetçi-mukaddesatçı yapılar hem neşriyat hem de teşkilatlanma konusunda büyük bir artış gösterdi. Aynı zamanda altmışlı yılların ortasından itibaren CHP'nin ideolojik konumunu "ortanın solu" (Erdoğan, 2018: 49) olarak belirtmesi ve yükselen sol karşısında sağ siyasetin yelpazesini oluşturan milliyetçi, muhafazakâr ve İslamcı yapılar arasında yakın bir ilişki tesis edildi. Bu ilişki Türk Sağ kavramını ortaya çıkardı. Ayasofya konusundaki kimlikli tartışmayı idrak etmek açısından ehemmiyet arz etmesi hasebiyle Türk sağını incelemek gerekmektedir.

Sağ kavramı, solun karşısında yer alan ve gelenek, aşkın değerler, özcülük, düzen, aile, otorite, kültürel değerler vs unsurları kapsamaktadır. Sağın politika bilimindeki karşılığına uygun olarak Türk sağı da bu kavramları içselleştirmekle beraber kendisini solun, daha doğrusu komünizmin karşısında tanımlamaktadır. Solun güçlendiği dönemlerde Türkiye’de sağın temel vasfının tepkisellik olduğu ifade edilebilir ancak sağın salt bir reaksiyondan ibaret olduğunu düşünmek de hatalıdır. Sağ, kendi içinde çeşitli yaklaşımları barındıran, ideolojik diskurunu sola karşı belirleyen, ortak paydalarını bu minvalde biçimlendiren anti-sol bir harekettir. Özellikle komünizm karşıtlığı, Türk sağının, tek parti yönetiminin düşünce ve hareket kalıpları içine yerleşmesine, hatta Kemalizm’in devlet tasavvurunu benimsemesi sebebiyle devlet entelijansiyası ve kadrolarına sirayetinde zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda komünizm karşıtlığı sağın özünün milliyetçilik ve din tarafından oluşmasını beraberinde getirmişti. Bu durum zamanla sağın milliyetçilik ve din ile tanımlanacak olan bir teorik yapısından ziyade Türklük ve Müslümanlıktan mülhem bir kimlik siyasetinin adı haline gelmesine vesile oldu. Böylece milliyetçi-muhafazakâr tamlaması, sağın özünü oluşturarak sağın genel tanımı olarak kabul edildi (Bora, 2020: 10-21). Bu durumun aslında sağın II. Meşrutiyet dönemine uzanan tarihsel arka planından kaynaklandığı da düşünülmektedir. Türk Sağının fikri açıdan kaynakları İslamcılık, Osmanlıcılık ve Türkçü-Turancılık’tır (Yıldırım-Şahin, 2019: 3575). Bu niteliği, Türk sağını oluşturan akımların ortak değer ve sembol havuzundan beslenmesine neden olmakta, bu durum da, milliyetçilik, muhafazakârlık ve İslamcılık akımları arasında simbiyotik ilişkinin ortaya çıkmasını beraberinde getirmektedir (Bora, 2014). Ayasofya buna verilebilecek en iyi örneklerden biridir. DP iktidarıyla birlikte milliyetçi-mukaddesatçı yani sağın bütün tonları, Ayasofya’yı ortak mekânsal bir kod olarak görmüş (Özekmekçi, 2020: 283), bir “ikon” olarak benimseyip “dava” haline dönüştürerek geçmişten günümüze Osmanlıcı milliyetçiliğin önemli bir tahayyülünü, şanlı Osmanlı mazisini yansıtan ve laik rejim tarafından müzeye dönüştürülerek esaret altına alınan bir sembol olarak addedilmiştir (Azak, 2014: 243). Soğuk Savaş dönemi boyunca, özellikle ellili yılların başından 12 Eylül 1980

Askeri Darbesine kadar geçen süreçte Türk sağı yazınında Ayasofya teması sıklıkla işlenmişti. Doksanlı yıllarla birlikte İslamcılık yükselmiş ve Ayasofya “dava”sına sadakat en çok bu gruplarda görülmüştü. Ayrıca seyrek bir şekilde milliyetçi camiaya ait gençlik yapılarında bu hassasiyet devam etti. En sonunda Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) Genel Başkanı Devlet Bahçeli’nin önerisi ve Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın çıkarttığı kararname ile Ayasofya Diyanet İşleri Başkanlığına devredilerek 24 Temmuz 2020 tarihinde Cuma namazına müteakip ibadete açıldı (Resmi Gazete, Karar Sayısı: 2729, 10 Temmuz 2020). Özellikle milliyetçi ideolojiye sahip MHP’nin önerisi ve İslamcı Milli Görüş geleneğinden gelen, aynı zamanda Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) Genel Başkanı olan Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın imzaladığı kararname ile camiye dönüşmesi, Soğuk Savaş dönemindeki Türk sağının bir dava haline getirdiği sorunun günümüzde bu aktörlerce çözülmesi, sağ siyasetteki süreklilik ilişkisini göstermesi bakımından önemlidir. Bu çerçevede Ayasofya meselesinin Soğuk Savaş dönemi ve günümüzdeki Türk sağındaki işleniş biçimine bakmakta fayda vardır.

2.1. Fetih ve Fatih: Devlet-i Ali’nin Ayasofya’sı

Türk sağını oluşturan fikir akımları içinde Ayasofya temasının en fazla işleniş biçimi, onun Osmanlı mirası olarak üstlendiği roldür. Bu bağlamda İstanbul’un fethi ve Fatih Sultan Mehmet figürü, Ayasofya’yı milliyetçi-mukaddesatçı camia açısından ideolojik yapılarına uygun bir sembol haline gelmesini sağlamaktadır. Azak (2014: 248-249), Ayasofya konusu özelinde yapılan İstanbul’un fethi, Fatih ve şanlı Osmanlı geçmişi vurgularını “Osmanlıcı milliyetçilik” olarak nitelemekte ve Türk sağını oluşturan fikir akımlarının tarih telakkisinde Osmanlı’nın ön plana çıkarılmasının sebebi olarak İslam’ın Hristiyanlık karşısında elde ettiği zaferlerin en çok bu dönemde görülmüş olduğunun altını çizmektedir. Ayasofya’nın açılmasına yönelik talepler ve dini söylemlerin arkasında İslamcı bir çıkıştan ziyade, yukarıda da ifade edilen -Fetih ve Fatih temaları- Türklük ve İslamiyet’in sentezinden oluşan bir milliyetçilik tasavvuru etkilidir. Bu yüzden Ayasofya’nın sembolik olarak işaret ettiği önemi, rejim karşıtlığı ya da irtica olarak adlandırmak-

tan ziyade, milliyetçilik olarak değerlendirmek yerinde olur. Nitekim Türk sağı için bir dava olan Ayasofya meselesinin itici gücünde ise Fatih figürünün ilham verdiği fetihçi zihniyet bulunmaktadır. Ancak burada Azak'ın ifade ettiği görüşleri değerli olmakla birlikte "Osmanlıcı milliyetçilik" kavramı sorunlu bir kavramdır çünkü bu söylem Osmanlı'yı ayrı bir milliyet olarak inşa etmektedir. Ayrıca kimliğin zamansal boyutunu oluşturan tarih anlayışı, her bir hanedanlık için ayrı bir milliyetçilik anlayışı ifade etmez, eğer bu yaklaşım geçerli olsaydı Türk tarihini oluşturan her bir devlete göre farklı milliyetçilik anlayışlarına sahip olmamız gerekecekti -Selçuklu milliyetçiliği, Göktürk milliyetçiliği ya da Hun milliyetçiliği gibi-. Bunun yanında Türk sağını oluşturan ideolojilerin kimlik algısında Osmanlı dönemini daha çok ön plana çıkarmaları, onların Osmanlıcı milliyetçilik yaptıklarını gösteriyorsa, Kemalist milliyetçiliği de Hitit milliyetçiliği biçiminde değerlendirme sonucunu doğurur.

Ayasofya'nın Türk sağı için en mühim anlamı, İstanbul'un fethi ve onu fetheden Türk padişahı Fatih Sultan Mehmet'i temsil etmesinden kaynaklanmaktadır. Fethin nişanesi olarak camiye dönüştürülmesi, yani dini bir mekân olarak Ayasofya, fetih ve Fatih temaları üzerinden Osmanlı geçmişinin şanlı günlerini yansıtmaktadır. Bu yüzden yapılması gereken Ayasofya'nın tekrar camiye dönüştürülmesidir. 1944 Irkçılık-Turancılık Davasında yargılanan Fethi Tevetoğlu'nun İslamcı dergi Sebilürreşad'da yayınlanan yazısında belirttiği şu düşünceleri bu konunun anlaşılması için önemlidir:

Türkün saadet yazısını yazan, şereflerinden Ulu Tanrı katına Türkün ezanını ulaştırın bu minareler, Türk ve İslam Cenneti (İslâmbol) İstanbulun ebedî süsüdür. Yeryüzünde bir tek Türk varoldukça, Türk İstanbul'un, minaresiz ve minarelerin ezansız kalması imkânsızdır. Ulu Tanrı bu yeryüzü Cennetini Türke lâyıık görünce, dünya tarihinde hürriyet, adalet ve ilim severliği ile de eşine çok az rastlanır büyük Türk Padişahı Fatih ve Ayasofyayı Türkün mâbeti yapmıştır (Tevetoğlu, 1951: 69).

İstanbul'u Türk ve İslam'ın cenneti, Ayasofya'yı da bunun süsü olarak gören Tevetoğlu, minare, ezan, Tanrı ve cennet kavramlarıyla Türk ve Türk padişahı Fatih kavramları üzerinden Ayasofya'nın Türk ve Müslüman karakterine göndermeler yapmıştır.

Ayasofya konusunda birçok yazısı bulunan Mustafa Yazgan, İslam'ın İlk Emri Oku dergisinde şunu yazmıştı:

Taşlar insana küser mi? Ayasofya'nın taşı toprağı, kendini vatanda garip bırakan, Sultanahmetlere, Süleymaniyelere imrendiren ilgisizliğe küskün. Seninle barışık olanlardan selâm sana...? Sesi kısılan vicdanlardan selâm sana. Ayasofya! Güzel Ayasofya... Ümidini kuvvetli hükümetlerde arayan, iradesini kuvvetli ellerde yumruklaştıran, fikrinin Hakka ve Halka inanan devlet adamlarında gerçekleştiğini görmek isteyen Ayasofya'nın MÜSLÜMAN-TÜRK CAMİİ olarak millete hediyesini haykıran Türk Milletinden kucak dolusu, gönül dolusu selâm sana (Yazgan, 1966, 5'ten aktaran İşler, 2020: 306).

Burada Yazgan'ın da temel vurgusu, Ayasofya'nın Müslüman-Türk karakteri üzerinedir, dolayısıyla Ayasofya etno-dinsel bir sembol hüviyetindedir. Benzer bir yaklaşım DP iktidarı döneminde kurulan Milliyetçiler Derneği'nin 1952 yılında yayınladığı broşürde de görülmektedir:

Yeni bir devir açan İstanbul'un fethinin manası Ayasofya'da sembolleşmiştir. Ayasofya Camii Türk gücünün ve zaferinin muhteşem bir işaretidir. Ayasofya Camii'nin manası, İstanbul'un Türk olduğu ve Türk kalacağıdır. Ayasofya'yı Müslüman Türk İstanbul'un bağrından koparıp Bizans'a maletmek haksızlık ve zulumdur ... Ayasofya'yı başlangıçta Türk eden ve Müslüman eden karar binlerce Türk şehidinin kanı hakkıydı... İnsanların tanrıya ibadet ettikleri bir yerin zorla ibadet yeri olmaktan çıkarılması vicdan hürriyetine açık bir tecavüz ve anayasadaki "laiklik" prensibinin açıkça çiğnenmesidir... Ayasofya'yı Türk mertçe vurularak Bizans'tan almıştı. Şimdi o hile ve ihanetle Türk'ten alınıp Bizans'a verilmiş bulunuyor. Hak er geç yerini bulacaktır. Zira kılıcı ile bir çağı kapatıp bir başka çağını açacak kudreti gösteren Türk milleti, buna karşı sinsice yapılan tecavüzün manasını anlayacak ve bunu önleyecek medeni cesaret ve şuuru da ırki bünyesinde taşımaktadır (Sebilürreşad, 1952).

Bu broşürdeki ifadelerle göre İstanbul'un bir Türk şehri olmasının en büyük sembolü Ayasofya'nın kendisidir, Ayasofya fetihle birlikte Türk olan İstanbul'un gelecekte de Türk olarak kalacağını garantisidir. Onu Türk ve Müslüman kılan şey ise şehitlerin kanıdır. Dolayısıyla Ayasofya üzerinden Türklük ve Müslümanlığın bir araya getirildiği bir kimlik tasavvuru bulunmaktadır. Bunun yanında Ayasofya'nın dini ibadet yeri olarak varlığını sürdürmesi, laiklik prensibine uygun olmasına karşın dönemin yöneticilerinin bu

prensibe saygı göstermemesi eleştirilmektedir. Yani evrensel bir kavram olan ve Türk sağının önemli bir bölümünün eleştirdiği laiklik olgusu, Ayasofya üzerinde tatbik edilmesi istenmekte, din ve vicdan hürriyeti kapsamında Ayasofya'nın camiye dönüştürülmesi talep edilmektedir.

Ayasofya'nın müze olmasına yönelik eleştiriler ve tekrardan camiye dönüştürülmesine yönelik taleplerin ayyuka çıktığı dönem, İstanbul'un fethinin 500. Yılı'nın yaklaşması ve bu çerçevede yapılacak etkinlikler neticesinde yaşanmıştır. İstanbul'un Fethi kutlamaları ilk etapta küçük bir milliyetçi-mukaddesatçı entelijansiya tarafından kutlanmaktaydı. Refah Partisi'nin İstanbul Büyük Şehir Belediyesini kazanmasından sonra geniş katılımlı törenler şeklinde, Fatih, Fetih, cihad ve Peygamber temaları üzerinden kutlanmaya başlandı. AK Parti döneminde ise kutlamalar devam etmekle beraber içerikleri biraz daha sekülerleştirilerek –örneğin pop şarkıcılarının konserler vermesi gibi-, belli gruplardan ziyade bütün herkesin katılabildiği bir hüviyete dönüştürüldü (Koyuncu, 2014). Ancak ilk kutlamalar günümüzdekilerden farklı olarak değişik şartlar altında gerçekleşti. Türk Milliyetçileri Derneği Başkanı Avukat Bekir Berk tarafından kaleme alınan bildiride İstanbul'un fethinin 500. Yılı'nın kutlanmasına ilişkin birçok öneri bulunmaktadır. Buna göre öncelikle radyolarda 15 Mayıs'tan 10 Haziran'a kadar Fatih ve fetih hakkında konuşmalar yapılması, yine aynı meselede bütün okullarda konferanslar verilmesi, İstanbul Üniversitesinin bahçesine Fatih Sultan Mehmet'in heykelinin dikilmesi ve üniversitenin adının "Fatih Üniversitesi" olması istenmektedir. İstanbul'un bütün camilerinin Peygamber efendimizin ve Fatih'in adı, İstanbul'un fethine dair hadisi şerif ve Türk bayraklarıyla donatılması, Hisar surlarına Türk bayrağı ve Fatih'in adının Osmanlı dönemindeki alfabeyle yazılması-ışıklandırılması, donanmanın fetih haftası boyunca İstanbul kıyılarında bulunması, Topkapı'dan başlayıp Fatih'in gemileri karadan Haliç'e indirdiği noktayı geçit alayının yürümesi, bu geçit alayına Türkiye'nin her yerinden gelen dernek üyelerinin katılması, Devlet ve Hükümet Başkanlarıyla Türk Milliyetçileri Derneği adına bir gencin konuşma yapması talepler arasında yer almaktadır. Ayrıca Taksim'e yönü Beyoğlu-Galata'ya dönük bir şekilde "İstanbul

Türk'tür ve Türk kalacaktır" yazısının asılması fikri de istekler arasında yer almaktadır (Serdengeçti, 1952b: 25). Nitekim daha sonra, 1967 yılında Ötüken dergisinde yayımlanan başka bir yazıda Ayasofya ile Sultanahmet camisinin arasına bir Fatih heykeli dikilmesi, bu heykelin şaha kalkmış bir at üstünde ve önünde Hristiyan keşişlerin yere kapanmış ve Fatih'in ayaklarını öpmeye çalışan bir şekilde yapılması tavsiye edilmiştir (Kocakurt, 1967: 2-3). Bu öneriler, İstanbul'un fethi kutlamalarının Fatih ve Ayasofya üzerinden etnodsinsel bir nitelik kazandırma amacı taşıdığını göstermesi bakımından ehemmiyet arz etmektedir. Ayrıca İstanbul'un Türklüğünün ve ileride Türk kalacağına ilişkin vurgunun İstanbul'un fetih kutlamalarında belirtilmek istenmesi ve bunun Beyoğlu-Galata bölgesini hedef alması, Türk sağının İstanbul'un kozmopolitik yapısından haz etmediğinin de işareti hüviyetindedir.

İstanbul'un fethinin 500. yılı kutlamaları milliyetçi-mukadde-satçı entelijansiyanın istediği gibi gerçekleşmedi. NATO içindeki müttefikimiz Yunanistan'ı gücendirmemek adına devlet riyasetinden üst düzey bir katılım gerçekleşmedi. Bunun yanında gazeteci Ahmet Emin Yalman'ın Malatya'da bir lise öğrencisi olan Hüseyin Üzmez tarafından silahla vurulması, DP iktidarının milliyetçi-muhafazakâr-İslamcı dernek ve yayınlara karşı tavrını değiştirip serleştirmesine neden oldu. Milliyetçiler derneği kapatıldı, Büyük Doğu dergisinin yayın hayatına son verildi, Osman Yüksel ve Necip Fazıl tutuklandı. Burada özellikle Necip Fazıl Kısakürek ve Osman yüksel Serdengeçti isimleri mühimdir. Bu isimler ve çıkarmış oldukları Büyük Doğu ve Serdengeçti dergileri, Türk sağındaki bütünleşme bakımından üzerinde durulması gereken düşünürler ve neşriyatlardır. Bora'ya (2017: 442) göre Necip Fazıl, erken Cumhuriyet döneminde kabuğuna çekilmiş, içine kapanmış ve savunma pozisyonuna geçmiş İslamcılığın, milliyetçilik ve muhafazakârlığa eklenerek tekrar saldırganlaşmasındaki temel aktörlerden biridir. Osman Yüksel ise milliyetçi-muhafazakâr söylemin "avamlaşması", "taşralılaşması" ve "popülerleşmesi"nin aktörü konumdadır (Bora, 2017: 290). Osman Yüksel, Ayasofya ile ilgili yazmış olduğu yazıyla alakalı olarak Ağır Ceza Mahkemesinde yargılanmıştı. O yazıda Osman Yüksel şunlardan bahsetmiştir:

Ey İslam'ın nuru, Türklüğün gururu Ayasofya!.. Şerefelerinde fethin, Fatih'in şerefi ısl ısl yanan muhteşem mabet!.. Neden böyle bomboş, neden böyle bir hoşsun?.. Hani minarelerinden göklere yükselen, ta maveradan gelen ezanlar?!.. Hani o ilahi devir, ilahi nizamlar?!.. Ayasofya ses vermiyor, Ayasofya bomboş, Ayasofya bir hoş!.. Hani nerede, şu muhteşem minberde, binlerce erin, binlerce gazinin baş koyduğu şu temiz yerde, şimdi hangi kirlî ayaklar dolaşüyor!.. Ayasofya seni bu hale koyan kim; seni çırılçıplak soyan kim? Hani kubbelerden gönüllere, gönüllerden kubbelere gürül gürül akan, sineler yakan Kuran sesleri... (Yüksel, 1952: 3).

Ayasofya'nın işlevi hem "İslam'ın nuru", hem de "Türklüğün gururu" olmasından kaynaklanmakta, bu haliyle diğer yaklaşımlarda olduğu gibi etno-dinsel bir kimlik anlayışının sembolü olarak tasavvur edilmektedir. Bunun yanında Osman Yüksel'in ajitatif yazısında Ayasofya'ya yönelik bu yapının en çok dini karakteri ve burada gerçekleşen dejenarasyon çerçevesinde eleştirilerini dile getirmiş, "minareler", "ilahi devir", "ilahi nizam", "ezan", "minber", "kubbe", "secde" ve "Kuran" gibi kavramları kullanmıştır. Ancak bu ifadeleri nedeniyle Osman Yüksel Ağır Ceza Mahkemesinde yargılanmış ve ceza almıştır. Osman Yüksel'in yapmış olduğu savunmada dikkat çeken hususlar şunlardır:

Geçen sene Ayasofya'yı ziyaret etmiştim. Binaya girer girmez, muazzam perişan bir boşluğun içine düştüm sanki!.. Ayasofya'yı camileştiren ne varsa imha edilmiş, İslam'ın, Türklüğün takdir ve tebci ettiği Allah, Muhammed gibi büyük isimler yerlere indirilmiş, bu tarihi perişanlık, bu kendi kendini inkâr dekoru içinde, eski günleri, İstanbul'un fethini, şu minberde Fatih'in okuduğu ilk fetih hutbesini duyar gibi oldum (...) Bizans devrine ait ne varsa, büyük bir itina ile ortaya çıkarılmış, bizden olan, bize hitap eden her şey imha edilmiştir. Ayasofya, şimdiki haliyle içinde mum yanmayan, istavroz, günah çıkarılmayan bir kilisedir. Elbette Müslüman bir Türk olarak, bundan hüznün duydum. İdare ve siyaset adamları ne derlerse desinler, nasıl düşünürlerse düşününler. Biz her yapılan değişikliği alkışlamak, her olanı, her söyleneni, kabul etmek mecburiyetinde değiliz! Acı duymak hakkımız da mı yok! (Yüksel, 1956: 6).

Burada Osman Yüksel'in en büyük eleştirisi, Ayasofya'nın cami olarak işlevine ve tarihine ilişkin bütün eserlerin ve sembollerin yok edilmesi, bunun karşısında kilise-Bizans geçmişinin ise daha görünür kılınmasıdır. Bu eleştirilerini dile getirirken kimliksel

bir aidiyet formu olarak “Müslüman bir Türk” tamlamasını kullanıp, Ayasofya’nın mevcut hali karşısında duymuş olduğu hüznü bu kimlik formu üzerinden kurgulaması, etno-dinsel yaklaşımın devam ettiğine işaret etmektedir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın, Ayasofya’nın yeniden camiye dönüştürüleceğine ilişkin kararı kamuoyuyla paylaşırken üzerinde en çok durduğu konu, yapının Osmanlı mirası olduğu, Fatih’i ve fethi temsil ettiği ve dini işlevleriydi. Aslında Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Ayasofya konuşmasında, Nihal Atsız, Necip Fazıl Kısakürek, Osman Yüksel Serdengeçti gibi Türk sağının her renginden mütefekkilere yer vermesi ve Osmanlı-İslam tarihine yapmış olduğu atıflar, Türk sağının süreklilik unsuru olarak görülebilir. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın “Bazı eserler vardır ki bunlar milletlerin ve devletlerin sembolüdür, Ayasofya da işte bu sembollerimizden biridir” sözü, Ayasofya’nın sağ sembolizmin merkezindeki konumunu devam ettirdiğinin göstergesi niteliğindedir. Cumhurbaşkanı’nın konuşmasındaki en önemli vurgu, Ayasofya’nın tarihsel anlamı ve bu anlam üzerinden oluşan kimlik tasavvurudur. “İstanbul’un fethi ve Ayasofya’nın cami haline dönüştürülmesi hadisesi tüm tarihinin, özellikle tarihimizin en şanlı sayfaları arasında yer alır” ifadesi Erdoğan’ın bu bakışını yansıtmaktadır. Ayrıca konuşmasında, Fatih’in İstanbul’u fethettiğinde ilk yöneldiği yerin Ayasofya olduğu, burada minbere bir ok fırlattığını ve sancağını diktiği, ilk Cuma namazının hocası Akşemsettin tarafından burada kıldırıldığı, Bizans’tan harap bir şekilde devralınmasına rağmen müze olana kadar geçen süreçte Osmanlı tarafından geliştirilip güzelleştirilerek ihya edildiği belirtmektedir. Ona göre “Türk milletinin Ayasofya üzerindeki hakkı yaklaşık 1500 yıl önce bu eseri ilk inşa edenlerden daha az değildir”. Ama Ayasofya’nın asıl anlamı, zaman/tarih ve mekân/coğrafya etkileşimiyle kurulan kimlik tasavvurunda yatmaktadır. Bu çerçevede yapılan konuşmadaki şu cümle bunun en mümeyyiz örneğini oluşturmaktadır: “Ayasofya’nın dirilişi Bedir’den Malazgirt’e, Niğbolu’dan Çanakkale’ye kadar tarihimizin tüm atılım dönemlerini yeniden hatırlayışımızın adıdır.” Ayasofya’nın açılmasını bir diriliş olarak metaforik bir anlatımla

ifade eden Cumhurbaşkanı, İslamiyet'in doğuşunda yapılan ilk savaş olan Bedir'den, Türklerin Anadolu kapılarını açan savaş Malazgirt'e ve oradan Osmanlı tarihinin ilk büyük zaferlerinden biri olan Niğbolu ve son büyük zaferi olan Çanakkale'ye yaptığı atıf, kimlik tasavvurundaki tarih algısını işaret etmektedir. Burada İslam, Selçuklu ve Osmanlı tarihlerine yapılan vurgu, erken Cumhuriyet dönemi ve günümüzdeki kimlik paradigmaları arasındaki farkı işaret etmesi bakımından önemiyet arz etmektedir. Buna ilave olarak, "Ayasofya'nın dirilişi Buhara'dan Endülüs'e kadar medeniyetimizin tüm sembol şehirlerine verdiğimiz bir gönül selamıdır" sözü, medeniyet telakkisi bağlamında İslam medeniyeti dairesi içindeki konumlandırılmayı göstermektedir. Bu durum, yine Ayasofya meselesi üzerinden kimlik tasavvurunun etno-dinsel yönünü yansıtmaktadır (tccb.gov.tr, 10.07.2020). Nitekim Ayasofya açıldıktan sonra yaşanan sembolizasyonda da, bu anlayışın üretilmeye devam ettiği rahatlıkla söylenebilir. Buna örnek olarak, Ayasofya yeniden camiye dönüştürüldüğünde ilk namazı kıldıran Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş'ın minbere elinde kılıçla çıkması verilebilir. Bu durumun, bir Osmanlı geleneğinin yeniden canlandırılmasının çok ötesinde, kimliksel anlamlar ihtiva ettiği söylenebilir. Bu örneğin detaylı bir şekilde konumuz bağlamında açıklanmasına diğer başlıkta yer verilecektir.

2.2. Ayasofya'nın İdeolojik Konsolidasyonunda Öteki İmajı: Negatif Batı Tasavvuru ve Onun Yerli İşbirlikçileri

Bütün kimlik inşalarında, "ben kimim?" sorununun cevabı aranırken, cevap "öteki"nin kim olduğu üzerinden kurgulanmaktadır. Yani bir kimlik inşası için öncelikle "öteki"yi belirlemek, "biz" olgusunun ne olduğunun anlaşılması için elzemdir. Kemalizm'in kimlik paradigması için öteki Osmanlı-İslam unsurları olmuş, böylece Batılı-seküler Türk kimliği bu unsurlara karşı inşa edilmişti. Türk sağını oluşturan fikir akımları ise ötekiyi Kemalist uygulamalar olarak kurgulamışlar, "biz" unsurunu Osmanlı-İslam kimliği çerçevesinde şekillendirmişlerdir. Ayasofya, Türk sağı için kimlik tasavvurunda kullanılan bir sembol olmasının yanında, kendi ötekisini üretebilme niteliğine de haizdir. Bu üretimin başlangıç noktası Ayasofya'nın müzeleştirilmesine ilişkin komplo teorilerinde

görülmektedir. Türk Sağı tarafından Ayasofya'nın müzeye dönüştürülmesine ilişkin açıklamalara hiçbir zaman itibar edilmemiş, yeni rejimin seküler mekân algısı ise yeterli bir neden olarak görülmemiştir. Ayasofya'nın cami hüviyetinden çıkarılmasına ilişkin çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Bunlardan bazıları Batı'nın Bizans'ı yeniden diriltme ve misyonerlik faaliyetleri olarak ifade edilirken, bazıları da Yunanistan'la gizli bir anlaşma yapıldığı ya da Lozan'da zabıtlara geçirilmeyen bir söz olarak Ayasofya'nın cami olmaktan çıkarıldığına ilişkindir. Masonlar ise bu konuda suçlanan bir diğer yapıdır. Daha ileri boyuttaki komplo teorisine göre Ayasofya'daki duvarlarda mozaikler bulunmamaktadır, bunlar daha sonra Ayasofya'nın restorasyonunda çalışan Hristiyanlarca yapılmıştır. Ancak bu komplo teorileri bazen yaşanan gelişmelerin etkisiyle daha çok güçlenmekte ya da taraftar bulabilmektedir. Papa IV. Paul 1967 yılında Türkiye'yi ziyaret etmiş, bu esnada Ayasofya'ya gitmiş ve orada diz çöküp dua etmiştir. Bu durum milliyetçi-mukaddesatçı camianın tepkisini çekmiş, Ayasofya'nın müzeleştirilmesinin temel gayesinin onun tekrar kiliseye döndürmek olduğu düşünülmüştür. Bu durum Türk sağının değişik kesimlerince protesto edilmişti hatta Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) üyesi öğrenciler Ayasofya'nın önünde namaz kılmışlardı (Özekmekçi, 2020: 284-285, 296).

Ayasofya cami hüviyetinin sona erdirilmesine ilişkin komplo teorileri, aslında öteki olarak konumlandırılan kimlikler hakkında da bilgi vermektedir. Bunlar, Batı, Hristiyanlar, Lozan'da pazarlık yapanlar, Masonlar vs. şeklinde uzun bir listeye sıralanabilir. Mehmet Şevki Eygi bu sıralamayı şu şekilde yapmaktadır: "Ayasofya'nın cami olmasını kimler istiyor? Tüm Müslümanlar, Ayasofya'nın cami olmasını kimler istemiyor? Farmasonlar, Komünistler, Sosyalistler, Siyonistler, Sabatayistler, dinsizler, imansızlar, Hristiyanlar." (Eygi, 1967'den aktaran Özekmekçi, 2020: 285). Buradan da anlaşılacağı üzere, Ayasofya temelinde inşa edilen kimliğin "biz"i Müslümanlar, ötekileri ise yukarıda sıralanan gruplardır. Bu çerçevede ilk olarak içerideki öteki önem arz etmektedir. Çünkü içerideki öteki, milliyetçi-mukaddesatçı entelijansiyanın edebi çalış-

malarında ve polemik yazılarında ajite edici bir üslupla ele alınmaktadır. Mesela Arif Nihat Asya'nın kaleme almış olduğu şu şiirdeki mısraları, veryansın biçiminde Ayasofya üzerinden kimlik üretimi işaret etmektedir: "Ulu Mabed neye hicrana büründün böyle/Fatih'in devrini bir nebzecek olsun, söyle!../Beş vakit loşluğunda saf saftık/Davetin vardı dün ezanlarda/Utansınlar seni, ulu mabed;/Kapayanlar da, açmayanlar da!" (Azak, 2014: 251). Osman Yüksel ise biraz daha sert bir üslupla bu konuyu dile getirmektedir:

Fethin, Fatih'in mabedinden kitabı mübini, bu ulu dini kaldıran kim?
Dinimize, imanımıza saldıran kim?!.. Asırlık surların arkasından köhne
Bizans'ı hortlatmak isteyen eller kimin eli, bunu söyleyenler kimin dili,
Ayasofya'yı puthane yapan hangi delidir?!.. Elleri kurusun, dilleri kurusun...
Ayasofya, Ayasofya seni bu hale koyan kim? Seni çırılçıplak soyan kim? (Yüksel, 1952: 3).

Ayasofya'yı "kapayanlar", onu "çırılçıplak soyanlar", "dine ve imana saldıranlar", orayı "putlarla" dolu bir yer haline getirenler ve "Bizans'ı hortlatmak" isteyenler şeklindeki ifadeler de içerideki ötekiyi işaret etmektedir. Nitekim Serdengeçti dergisinde Fatih Sultan Mehmet'in ağzından yapılan hitap, içerideki ötekiyi dinî retorik üzerinden yeniden üretmektedir:

Bu etrafımda gördüğüm kâbuslar nedir? Üç tepede üç haçlı zaferi görüyorum. Bu şehrin fethine anahtar olsun diye inşa ettirdiğim büyük Peygamberin ismini taşıyan Rumeli Hisarı'nın üstünde Protestanlar nakus inletiyorlar. Ben keşke orada şehit olsaydım. Belki türbem ahfadımı bu zilletten korurdu. Ya Ayasofya'nın minarelerindeki ezan sesini kim susturdu? O minarelerde okunan ezan, Allah'ın adı yanında Peygamber'in adını göklere dağıtırken ecdadına bağlı ruhlarda beni de düşündürüyordu da ondan mı? Bin Haçlı ordusu bunları yapamazdı! Siz nasıl yaptınız? Bunu asıl yapanlar, şimdi hürriyet kahramanları diye başka bir tepede defnolunmuşlar, taziz olunuyorlar. Heyhat bana, heyhat asıl evladıma! Bu şehri görmek istemem artık. Ufuklara çevriliyorum. Bakışlarım daha uzaklara dalarak, düşman emelleriyle minarelerinde ezan sesleri susturulan Ayasofya'nın kubbesinden Irak ve Acem hudutlarına kadar bütün Anadolu'yu kucakladı. Nice yüz bin şehit kanıyla üzerinde birlik kurduğumuz bu vatan ne kadar perişan olmuş! (Serdengeçti, 1952a: 3).

Burada İstanbul'u fetheden Fatih'in dilinden söylenmek istenen şey, seküler devrimlere yönelik eleştiridir. Ayasofya'da ezanların susması ve vatanın perişan olması aslında Haçlı ordularının bile

başaramayacağı şeyler iken, bunları “siz nasıl yaptınız?” sorusunun cevabının muhatabı yine metinde, “hürriyet kahramanları diye başka bir tepeye defnolmuşlar” biçiminde belirtilmekte, örtülü bir şekilde Türk modernleşmesini/Cumhuriyet devrimlerini ve bunu yapanları –hürriyet kahramanı ve tepeye defnolunan kişi muhtemelen Atatürk’tür- kastedilmektedir. Fakat Azak’a (2014: 247-248) göre Ayasofya’nın müzeleştirilmesi bir ihanet, müsebbibi ise yerli işbirlikçiler olmakla birlikte doğrudan Atatürk suçlu gösterilmez, hatta Ayasofya’nın müze oluşundaki imzanın bile Atatürk’e ait olmadığı iddia edilmektedir. Buna karşın suçlu “İslam’a din ve iman aleyhine açtığı bu çeyrek asır harbini, laikliğin icapları olarak kabul” (Ogan, 1952, 4-5’ten aktaran Azak, 2014: 248) eden CHP’dir. Nitekim CHP, Türk sağı tarafından Ayasofya’yı tekrar cami haline dönüştürmenin tarihî-hukuki zemini olarak dolaşıma sokulan Fatih’in Ayasofya Vakfiyesi belgesinde yer alan lanetle de yine dolaylı bir şekilde CHP hedef alınır. Fatih’in Ayasofya Vakfiyesi Topkapı Sarayı Hazine Kütüphanesinde 1535 numarada kayıtlı olup yaklaşık dört yüz sayfaya yakın Arapça bir metindir. 18. Yüzyılda Türkçeye tercüme edilen metindeki lanet Büyük Doğu dergisinde “Fatihliğimizin sembolü Ayasofyadır” başlığıyla yayımlanır. Buna göre “Allah’ın, meleklerin ve insanların laneti, bu vakfın şartlarını bozanlar ve değiştirenler üzerine olsun. Onlar hiçbir zaman hafiflemeyen azap içinde bulunsunlar, yüzlerine bakan ve onlara şefaath eden hiçbir kimse bulunmasın” (Azak, 2014: 247). Ayasofya’ya ilişkin bu lanetle yıllar sonra, günümüzde, yeniden camiye çevrilmesine ilişkin Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın konuşmasında da karşılaşılacaktır. Pek tabii olarak Cumhurbaşkanı’nın konuşmasında ötekiye yönelik Türk sağının geleneksel yaklaşımını devam ettiği görülmektedir:

Evet, bugün alınan karar aynı zamanda Fatih’in işte bu ağır bedduasından kurtulmamızı sağlamıştır. Gerçi aynı zihniyet bugün de bırakınız Ayasofya’nın hüznünü gidermeyi, İstanbul’un en gözde camisi Sultan Ahmed’i müzeye dönüştürmeyi teklif edebilmektedir. Bu zihniyet geçmişte Sultan Ahmet Camii’ni resim galerisi, Yıldız Saray’ını kumarhane, Ayasofya’yı caz kulübü olarak kullanmayı da düşünmüş, hatta bir kısmı gerçekleştirmişti. Her dönemde olduğu gibi günümüzde de bu bakış açısı çağdaşlık kisvesi altında çağdışı bir anlayışın tezahürüdür (tcbb.gov.tr, 10.07.2020).

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Ayasofya Vakfiyesindeki laneti okuması muhalefetin yoğun eleştirisine neden olmuş, Atatürk'ü hedef almakla suçlanmıştır. Ancak, hem bu konuşmadaki vurguları, hem de laneti okuması, aslında Türk sağ geleneğini sürdürmesinden ibaret olup, erken Cumhuriyet dönemi uygulamalarını ve yönetimini "öteki" olarak gören anlayışın devamı şeklinde kabul edilebilir. Türk sağının özellikle İslamcı-muhafazakâr damarının Türk modernleşmesi ve onun temsil ettiği seküler düzenlemelere yönelik eleştirisi Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın konuşmasında da görülmektedir. Osmanlı'dan miras kalan tarihî ve dinî yapıların, "kumarchane", "caz kulübü" ve "resim sergisi" yapılmak istenmesinin belirtilmesi, bir nevi Batılı olan uygulamalara "öteki" anlamını yüklemekte ve bu ötekinin içerideki temsilcisinin ise bu uygulamaları hayata geçirmek isteyenler olduğu söylenebilir. Günümüz ve erken Cumhuriyet dönemi uygulamaları arasındaki bağlantıyı ya da zihinsel kodların sürekliliği ise Ayasofya tartışmaları devam ederken Sultanahmet'in müze olması gerektiğine ilişkin görüşle sağlanmaktadır. Çünkü Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın eleştirdiği bu teklif, CHP Milletvekili Prof. Dr. İbrahim Kaboğlu'nun tarafından yapılmış olup, Ayasofya'nın müze statüsünün devam etmesinin yanında Sultanahmet'in de müze haline dönüştürülmesini içermektedir (Sabah, 11.06.2020). Doğal olarak bu teklifi dile getirenin CHP'li milletvekili olması, erken Cumhuriyet döneminde yapılan değişikliklerle beraber ele alındığında, Ayasofya sembolü üzerinden öteki inşası için gayet elverişli bir durumun oluşmasını beraberinde getirmektedir.

Ayasofya'nın açılmasına yönelik talepler, ellili ve altmışlı yıllarda milliyetçi-mukaddesatçı literatürde Osmanlı nostaljisi ve "mahzun mabed" söylemini ön plana çıkarmıştı. Bora'ya (2009, 912) göre bu durum, Türk sağını oluşturan fikir akımlarının temel varsayımlarını ve kurucu teması olan komplocu ve özcü negatif Batı algısını canlı tutan bir harç işlevi görmüştür. Ayasofya sembolü ve bu hususta oluşan yazında verilen mesaj milli iradeye karşı kendi öz kültüründen kopuk, yabancılaşmış yani Batılılaşmış yerli işbirlikçilerin ihanetiydi. Bu durum iç düşman imgesini oluşturuyordu. Birde dış düşmanlar vardı. Fedai dergisinin 1966 yılı Ocak ayındaki

kapağı, bu dış öteki tasavvuru bakımından yol göstericidir. Derginin kapağında, Ayasofya silüetini arkasına almış uçan bir yarasa bulunmaktadır. Yarasanın kanatları üzerinde “Megalo İdea, Davut yıldızı, komünizmin sembolü orak-çekiç ile Megalo İdea ve İslam düşmanlığı yazıları yer almaktadır (Özekmekçi, 2020: 301). Buradaki temsil, dış öteki hakkında bilgi vermektedir. Komünizm karşıtlığı ve anti-semitizm Türk sağının temel özellikleri olmakla birlikte Megalo İdea vurgusu, Ayasofya’nın Bizans geçmişi ve Kıbrıs sorunu nedeniyle denkleme katıldığı söylenebilir. Daha önce bahsedildiği üzere komplo teorilerinde Ayasofya hassasiyetinin İstanbul’un fethi kutlamalarında başlaması, Ayasofya’nın tekrar kilise olabileceği korkusu ve Bizans’ı hortlatma metaforu, bu minvalde hem dış hem de iç ötekinin en mümeyyiz temsilcisinin Rumlar olduğunu göstermektedir. Ayasofya yazısı nedeniyle yargılanan Osman Yüksel yapmış olduğu savunmada şunları dile getirmişti:

Sanki karşımda, iddia makamında, Müslüman bir Türkü değil, Athenegoras’ın mümessilini görüyorum!... Ürperiyorum!... Ürperiyorum!... (...) Sayın savcımız, geçen celsede serdettiği iddianamesinde, Ayasofya’dan bahsederken mütemadiyen, “aslında kilise olan”, “aslında kilise olan” diye kilise kelimesi üzerinde ısrarla durdular. Bana bu çok ağır geldi!.. Muhterem savcımız, bırakalım onu Rumlar söylesin. Biz Türk’üz, Müslüman’ız (...) Athenegoras bunu duysaydı, savcımızı alnından öperdi (...) Kraldan ziyade kralcı, Konstantin’den ziyade Konstantinci olmak neye?.. (Yüksel, 1956: 6).

Savunmadaki iddia makamının Müslüman bir Türk değil adeta bir Rum gibi hareket ettiği, Ayasofya’yı kilise olarak gördüğü ve Konstantincilik yapmakla itham ettiği savcı üzerinden dış öteki konumlandırılmaktadır. Ancak bu dış ötekiye ilişkin yaklaşım konjontürel bir nitelik arz etmişti. İstanbul’un fethinin 500. Yılı kutlamalarının sönük geçmesinin tek nedeni yeni katıldığımız NATO içindeki müttefikimiz Yunanistan’ı üzmemektir. Kıbrıs sorununun altmışlı yılların başında yeniden alevlenmesiyle birlikte Ayasofya’yla ilgili yazılarda yeniden artış oldu (Azak, 2014: 254). Ali Rıza Alp yazısında Osmanlı’nın çekilmek zorunda kaldığı bütün coğrafyalarda esaretin minarelerin ezansız kalmasıyla başladığı, Rumların Megalo İdeaları karşısında onların bu hayallerini yok etmenin yegâne yolunun Ayasofya’yı yeniden açmak olduğunu be-

lirtmiştir (Alp, 1964: 54-55). Ancak içinde bulunduğumuz Batı ittifakının Kıbrıs konusundaki ikiyüzlü tavrı, milliyetçi-mukaddesatçı çevre tarafından eleştirilmekte ve bunun üzerinden modernleşme eleştirisi yapılmaktadır: “Ayasofya Türkün öz evi ve anayurdu içinde güya Türklerin eliyle manasından koparılıyor, duvarlarından Allah ve Resûlünün mukaddes isimleri indiriliyor... İşte Kıbrıs davası!... O kadar Batılılaştığımızı, uygarlaştığımızı, özgürleştirmizi, kendisinden olduğumuzu iddia ettiğimiz Batının bize mua-melesine dikkat etmiyor muyuz?” (Kısakürek, 1966).

Kıbrıs sorununun Ayasofya meselesiyle alakası, bu sorunun, hem Türk, hem de Yunan milliyetçiliklerini biçimlendirmedeki etkisiyle (Kızılyürek, 2016) açıklanabilir. Bora'ya (2017: 247) göre Kıbrıs meselesi Türk milliyetçiliğinin resmî boyutu ile sağdaki karşılıkları arasında etkileşimi arttırıp güçlenmesine vesile olmakta ve popülerleşip kiteselleşmesine katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla bu sorunun Türk sağındaki Ayasofya sembolizasyonu ile etkileşime girmesi kaçınılmazdır. Yunanistan'la Türkiye arasındaki gerilimli ilişkiler Kıbrıs, fır hattı, kıta sahanlığı, azınlıklar, adalar ve münhasır ekonomik bölge ilanları sebebiyle süreklilik arz etmektedir. Ayasofya'nın yeniden camiye dönüştürüldüğü dönem incelenecek olursa, yine Kıbrıs özelinde neredeyse çatışma raddesine yaklaşan sorunlu ilişkiler bulunmaktadır. Doğu Akdeniz'de Münhasır Ekonomik Bölge ilanları ve doğalgaz arama faaliyetleri nedeniyle yaşanan sorunlar, Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin, İsrail, Mısır, AB ve ABD ile imzalamış olduğu anlaşmalar ve yapmış olduğu ittifaklar neticesinde Türkiye'yi kendi sahillerine sıkıştırma politikası ilişkilerin aşırı gerilmesine neden olmuştur. Türkiye'nin Libya, Suriye ve Kuzey Irak'taki yürüttüğü askerî harekâtın yanında Doğu Akdeniz'de yaşanan sorunlar dış politika gündeminin bir numaralı konusu olmuştur. Ancak Cumhurbaşkanı'nın açılış konuşmasında bu konuya ilişkin herhangi bir şey ifade etmemiştir. Cumhurbaşkanı'nın konuşmasında yer alan “Türkiye olarak nasıl diğer ülkelerdeki ibadet mekânlarıyla ilgili tasarruflara karışmıyorsa, biz de tarihi ve hukuki haklarımıza sahip çıkma konusunda aynı anlayışı bekliyoruz. Üstelik bu öyle 50-100 yıllık değil, tam 567 yıllık bir hakır.” (tcbb.gov.tr, 10.07.2020) şeklindeki ifadeleri daha

çok Türkiye'nin milli egemenliğine ve tarihsel haklarına -Osmanlı'dan kaynaklanan- atıf yapmaktadır.

Ayasofya teması üzerinden inşa edilen iç ve dış ötekilere karşı Türk sağı aksiyoner bir davranış sergilenmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu aksiyonerlik kendisini Ayasofya'nın yeniden açılmasına yönelik talep ve planlardan oluşmaktadır. Bundan önceki başlıkta belirtildiği üzere, Ayasofya'nın Türk sağını oluşturan fikir akımları için anlamı, Fatih ve fetih temelinde inşa edilmiştir. Bu çerçevede Fatih figürü ve fetihden ilham alan fetihçi bir anlayışla, hatta bir nevi iç irredentizmle (Bora, 1995) düşmanın içerideki alanlarını fethetmeye dayalı biçimde şekillenen milliyetçi bir retorik, Türk sağında dolaşıma girmiştir. Ayasofya temelinde inşa edilen anlam dünyasının somut çıktısı, oranın tekrar ibadethaneye dönüştürülmesidir. Bu durum aslında iki işlevi beraberinde getirmektedir. İlk olarak seküler-Batıcı Kemalist rejime karşı bir başarı hikâyesinin ortaya çıkmasını sağlayacaktır. İkinci olarak, rövanşist söylem resmî ideoloji karşısında Türk sağının popülaritesini ve hitap ettiği kitleyi arttırmasına vesile olmaktadır (Özekmekçi, 2020: 297). Ayasofya'nın açılma talebi bu minvalde Türk sağı için bir aksiyon hüviyetindedir. Bu talep ve aksiyona çağrı Osman Yüksel'in yazısında olduğu gibi birçok yazıda görülmektedir:

Ayasofya!.. Ey muhteşem mabet!.. Merak etme, Fatih'in torunları yanında bütün putları devirip seni camiye çevirecekler. Gözyaşlarıyla abdest alarak secdelere kapanacaklar... Tehlil ve tekbir sadaları boş kubelerini yeniden dolduracak. İkinci bir fetih olacak. Ozanlar bunun destanını, ezanlar bunun ilanını yapacaklar. Sessiz ve öksüz minarelerinden yükselen tekbir sesleri fezaları inletecek. Şerefelerin yine, Allah'ın ve onun sevgili Peygamberi Hz. Muhammed'in şerefine ıslıl ıslıl yancak... Bütün dünya Fatih dirildi sanacak... Bu olacak Ayasofya, bu olacak!.. İkinci bir fetih, yeni bir basübadelmekt... Bu muhakkak. Bugünler yakın, belki yarın; belki yarından da yakındır.. (Serdengeçti, 1952b: 3).

Seküler devrimlerin sona erdirilmesi putların devrilmesiyle, milliyetçi-mukaddesatçı yapının zaferi ikinci bir fetihle özdeşleştirilmekte, kitlelere dini kavramların eşliğinde ikinci fethin müjdesi "belki yarın, belki yarından da yakın" sözüyle verilmekte, böylece Türk sağının mobilize olması sağlanmaktadır. Rövanş duygusunun

oluşturulması kitlelerin kanalize olması için en iyi yoldur ve esaret-ten kurtarılması ise Ayasofya noktasında hem iç hem de dış politika algısını şekillendirmektedir. Ancak tekrar aksiyon kısmına dönecek olursak, Türk sağınu oluşturan grupların her biri farklı farklı planlarla Ayasofya'yı yeniden açmayı tahayyül etmişlerdir. Mesela Türkiye İşçi Partisi ve CHP'li vekiller hariç sağ partilerden Milletvekilleri Cebeci'de bir araya gelerek milli davalarda ortak hareket etme kararı alırlar ve ilk iş olarak Ayasofya'ya giderek içeriye girip namaz kılarak açmayı planlarlar (Özekmekçi, 2020: 299, 304). Yine Altan Deliorman'ın (2014) aktardığına göre Atsız'a yakın olan Fetih Yıllarını Aydınlatma Derneğine mensup gençler beyaz keçeli külahlar, atlar ve kılıçlarla yapacakları kortejden sonra Ayasofya'ya yönelerek kapıyı kırıp namaz kılacaklar ve bunun sonunda yeniden cami olacaktı. Bu şekilde muhayyel planların dışında, fethin her yıldönümünde Ayasofya'nın açılmasına yönelik talepler ifade edilmektedir. İstanbul'un fethinin 517. Yıldönümünde -517 Peygamber efendimizin doğduğu yıldır- Saraçhane'de bir araya gelen, kendilerine "sağ cephe" adını veren milliyetçi, muhafazakâr ve İslamcı sivil toplum kuruluşları büyük bir miting düzenlemişler, bu mitingde Necip Fazıl bir konuşma yapmış ve Ayasofya'nun zincirlerini kırmayı istediklerini belirtmişti (İşler, 2020: 306). Resmi ideolojinin seküler-laisist politikalarının somut bir çıktısı olan Ayasofya'nın yeniden camiye dönüştürülmesi, Türk sağı için bir fetih olacağı düşünülmektedir. Bundan dolayı, Ayasofya'nın tekrar cami yapılması milli bir zafer, bunu yapan kişi de Fatih gibi büyük bir lider olacaktı (Azak, 2014: 258). Ayasofya'nın açılmasına yönelik istence sahip olan birkaç DP'li milletvekili bulunuyordu. Benzer şekilde daha sonraki süreçte Adalet Partili (AP) vekillerde vardı. Milli Selamet Partisi lideri Necmettin Erbakan ise birçok konuşmasında Ayasofya'yı açacaklarını vaat etmişti. AP lideri Süleyman Demirel, 8 Ağustos 1980 yılında Ayasofya'da bulunan Hünkâr Mahfilini ibadete açtı. Ancak 12 Eylül Askeri Darbesi sonucunda cunta yönetimi Hünkâr Mahfilini ibadete kapattı. Aynı yer 1992 yılında Anavatan Partisi Genel Başkanı ve Başbakan olan Yıldırım Akbulut tarafından ibadete açtırıldı. Yine de Ayasofya için beklemek gerekiyordu. Bu bekleyiş Temmuz 2020'ye kadar devam etti ve en nihayetinde Aya-

sofya tekrar cami oldu. Cumhurbaşkanı Erdoğan bu konuda şu ifadelerde bulunmuştur: “Ayasofya’nın dirilişi bu mabedin kapılarındaki zincirler yanında topyekûn gönüllerdeki ve ayaklardaki prangaların da kırılıp atılmasıdır. Ezanın aslına döndürülmesinden 70 yıl sonra Fatih’in emaneti Ayasofya’nın da cami olarak hizmete girmesi gecikmiş bir yeniden silkiniştir” (tccb.gov.tr, 10.07.2020). Türk sağ literatüründe yer alan “Ayasofya’nın zincirlerini kırma” metaforu Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından da kullanılmış, Ayasofya’nın yeniden camiye dönüştürülmesi bir “diriliş” ve “yeniden silkiniş” olarak telakki edilmiş, “gönüllerdeki ve ayaklardaki prangaların” kırılması ise hem maddi hem manevi açıdan Ayasofya’nın yeniden ibadethaneye dönüştürülmesinin oluşturduğu olumlu etkiden söz edilmiştir. Ancak burada üzerinde durulması gereken konu, Ayasofya’nın ibadethaneye dönüştürüldüğü gün ile ezanın yeniden Arapça okunmaya başladığı gün arasında kurulan benzerliktir. Ezan, DP iktidara geldikten sonra tekrar Arapça okunmaya başlanmış, bu durum Türk sağ ile Adnan Menderes arasında bir bağ kurulmasına neden olmuştu. Aynı zamanda ezanın Türkçe okutulması, İslamcı-muhafazakâr gruplar tarafından seküler devrimler arasında hala en çok eleştirilen devrim olup, tekrar Arapça okunmaya başlanılmasını ise Kemalist rejime karşı elde edilen ilk büyük bir zafer olarak görmektedir. Bu minvalde Ayasofya ve ezanın Arapça okunmaya başlandığı günün aynı gün olmasının vurgulanması önem arz etmektedir. Aslında Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın konuşmasının bütününde de bir rövanş ya da yeniden bir fetih söyleminden ziyade “diriliş” ve “yeniden silkiniş” gibi söylemler kullanılmıştır. Buna karşın yeniden ibadethaneye dönüştürüldükten sonra Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş’ın kılıçla minbere çıkması, bu yeniden fetihçi anlayışın görseli hüviyetindedir. Çünkü Osmanlı döneminde yeni fethedilen bölgelerde fetih hakkı olarak herhangi bir ibadethane camiye çevrilir ve imam kılıçla minbere çıkardı. Yani oranın kılıçla fethedildiği anlamına gelirdi oysa Ayasofya’nın mülkiyeti Türkiye Cumhuriyeti’ne aittir. Dolayısıyla buradaki yeniden fetih mesajı içeriği ve dışarıyı kapsayan niteliğe sahiptir. İçeride Batıcı-seküler yapı, dışarıda da başta Yunanistan olmak üzere sorun yaşanan bütün Batılı ülkelere karşı bir mesajdır bu.

SONUÇ

Ayasofya, İstanbul'un fethinden sonra fethin nişanesi olarak camiye çevrilen, Roma ve Bizans'la birlikte Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinde İstanbul'un simgesi olmuş, UNESCO Dünya Kültür Mirası listesinde bulunan tarihi bir yapıdır. Ancak bunun ötesinde, ihtiva ettiği anlamlar ya da bu anlamları inşa eden yaklaşımlar vasıtasıyla sembolleşmiştir. Bu sembolün kimlik tasavvuruna ilişkin nitelikleri ise hangi açıdan inşa edildiğine bağlı olarak değişir. Osmanlı İmparatorluğunun yıkılışı neticesinde elde kalan Anadolu ve küçük bir Rumeli toprağı üzerinde Türk tarihinin ilk ulus-devleti olan Türkiye Cumhuriyeti kuruldu. Cumhuriyeti kuranlar, eldeki insan malzemesiyle bir Türk ulusunu inşa etti. Bağımsızlığın kazanılması, Cumhuriyetin kurulması ve Türk ulusunu inşa eden fikir sistemi Türk milliyetçiliğı olup, çağdaşlarına uygun bir şekilde, yani Batı'da olduğu gibi seküler bir niteliğe sahipti. Özellikle otuzlu yıllardan itibaren, zaman boyutunu Türk Tarih Tezi, mekân boyutunu Anadolu coğrafyasının oluşturduğu etno-seküler bir Türk kimliğı inşa edilmek istenmiş, bu minvalde Osmanlı'nın cihanşümul devlet tasavvurundan vazgeçilerek teritoryal, Batılı tarzda biçimlenmiş bir ulus-devlet ortaya çıkmıştır. Yeni Türk kimliğı için ise öteki olarak Osmanlı-İslam kimliğı konulmuştur. Bu biyografik hikâyeden bahsedilmesinin sebebi Ayasofya'nın bahsedilen dönemde müzeye dönüştürülmüş olmasıdır. Sembol ve mekân kodu bakımından yeni rejim Ayasofya'ya seküler bir nitelik katmak istemiştir. Burada erken Cumhuriyet dönemindeki uygulamaları yermek ya da övmek gibi bir anlam çıkmamalıdır. Neticede Ayasofya'nın tapusu ve tasarruf hakkı, zamanın ruhuna uygun bir şekilde yeni bir devlet kuran ve milli kimlik inşa eden Türk devletine aittir.

Türk sağında Ayasofya konusunun bir "dava" ya da sembol olarak kimlik olgusunun merkezinde yer alması, aslında tarih okuması ve resmi ideolojinin yani Kemalizm'in tarih tasavvuruna yönelik eleştiriden kaynaklanmaktadır. Türk sağına oluşturan fikir akımlarının tarih anlayışının merkezinde Osmanlı tarihi yer almakta, Osmanlı dönemi Türk tarihinin en parlak sayfası olarak te-

lakki edilmektedir. Bu çerçevede Ayasofya'nın anlamı, onun Bizans'a son veren olay olan İstanbul'un fethi ve en kudretli padişah Fatih Sultan Mehmet'i temsil etmesidir. Fethin nişanesi olarak camiye dönüştürülmesi, yani dini bir mekân olarak Ayasofya, fetih ve Fatih temaları üzerinden Osmanlı geçmişini şanlı günlerini yansıtmaktadır. Bu yüzden yapılması gereken ilk şey Ayasofya'nın tekrar camiye dönüştürülmesidir. Bu talepler öncelikle küçük bir milliyetçi-muhafazakâr-İslamcı entelijansiya tarafından İstanbul'un fethi kutlamalarının organize edilmesiyle başladı. Daha sonra aynı ideolojiler etrafında çıkarılan dergilerde bu konu sıklıkla işlendi. Tabi ki Fatih figürü ve fetih temelinde dile getirilen Ayasofya meselesi, kendi ötekisinin inşası için de kullanıldı. Türk sağını oluşturan fikir akımları için Ayasofya üzerinden içerideki ötekiler Komünistlerden Masonlara, Rumlardan Yahudilere, imansızlardan dinsizlere kadar geniş bir yelpazede belirtilse de, asıl öteki olarak tasavvur edilenler Batıcı-seküler yapı ve Türk modernleşmesidir. Bu yüzden Ayasofya açılmalı, Batıcı modernleşmeden ve seküler kesimden ya da bunları siyasal alanda temsil eden CHP'den rövanş alınmalıdır. Böylece Ayasofya'nın yeniden açılması bir aksiyoner hareket olarak yeniden fetih kavramını da ortaya çıkarmıştır. Dışarıdaki öteki ise genelde bütün Hristiyan dünyası olmakla birlikte özelde Yunanistan'dır çünkü Ayasofya konusu Kıbrıs sorunu nedeniyle milliyetçi-mukaddesatçı kesim tarafından rahatlıkla dile getirilebilmiş, talepler bu şekilde meşrulaştırılmıştır.

Ayasofya'nın açılmasına ilişkin Türk sağının yürüttüğü kampanyalar ellili yıllardan günümüze kadar kesintisiz bir şekilde devam etmiştir. Günümüzde ise bu hayal gerçeğe dönüşmüştür. Bunun gerçeğe dönüşmesinde şüphesiz Türk siyasetinin milliyetçi zeminde yürütülmesinin etkisi büyüktür. Zira Ayasofya tartışmalarının fitilini MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli yakmıştı. Ayasofya'nın açılmasıyla ilgili yapılan uluslararası değerlendirmelerde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın dış politikada yaşanan Suriye, Libya ve Doğu Akdeniz'deki gerilimler, ABD ve AB ile devam eden kötü ilişkiler ile Covid-19 salgını sebebiyle bozulan ekonomi nedeniyle milliyetçi duyguları canlandırma vasıtasıyla toplumsal destek kazanma maksadıyla bu hareketi yaptığı iddia edilmişti (Wall Street

Journal, 24.07.2020). Şüphesiz bu faktörlerin belli düzeyde etkisi vardır ancak Ayasofya'nın yeniden ibadethaneye dönüştürülmesinin altında yatan en önemli olgu AK Parti ve MHP liderlerinin ideolojik yaklaşımları ve bunun kimliksel yansımalarıdır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yapmış olduğu uzun konuşma başlı başına bu konu için örnek teşkil etmekte, sağın her tonundan mütefekkir¹ – Necip Fazıl, Osman Yüksel, Arif Nihat Asya ve Nihal Atsız- yer verdiği konuşmasında, Soğuk Savaş dönemindeki sağ siyasetin bütün önerme ve retorikini kullanması, Türk sağının sürekliliğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın vücut bulmasına vesile olan sorunun cevabı, erken Cumhuriyet döneminde inşa edilmek istenen Batılı etno-seküler Türk kimliği bağlamında müzeye dönüştürülen Ayasofya, günümüzde resmi-Kemalist ideolojinin yerine Türk sağının geçmesiyle Osmanlı romantizasyonuna dayalı etno-dinsel kimliğin bir tahkimat aracı olmuştur. Ayasofya'nın açılışındaki sembolizasyon da -kılıçla minbere çıkılması, fetih sancağının dikilmesi ve ezanın yeniden Arapça okunmaya başladığı gün açılması gibi- bu olguyu tamamlamıştır. Ancak burada söylenilmesi gereken son konu CHP'nin tavrıdır. CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, Ayasofya ile ilgili tartışmalar kamuoyunda yaşanmaya başlayınca, halkın büyük kısmının tarihi yapının ibadete açılmasını istediğini belirterek Ayasofya'nın açılmasına itiraz etmeyeceklerini dile getirip, AK Partinin bunu bir oy devşirme aracı olarak kullanmaması gerektiğini belirterek eleştirisini de yapmıştır (Cumhuriyet, 04.07.2020). Bu durum Azak'ın (2014: 259) da belirttiği üzere aslında Kemalizm'in de paylaştığı negatif Batı imgesi ve azınlıklara karşı hoşgörüsüzlüğün sonucunda Ayasofya davası konusunda milliyetçi bir damarın bütün toplum kesimlerini etkilediğine ilişkin tezi akıllara getirmektedir. O zaman şu soruların cevaplanması gerekir: CHP'nin bu konudaki tavrını belirleyen neden Batı ve azınlık karşıtlığıyla beslenen milliyetçi damar mı? CHP Kemalist gelenekten mi uzaklaşıyor? Ya da CHP'nin bu tavrı popülist ve pragmatik midir? Bu soruların cevabı mevcut çalışma konusu özelinde veyahut başka örnekler noktasında biçimlenecek bir başka akademik çalışmada irdelenebilir.

¹ Tek istisnası Nazım Hikmet'e yer vermesidir.

KAYNAKÇA

- Akşin, S. (2019). *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Alp, A. R. (1964). "Ayasofya Camii ibadete açılmalıdır". *Sebilürreşad*. 15 (354): 54-55.
- Azak, U. (2014). "Muhafazakâr Milliyetçiliğin Bitmeyen Davası: 'Mahzun Mabel' Ayasofya". *Toplum ve Bilim*. (131): 236-263.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*. 5. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2009). "Ekalliyet Yılanları..." Türk Milliyetçiliği ve Azınlıklar. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik Cilt 4*. Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekinil. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (1995). "Fatih'in İstanbul'u". *Birikim*. (76). <https://biri.kimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-76-agustos-1995/2274/fatih-in-istanbul-u/2765>.
- Bora, T. (2014). *Türk Sağının Üç Hali Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık*. 8. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2020). "Türk Sağı: Siyasal Düşünce Tarihi Açısından Bir Çerçeve Denemesi". *Türk Sağı, Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*. Ed. İnci Özkan Kerestecioğlu ve Güven Gürkan Öztan. 4. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cumhuriyet (2020). "Kılıçdaroğlu'ndan Ayasofya çıkışı: Erdoğan, CHP itiraz eder mi diye düşünmesin, kararnameyi imzalasın", 04.07.2020, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/kilicdaroglundan-ayasofya-cikisi-erdogan-chp-itiraz-eder-mi-diye-dusunmesin-kararnameyi-imzalasın-1749418>. (03.02.2021).
- Deliorman, A. (2014). *Atsız*. 2. Baskı, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Erdoğan, C. (2018). *CHP 1919-2018, İdeoloji-Örgütsel Yapı, Parti İçi Demokrasi ve Oligarşi*. İstanbul: Sokak Kitapları.

- İşler, A. (2020). "Ayasofya'nın Tekrar Camiye Dönüştürülmesi Me-
selesi ve Fetih Kutlamaları (1950- 1970)". *Bitlis Eren Üniversi-
tesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 9 (2): 301-307.
- Kısakürek, N. F. (1966). "Ayasofya'yı cami yapan ruhtan çizgiler".
Büyük Doğu. 12(16): 16
- Kızılyürek, N. (2016). *Milliyetçilik Kısılcısında Kıbrıs*. 5. Baskı, İstan-
bul: İletişim Yayınları.
- Kocakurt, "Fatih ve Heykeli". *Ötüken*. (39): 2-3.
- Koyuncu, B. (2014). "Benim Milletim..." *AK Parti İktidarı, Din ve Ulu-
sal Kimlik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Leedy, P. D. ve Ormrod, J. E. (2015). *Practical Research: Planning and
Design*. London: Pearson.
- Özekmekçi, M. İ. (2020). "Türk Sağında Ayasofya İmgesi". *Türk
Sağı, Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*. Ed. İnci Özkan Kereste-
cioğlu ve Güven Gürkan Öztan. 4. Baskı. İstanbul: İletişim Ya-
yınları.
- Sabah (2020). "Profesör Kaboğlu'ndan skandal sözler! 'Sultanahmet
Camii'ni de müze yapalım'". 11.06.2020. <https://www.sabah.com.tr/gundem/2020/06/10/chpli-kaboglundan-skandal-sozler-sultanahmet-camiini-de-muze-yapalım>. (01.02.2020).
- Sebilürreşad (1952). "Ayasofya Camii". 5 (125): 386.
- Serdengeçti (1952a). "Fatih Sultan Mehmet Han'ın Hitabı". (15-16):
3.
- Serdengeçti (1952b). "Türk Milliyetçileri Derneği". (19-20): 25.
- Serter, G. (2020). "1923-1960 Arası Süreçte Türkiye'de Cumhuriyet-
Muhafazakârlık Geriliminin Mekânsal Yüzü". *Siyasal: Journal
of Political Science*. 29 (1): 113-141.
- Smith, A. D. (1991). *National Identity*. London: Penguin Books.
- Smith, A. D. *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Blackwell Publis-
hing.

- Şahin, E. Y. (2019). “Tanrı Dağı’ndan Hira Dağı’na: Türk Sağının Tarihsel Arkaplanı”. *Turkish Studies*. 14 (6): 3571-3590.
- Tevetoğlu, F. (1951) “500 üncü Yılı Karşılarken: Ayasofya Camîmîz”. *Sebilürreşad*. 5 (105): 69.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi Web Sitesi (2020). “Millete Sesleniş Konuşması”, 10.07.2020, <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/120589/millete-seslenis-konusmasi>. (30.01.2021).
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (1931). 030-13-01-02-49-76-6.
- Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete (2020). Karar Sayısı: 2729.
- Wall Street Journal (2020). “Restored as Mosque, Hagia Sophia Opens Up to Islamic Prayers”, 24.07.2020. <https://www.wsj.com/articles/hagia-sophia-a-shifting-symbol-in-turkey-once-again-opens-up-to-islamic-prayers-11595585919>. (03.02.2021).
- Yücel, G. (2020). *Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Ana Akım Siyasi Partiler (1889-1930)*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Yüksel, O. (1952). “Ayasofya”. *Serdengeçti*. (17): 3.
- Yüksel, O. (1956). “Ayasofya!”. *Serdengeçti*. (22), 5-6.

ETİK: Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ETHIC: This article has been prepared in accordance with research and publication ethics.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Çalışmamın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

CONFLICT OF INTEREST AND FINANCIAL CONTRIBUTION DECLARATION: There is no financial contribution or other potential conflict of interest that needs to be known about the impartiality of my work, and no field of relationship.

Bu eser Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-commercial 4.0 International License.

Araştırma Makalesi-Research Article

AHMET ARVASI'NİN MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI VE NEOPERENNİALİZM

Mustafa ŞAHİN*

ÖZ: Çalışmada Türk milliyetçiliği düşüncesinin önde gelen isimlerinden olan Ahmet Arvasi'nin milliyetçilik anlayışının milliyetçilik kuramları literatüründeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Arvasi'nin düşünür ve aksiyon insanı sıfatlarına birlikte sahip olması kendisinin seçilmesinde başat etkindir. Bu maksatla literatürde nispeten yeni kabul edilen neoperennializm kuramı ortaya konulmuş ve Arvasi'nin düşüncelerinin neoperennialist kurama uygunluğu eserleri üzerinden tartışılmıştır. Azar Gat'ın kuramının temel bileşenleri olarak tespit edilen; etnik kimlik-siyaset ilişkisi, milletlerin varlıkları meselesi, kültür ve akrabalık bağı ilişkisi, din-kimlik ilişkisi, ulusal ordu ve kitlesel eğitim meselesi, milletin oluşumu problemi, kimlik oluşumu ve öteki ilişkisi, milliyetçiliklerin tasnifi meselesi ve II. Dünya Savaşı'nın sosyal bilimlere etkisi değerlendirmeye kıstas alınan etkenlerdir. Çalışmada neoperennializmin, Arvasi çizgisindeki Türk milliyetçiliği düşüncesine uygun bir izah çerçevesi sunduğu görülmüştür. "İçtimai ırk" kavramının Arvasi'nin milliyetçilik anlayışının merkezinde yer almasının bu durumun temelini teşkil ettiği anlaşılmıştır. Çalışmada Arvasi'nin başta "Türk-İslam Ülküsü" olmak üzere temel kitapları ve kitaplaştırılmış gazete yazıları kaynak olarak kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arvasi, Neoperennializm, Türk Milliyetçiliği, Milliyetçilik Kuramları, Türk-İslam Ülküsü.

* Arş. Gör., Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, mfsahin@yildiz.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0948-3198.

AHMET ARVASI'S CONCEPTION OF NATIONALISM AND NEOPERENNIALISM

ABSTRACT: In the study, the place of the nationalism conception of Ahmet Arvasi, one of the leading names of Turkish nationalist thought, in the nationalist theories' literature was tried to be determined. The dominant factor in the selection of Arvasi is that he has the attributes of a thinker and an action person together. For this purpose, neoperennialism theory, which is considered relatively new in the literature, has been put forward and Arvasi's suitability to neoperennialist theory has been discussed through his works. The basic components of Azar Gat's theory are the relationship between ethnic identity and politics (1), the issue of the existence of nations (2), the relationship between culture and kinship (3), the relationship between religion and identity (4), the issue of the national army and mass education (5), the relationship between the formation of identity and the other (6) and the question of the classification of nationalisms with the impact of the World War II to the social sciences (7). The basic components of Azar Gat's theory were used as criteria in the evaluation. In the study, it was seen that neoperennialism offered an explanatory framework suitable for Turkish Nationalism through the Arvasi line. It has been understood that the concept of the "social race" is at the center of Arvasi's conception of nationalism constitutes the basis of this situation. In the study, Arvasi's basic books, especially "Turkish-Islamic Idealism", and his newspaper articles in book form were used as a source.

Keywords: Arvasi, Neoperennialism, Turkish Nationalism, Theories of Nationalism, Turkish İslamic İdeal.

GİRİŞ

Modern biçimiyle Türk milliyetçiliği bir asrı aşan tarihi ve farklı ekollerden gelen aktörleri bakımından birçok incelemeye tabi tutulmuştur. Ancak mevzubahis incelemelerin çoğunda çalışmalar Türk milliyetçiliğinin dünyadaki teorik karşılığında ziyade Türkiye, Türk Coğrafyası, tarihi olaylar, kültürel meseleler ve politik alanlarla sınırlı tutulmuş ve kuramsal anlamda Türk milliyetçiliği düşüncesinin konumu noktasında yeterince çalışma ortaya konulmamıştır. Türk milliyetçiliği düşüncesinin teorik boyutunun dünyadaki konumunun ortaya konulamamasının başta politik olmak

üzere birçok sebebi bulunmaktadır. Esasında Türk milliyetçiliği, teorik yanı bulunan ve kuramsal anlamda dünyadaki konumu belirlenebilecek bir derinlik arz etmektedir. Bu çalışmadan murad edilen Türk milliyetçiliği düşüncesinin Ahmet Arvasi'nin fikirleri örneğinde kuramsal anlamda yerinin belirlenmesidir. Çalışmanın temel kaynakları, neoperennialist kuramın temsilcisi Azar Gat'ın "Uluslar" kitabı ve Ahmet Arvasi'nin çeşitli kitapları olarak belirlenmiştir. Çalışma, Türk milliyetçiliği düşüncesini uluslararası literatür içerisinde bir mevkie yerleştirmek bakımından önem arz etmektedir. Çalışmanın sorusu, Arvasi'nin fikirleri özelinde Türk milliyetçiliği düşüncesinin "Uluslar" kuramına uygunluğunun araştırılmasıdır. Çalışmanın hipotezi ise Arvasi'nin fikirleri özelinde Türk milliyetçiliği düşüncesinin neoperennialist kurama uygunluk arz ettiği önermesidir. Çalışmada ilk olarak kısaca milliyetçilik kuramlarından ve ortaya çıkış süreçlerinden bahsedilmiş, ardından Azar Gat'ın kuramı ortaya konulmuştur. İkinci bölümde Arvasi'nin milliyetçilik anlayışı neoperennializmin bileşenleri perspektifinden açıklanmış ve sonuç bölümünde hipotezin doğruluğu mevcut ulusal literatürün ışığında tartışılmıştır.

1. MİLLİYETÇİLİK KURAMLARI VE NEOPERENNİALİZM

Milliyetçilik Kuramları, 19. Yüzyılın ikinci yarısından başlayarak günümüze değin var olan bir literatürü ifade etmektedir. Literatürün amacı, "etnik kökeni", "milleti", "milliyetçiliği", "ulus-devleti" anlamak ve belirli modeller etrafında açıklamak olarak karşımıza çıkmaktadır.¹ Mevzubahis modellerin tamamı, seçilmiş örneklerin teorileştirilmesi yoluyla oluşturulmuştur. Bu meyanda Batı Avrupa milliyetçilikleri, Balkan milliyetçilikleri, Latin Amerika milliyetçilikleri ve Uzak Asya milliyetçilikleri çoğu teorinin içeriğini oluşturmaktadır. Bahsedilen milliyetçilik modellerinin çoğunluğu son on asırda yaşanan süreçlere odaklanmış haldedir. Teori

¹ Çalışmamızda etnik köken denildiğinde İngilizce Literatürdeki "Ethnic Identity"; Millet denildiğinde "Nation", Milliyetçilik denildiğinde "Nationalism" ve ulus-devlet denildiğinde "Nation-State" kastedilmektedir. Türkçe literatürde farklı anlam yükleriyle malul olan Ulus ve Millet kelimelerinin kullanımına dair tartışmaya çalışmada girilmemiştir.

kuran yazarlar, mensup oldukları kimliklere, yaşadıkları coğrafyaya ve uzmanlıklarını aldıkları alanlara göre, tarihi belirli filtrelerden geçirmiş ve modellerini ortaya koymuşlardır. Literatür, genellikle üç farklı kuramsal çerçeve içerisinde ele alınmaktadır. Çalışmaların başlangıcından II. Dünya Savaşı sonrasında kadar “Primordial Ekol”, II. Dünya Savaşı’ndan Soğuk Savaş’ın sonuna kadar “Modernist Ekol” ve Soğuk Savaş sonrasında “Etno-Sembolcü Ekol” dönemlerinde baskın kuramsal çerçeveler kabul edilmektedir. Bununla birlikte ikinci ve üçüncü dönemde farklı kuramsal çerçeveleri tercih eden araştırmacılar görülebilmektedir. Alan dışından meseleye bakanlar milliyetçilik literatüründe bir kaos halinin hüküm sürmekte olduğunu sıklıkla düşünmektedirler.² Zira onlarca farklı model söz konusudur ve “halk”, “millet”, “milliyetçilik”, “etnik köken” gibi temel kavramlar üzerinde dahi bir ittifak olmadığını görmektedirler. Ancak bu hatalı bir bakıştır. Çünkü her araştırmacının ve her milletin kendi hikayesi bulunmaktadır. Araştırmacılar kendi hikayelerinin sunduğu perspektifle milletlerin hikayelerini ele almakta ve zaman ile mekân unsurlarıyla sınırlanmış modeller ortaya koymaktadırlar. Latin Amerika ülkelerinde yaşanan bir dönüşüm üzerinden ortaya konulmuş modelin Balkanlarda yaşanan dönüşümü izah etmesini beklemek bilimin mantığına aykırı bir tutumdur. Aslolan, zaman ve mekân unsurlarıyla malul modellerin kavrayışını anlamak ve incelemeye bahis konusu edilen bölgedeki değişimi açıklayabilmektir. Bu sebeplerle tek bir millet tanımının tüm milletleri; tek bir milliyetçilik tanımının tüm milliyetçilikleri açıklama kapasitesinden yoksun olduğu ve hep böyle kalacağı bilinmeli ve böyle bir çabaya bilimsel gerekçelerle girilmemelidir.

² Bahsedilen durumun örnekleri için bakınız: Hüseyin Dayı, “Millet Teorilerinin Tutarsızlığı ve Türk Kavramının Gerçek Muhtevası”, *ASSAM*, C. 1, S. 1 (2014), s. 10; İrfan Haşlak, “Milliyetçilik ve Modernleşme: XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu Örneği”, *Bilgi*, C. 1, S. 2 (2000), s. 50; Celalettin Yanık, “Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi”, *Kayı*, S. 20 (2013), s. 235; Temuçin F. Ertan ve Orhan Örs, “Milliyetçiliğin Müphemliği: Milliyetçilik Nedir?”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 62 (2018); Aydın Erdoğan, “Yeni Bir Din: Milliyetçilik?”, *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 7, (2018), s. 229.

1.1. Milliyetçilik Kuramları

Primordial Ekol, milliyetçilik hakkındaki çalışmaların başladığı dönemde muteber görülen ancak II. Dünya Savaşı sonrasında alandaki etkisini yitiren bir kuramsal çerçevedir. Temsilcileri daha çok tarihçilerden ve filozoflardan oluşmaktadır. Ekolün temel ön kabulleri, milletlerin ve milliyetçiliğin doğal olduğu ve mevcut halleriyle geçmişten beri var oldukları üzerine kuruludur. Açıklamalar, biyolojik ve kültürel aksiyomlar etrafında geliştirilmiştir. Ekolün temsilcileri milliyetçilik üzerine çalışmalarının yanı sıra milliyetçi aktörler olarak öne çıkmışlardır. Bu sebeple teori mi yoksa ideoloji mi olduğu hakkında tartışmalar mevcuttur.³ Kuramın baskın nitelikleri, milleti yapay süreçler sonunda ortaya çıkan bir teşkilatlanma düzeyi olarak görmemeleri ve geçmişten günümüze değişmeden gelen bir milliyetçilik anlayışı olduğuna duyulan inançtır.

Modernist Ekol, II. Dünya Savaşı sonrasında, siyasi kaygıların da etkisiyle yükselişe geçen ve günümüzde milliyetçilik çalışmalarında en çok tercih edilen kuramsal çerçeveyi ifade etmektedir. Ekolün temel ön kabulü, millet ve milliyetçilik olgularının Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıktığı üzerine kuruludur. Bu dönemde politik disiplinlerin kürsüleşme faaliyetlerinin artmasıyla birlikte alandaki tarihçi araştırmacı yoğunluğu azalmıştır. Avrupa ve Amerika'da açılan siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler bölümlerinde çalışan akademisyenler, milliyetçilik alanında da eser vermeye başlamışlardır. Modernist ekole göre; "kitle okur-yazarlığı", "matbaanın yaygınlaşması", "yurttaşlık anlayışı", "ulusal orduların kurulması" ve "sanayileşme ve kitlesele eğitim", millet ve milliyetçilik olgularını ortaya çıkartan başat etkenlerdir. Modernist ekolde dünya görüşü olarak milliyetçiliği benimsemiş araştırmacıların sayısı çok daha düşük seviyededir ve çoğunlukla milliyetçiliğe karşı olumsuz bir bakış söz konusudur.⁴ Kuramın baskın nitelikleri,

³ Umut Özkırmılı, *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*, Sarmal Yayınları, İstanbul 1999, s. 75-86; John Coakley, "'Primordialism' in Nationalism Studies: Theory or Ideology?", *Nations and Nationalism*, C. 24, S. 2 (2018), p. 3-9.

⁴ Özkırmılı, *Milliyetçilik Kuramları...*, s. 97-100.

milleti ve milliyetçiliği spesifik olarak uygulanan belirli politikaların ürettiği ve geçmişte bu teşkilatlanma kategorisinin bulunmadığına duyulan inançtır.

Etno-Sembolcü ekol ise küreselleşmenin artmasıyla yükselişe geçen ve Primordial kuram ile Modernist kuram arasında konumlanan bir kuramsal çerçevedir. Etno-Sembolcülere göre millet ve milliyetçilik olguları Çifte Devrim sonrasında meydana gelen hadiselerin neticesinde ancak tarihsel olarak karşılığı bulunan bir takım sosyal olguların kullanılmalarıyla ortaya çıkmıştır. Ekolde milliyetçiliğe karşı olumlu ya da olumsuz bir yaklaşım geliştirmenin ötesinde onu anlamlandırma eylemi öne çıkmaktadır.⁵ Kuramın baskın niteliği, küreselleşmeyle birlikte çoğu alanda olduğu üzere hâkim paradigmaya karşı çıkararak yeni açıklamalar getirme maksadıdır.

Primordial ekol ve Modernist ekol, “etnisiteyi”, “milleti”, “milliyetçiliği” ve “ulus-devleti” bütüncül bir perspektif içerisinde izah etme iddiasında olmasına rağmen yaklaşımların ekseriyetinde birkaç örneğin incelenmesiyle oluşturulmuş çerçeveler bulunmaktadır. Mevzubahis durum, Primordial ve Modernist ekolleri zayıflatmaktadır. Etno-sembolcü ekol ise seleflerine nazaran anlama ve açıklama süreçlerine daha çok odaklanmış haldedir. Ancak izahlarını modern dönemle sınırlandırdığı için eleştirilmektedir.⁶

Çalışmanın odağını oluşturan kuramsal çerçeve ise Azar Gat’ın “Uluslar” kitabında açıklanan neoperennializm olarak belirlenmiştir. Neoperennializmin öncülü olan ve temel problemi Hristiyanlık ile millet olma arasında kurduğu zorunlu ilişki olan perennializm, Primordial ekol altında gösterilmektedir. Ancak bu zorunlu ilişkiyi ortadan kaldırıp kurama yeni boyutlar katan neoperennializmin Primordial ekol altında değerlendirilmesi noktasında literatürde ihtilaflar bulunmaktadır. Özkırmılı, Gat’ın neoperennializmini Primordial ekol altında değerlendirmektedir.⁷ Öksüz ise

⁵ Özkırmılı, *Milliyetçilik Kuramları...*, s. 193-196.

⁶ Azar Gat and Alexander Jakobson, *Nations the Long History and Deep Roots of Political Ethnicity and Nationalism*, Cambridge, New York 2013, p. 9.

⁷ Umut Özkırmılı, *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*, Third Edition, Red Globe Press, London 2017, p. 69.

Gat'ın kuramını "masayı dağıtıp sonra yeniden kuran büyük eser" olarak nitelemektedir.⁸ Smith, Gat'ın çalışmasını, etnik köken ve milliyetçiliğe dair çalışmalardaki baskın modernist paradigmaya karşı çıkan bir eser olarak nitelemekte ve Gat'ın maksadının tarih boyunca her düzeydeki siyasal yapıda etnik kökene önem verildiğini ortaya koymak olarak tanımlamaktadır.⁹ Piotrowska da Smith'le benzer şekilde, Gat'ın modern kuramlardaki zafiyet sebebiyle Uluslar kuramını ortaya koyduğunu savunmaktadır.¹⁰ Litwak ise Gat'ın çalışmasını milleti modern bir icat kabul eden anlayışa bir başkaldırı olarak nitelemektedir.¹¹ Kanaatimizce neoperennializm, halihazırdaki kuramsal çerçevelere tam olarak uygunluk göstermeyen ve yeni bir kategori hak eden bir teoridir. Batı-dışı milliyetçilik teorileri altında değerlendirilmesi çalışmanın teklifidir.

1.2. Perennializm ve NeoPerennializm

Perennializm, Adrian Hastings'in çalışmaları etrafında şekillenen ve primordializm ekolü altında kendine yer bulan bir kuramsal çerçevedir. Perennialistler, "etnik kökeni", kültür ve dil ortaklığı içerisinde olan insan topluluğu olarak tanımlamakta ve milleti etnik köken birlikteliğinin ötesine geçmiş bilinçli bir toplum olarak tasvir etmektedirler.¹² Perennialist ekol, milletleri modernite ile sınırlı tutmamakla birlikte her milletin modern dönem öncesinde var olduğu iddiasını reddetmektedir. Perennializm, kendi içinde, sürekli ve devirli olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sürekli perennializm, kültürel devamlılık ve kimlik olgularının sürekliliği merkezinde izahlarını gerçekleştirilmektedir. Devirli perennializm ise millet kategorisini sürekli kabul etmekte, kategorinin içeriğinin zaman içerisinde

⁸ İskender Öksüz, "Milletler: Siyasî Etnisite ve Milliyetçiliğin Uzun Tarihi ve Derin Kökleri", *Tarih Kritik Dergisi*, C. 2, S. 1 (2016), s. 133.

⁹ Anthony D. Smith, "Book Reviews", *Nations and Nationalism*, C. 19, S. 4 (2013), p. 819-820.

¹⁰ Natalia Piotrowska, "Elephant(S) in the Room: Recent Developments in the Study of Nationalism", *Nationalism and Ethnic Politics*, C. 22, S. 3 (2016), p. 359-360.

¹¹ Meir Litwak, "Books Reviews", *Bustan: The Middle East Book Review*, C. 5, S. 2 (2014), p. 200.

¹² Steven Grosby, "Religion, Ethnicity and Nationalism: The Uncertain Perennialism of Adrian Hastings" *Nations and Nationalism*, C. 1, S. 9 (2003), p. 7.

değişim gösterdiğini savunmaktadır.¹³ Perennializmde milliyetçilik belirli bir politik kimliğin siyasal hakimiyeti olarak kabul edilmektedir. Yaygın kabul, konuşma dilini yazı diline dönüştürebilen etnik köken gruplarının İncil'i de kendi dillerinde yazılı hale getirmeleriyle millet oldukları üzerinedir. Hastings özelinde perennializmin temel problemi, Hristiyanlık ile millet olma arasında kurulan zorunlu korelasyonda yatmaktadır.¹⁴ Perennializmin yetersizliği, neoperennializmin ortaya çıkma sebebi olarak görülebilir bir mahiyet arz etmektedir. Zira perennializmin dar sınırlarının yerini neoperennializmde geniş çerçeveler almıştır.

Neoperennializmin günümüzdeki en önemli temsilcisi olan Azar Gat, 1959 yılında İsrail'in Hayfa şehrinde doğmuştur. İsrail Ordusu'ndan binbaşı rütbesiyle emekli olmuştur. Lisans ve Yüksek Lisans derecelerini İsrail'de alan Gat, doktorasını Oxford'da tamamlamıştır. Halihazırda savaş araştırmaları, askeri teori, strateji ve milliyetçilik alanlarında Tel Aviv Üniversitesi'nde çalışmaktadır.¹⁵ Gat'ın literatürde baskın olan kuramlar dışında yeni bir kurama yönelmesinde sahip olduğu kimliğin açık bir etkisi vardır. Zira baskın olan kuramlar ile Gat'ın mensup olduğu "Ortadoğulu" kimliğinin izahı mümkün olmamaktadır.

Gat'ın, Neoperennializmi inşa ettiği "Uluslar" kitabı 2012 yılında ilk olarak İngilizce ve Cambridge Üniversitesi tarafından yayımlanmıştır. 2019 yılında ise Bilge-Kültür Sanat tarafından Türkçeye kazandırılmıştır. Çalışma, kısa sürede yüksek ilgi görmüş ve kavramsallaştırması literatürde tasniflerin tartışılmasına neden olmuştur. Kitabın temel tezi, etnik kimliklerin siyasette en başından beri etkisinin olduğu üzerine kurulmuştur. Gat'a göre spesifik bir etnik kimliğin yürütücüsü olduğu bir süreçte klanlar evvela kabi-

¹³ Steven Grosby, "Perennialism", *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Race, Ethnicity, and Nationalism*, Ed. J. Stone, D. M. Rutledge, A. D. Smith, P. S. Rizova, X. Hou. Wiley & Sons. 2016; Anthony D. Smith, *Ethno-symbolism and Nationalism: A Cultural Approach*, Routledge, Londra 2009, p. 9-11.

¹⁴ Özkırımlı, *Theories of Nationalism...*, p. 60-62.

¹⁵ "Azar Gat", Tel Aviv University, erişim 25 Şubat 2021, <https://sec-dip.tau.ac.il/azargat>.

leye, kabileler, halka ve halk ise millete dönüşmektedir. Millet olmak, klan düzeyinden başlayarak toplulukların en ileri teşkilatlanma kategorisidir ve sadece devletle birlikte ortaya çıkmaktadır. Süreçte varlığı tehdit eden "ötekinin" saldırganlık düzeyi, halkın aynı kökten geldiğine duyduğu inanç ve ortak kültür milleti ortaya çıkartan temel olgulardır. Gat'a göre devletin inşa edilmesinde ve kurulmuş devletlerin istikrarlı bir düzene sahip olmalarında spesifik olarak bir etnik kimlik belirleyici mevkide bulunmaktadır. Gat'a göre çok özel örnekler dışında şehir devletlerinden başlayarak, orta büyüklükteki devletler ve imparatorluklar dâhil olmak üzere iktidarın esas gücünü aldığı ve yaslandığı bir etnik kimlik tarih boyunca var olmuştur. Okuryazar olmadıkları için yazılı belge bırakma imkânı olmayan toplulukların etnik kimliklerinin bilincinde olduklarının ispatı ise Gat'a göre davranışlarında aranmalıdır. Toplulukları milliyetçi refleksler ortaya koymaya iten içtimai güç, akrabalık ve ortak kültür kanallarının ortaya çıkardığı dayanışma olgusudur. Dayanışma olgusunu ise topluluğun varlığını tehdit eden "öteki" ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca Gat, dinlerin okuryazarlığın düşük olduğu ve matbaanın olmadığı dönemlerde en ücra köylere kadar yayılmış olması sebebiyle ortak bir kültür ve bilinç oluşmasına ortam hazırladığını savunmaktadır.

Gat, millet ve milliyetçilik olgularının tarihin başından beri var olduklarını savunmakta, değişenin sadece formu olduğunu ifade etmektedir. Kuramın temel bileşenleri; etnik kimlik-siyaset ilişkisi, milletlerin varlıkları, kültür ve akrabalık bağı, din-kimlik ilişkisi, ulusal ordu ve kitlesel eğitim, milletin oluşumu, kimlik oluşumu ve öteki ilişkisi, milliyetçiliklerin tasnifi meselesi ve II. Dünya Savaşı'nın sosyal bilimlere etkisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2.1. Etnik Kimlik-Siyaset İlişkisi

Gat, milletlerin tarih sahnesine çıkışını son iki yüzyılla sınırlayan kuramları reddeder ve siyasetin başlangıcından itibaren milletlerin tarih sahnesinde var olduğunu savunur. Gat'a göre etnik kimliklerin siyasal alandaki etkisi ve belirleyiciliği modern döneme özgü değildir; tarihin başlamasıyla birlikte etnik kimliklerin siyasal

alandaki etkileri başlamıştır.¹⁶ Bununla birlikte millet ve milliyetçilik, modern formlarıyla değil dönemlerine ve coğrafyalarına göre farklı formlarla tarih boyunca var olmuşlardır.¹⁷ En başından beri yönetilenler ve yönetenler birbirlerinin etnik kimliğinin farkında olarak hareket etmiş ve entegrasyon ile asimilasyon faaliyetleri icra edilmiştir.¹⁸ Ulus-inşası ilk devletle birlikte ortaya çıkmıştır. Modernist kuramlardaki ön kabullerin aksine vatan sevgisinin ortaya çıkması için sivil kurumlar ve hürriyet kurucu bir şart değildir. Yönetiği topluluğa modern anlamıyla hürriyet vermeyen birçok devletin tebaası vatan sevgilerini ortaya koyan eylemlere girişmiştir ve tarih bu örneklerle doludur.¹⁹

Gat'ın önermeleri esasında milliyetçilik kuramlarının tamamına yöneltmiş eleştirileri içinde barındırmaktadır. Primordial ekol modern formu geçmişe yansıtmakta, Modernist ekol, modern öncesi dönemi görmezden gelmekte ve Etno-Sembolcü ekol modern dönemle sınırlı tutmaktadır. Gat, daha evvel kullanılmayan bir metot kullanmakta ve milliyetçilik ile millet olgularını geçmişe form değiştirerek yansıtmakta, modern öncesi dönemi dikkate almakta ve açıklamalarını modern dönemle sınırlamamaktadır.

1.2.2. Milletlerin Varlıkları

Gat, millete sonsuz bir ömür biçmemektedir. Gat'a göre milletler büyür, küçülür, zayıflar, millet olma düzeyinden etnik kimliğe gerileyebilir veya ortadan kalkabilir. Her devlet, bir etnik kimlik üzerinden kendini ortaya çıkartır. Her devlet bir etnik kimliğin sembollerini, adını, tecrübesini ve ilkelerini kendi kullanımına alır. Klanların kabile olması, kabilelerin birleşerek halk olması ve halkın millete dönüşmesi süreci boyunca belirli bir etnik kimlik öne çıkarılarak millet düzeyine ulaşılmaktadır. Gat'ın teorisinde devlet, mil-

¹⁶ Azar Gat ve Alexander Jakobson, *Uluslar Siyasi Etnisite ve Milliyetçiliğin Uzun Tarihi ve Derin Kökleri*, çev. Şeyma Özcan, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2019, s. 116-121, 179, 282-283, 305, 467.

¹⁷ Gat ve Jakobson, *Uluslar Siyasi Etnisite...*, s. 131, 307, 313.

¹⁸ Gat ve Jakobson, *Uluslar Siyasi Etnisite...*, s. 228-229, 269, 468.

¹⁹ Gat ve Jakobson, *Uluslar Siyasi Etnisite...*, s. 140.

lete dönüşmüş etnik kimliğin sembolleri, ismi, insan unsuru ve tarihi üzerinden meşrulaştırılmaktadır.²⁰ Gat'ın milleti kategori olarak ele alış biçimi, millet olgusunun modern dönemle ve ulus-devletle sınırlanmasının önüne geçmekte ve sosyo-biyolojik yaklaşımları yanlışlamaktadır. Ayrıca Gat, primordial ekolde var olan mitolojik açıklamaların yerine rasyonel izahlar sunmaktadır.

1.2.3. Kültür ve Akrabalık Bağı

Gat, hanedan veya yönetici sınıf dışında kalan nüfusu hiçe sayan yaklaşımların aksine, anayasal güvence altında yaşanan dönem öncesinde de halkın tarihteki konumuna dair tatmin edici bir iddia ortaya koymakta ve ona aktörlük isnat etmektedir.

Gat'a göre halkı millet yapan ve milleti harekete geçiren güç akrabalık bağı ve ortak kültürdür. Akrabalık bağının gerçek olması ve biyolojik bir kan ve soy birlikteliği zorunlu değildir. Önemli olan akraba olduğuna dair duyulan inançtır. Aynı kültüre sahip olan ve ortak bir soydan geldiğine inanan kimselerin birleşimi ise dayanışmayı ortaya çıkarmaktadır. Gat, en ilkel düzeyden en ileri düzeye kadar insan topluluklarının teşkilatlanmasında ihtiyaç duydukları dayanışma unsurunu, kültür ve algısalılığı yeterli akrabalık bağları aracılığıyla açıklamakta ve milletin ortaya çıkışı adına dayanışmayı zorunlu kabul etmektedir.²¹

1.2.4. Din-Kimlik İlişkisi

Gat, dinlerin evrensellik vurguları sebebiyle milli kimlik oluşumunu akamete uğrattıkları iddiasını reddetmektedir. Gat'a göre modern eğitim kurumlarının olmadığı dönemde en ücra köylere kadar yayılmış dini kurumlar halkın millet haline gelmesini sağlamak ve dayanışmayı temin etmektedir. Bu sebeple Gat için din, milli kimliğin tamamlayıcı unsuru olmaktadır.²² Yeryüzünde mevcut milli kimliklerin ekseriyetinde kimliğin tamamlayıcı unsuru olarak bir dinin veya mezhebin olduğu olgusu dikkate alındığında

²⁰ Gat ve Yakobson, *Uluslar Siyasi Etnisite...*, s. 93, 275-278.

²¹ Gat ve Yakobson, *Uluslar Siyasi Etnisite...*, s. 41-43, 53, 270-275, 386-388, 389-393.

²² Gat ve Yakobson, *Uluslar Siyasi Etnisite...*, s. 33-35, 378-379.

(İran-Şiilik, İsrail- Yahudilik, Almanya- Protestanlık, Sırbistan- Ortodoksluk vs.) Gat'ın din ve milli kimlik arasında kurduğu korelasyon, milliyetçilik ve millet olgularının anlaşılmasına hizmet etmektedir.

1.2.5. Ulusal Ordu ve Kitlesele Eğitim

Gat, ulusal orduların ve kitlesele eğitimin modern dönemle ortaya çıktığını reddetmekte ve modern öncesi dönemde Avrupa dışında ulusal ordulara ve kitlesele eğitime rastlanıldığını savunmaktadır. Gat, kitlesele eğitim programının modern dönem öncesinde dini kurumlar aracılığıyla karşılık bulduğunu savunmakta ve şehir merkezlerinden birkaç ailenin yaşadığı yerleşim birimlerine kadar yayılan ibadethanelerde verilen vaazlar aracılığıyla eğitim faaliyeti icra edildiğini savunmaktadır.²³ Primordial ekol ve modernist ekol yaklaşımlarının ekseriyetinde görülen Avrupa-merkezcilikten, kuramının tamamında kaçınan Gat; ordu ve eğitim meselelerinde ortaya koyduğu önermesini Çin'den Mısır'a kadar olan coğrafyada örneklendirmektedir.

1.2.6. Milletlerin Oluşumu

Gat'a göre millet, halkın devlet oluşumunu tamamlamasının ardından ortaya çıkar. Devlet kurulmadan millet oluşmaz, etnik kimlik, millet seviyesine ancak devletle ulaşır. Devlet, milletin oluşumunda vazgeçilmez bir mevkidedir. Klan düzeyinden kabile düzeyine geçiş, kabilelerin birleşerek halkı oluşturması ve halkın dayanışma göstererek devlet oluşturması neticesinde millet ortaya çıkar. Gat'ın kuramında devlet kurmak millet olmayı zorunlu olarak beraberinde getirmemekte ancak devlet olmadan millet ortaya çıkmamaktadır.²⁴ Millet olmanın koşulu olarak devletin öne sürülmesi, etnisite çalışmalarının zaman zaman vurguladığı bir husus olmakla birlikte Gat, süreci tamamlamanın yolu olarak siyaseti öne sürmektedir. Gat, bu yönüyle milletlere efsanevi bir varoluş hikayesi yazan

²³ Gat ve Yakobson, *Uluslar Siyasi Etnisite...*, s. 123-125, 189, 292.

²⁴ Gat ve Yakobson, *Uluslar Siyasi Etnisite...*, s. 33-35, 378-379.

Primordial ekolden ve ekonomi, kültür ve siyaset dışındaki meseleleri merkeze alan Modernist kuramların çoğundan ayrılmaktadır.²⁵

1.2.7. Kimlik Oluşumu ve “Öteki”

Gat'ın kuramında klanların kabile oluşu, kabilelerin birleşimi, halkın oluşumu, devletin ortaya çıkması ve milletin tarih sahnesine çıkışı; “öteki” kimliğiyle yakından alakalıdır. Hayatta kalma arzusuyla ve dayanışma bilinciyle insanlar en küçük birimlerden başlayarak kendilerini tehdit eden “öteki” kimliğine karşı dayanışma göstermektedirler. “Ötekinin” kuramdaki varlığı ciddi bir mevki arz etmektedir. “Ötekinin” çok güçlü ve zayıf olması durumlarında birlik inşa edilememektedir. Çok güçlü “öteki”, birliği yıkmakta, zayıf “öteki” ise oluşmasına imkân verecek tehdit düzeyine ulaşamamaktadır. “Ötekinin” gücü ve varlığı, birlik ve dayanışmayı temin edecek düzeyde olduğunda ise “öteki” kimliğine karşı “biz” bilinci yerleşmekte ve halkın millete dönüşümü gerçekleşmektedir.²⁶ Mücadeleyi merkeze alan ve “öteki” kimliğini “biz”i harekete geçiren güç olarak sunan Gat, millet oluşumunu efsanevi perspektiften rasyonel zemine çekmektedir. Dayanışma, ortak kültüre sahip ve “biz” olduğuna inanan halkın millete dönüşümünü sağlayarak millete dahil olmayı mensubiyet problemi haline getirmektedir.

1.2.8. Milliyetçiliklerin Tasnifi ve Siyasetin Sosyal Bilimlere Etkisi

Gat'a göre Doğulu bir karakter ve despotizm atfedilen etnik milliyetçilik ile Batılı bir karakter ve demokratiklik atfedilen sivil milliyetçilik ayrımı yanlıştır. Etnik milliyetçiliğe atfedilen özellikler ile sivil milliyetçiliğe atfedilen özellikler arasında her milliyetçilikte görülen özelliklerdir. Etnik milliyetçilik, sivil milliyetçilik öncesinde yaşanan bir evredir. Varlığını koruma altına alan etnik milliyetçilikler, sivil milliyetçiliğe dönüşmektedir. Varlığı tehdit altında olan sivil milliyetçilikler ise etnik milliyetçiliğe dönüşmektedir. Tehdit altında hisseden “sivil milliyetçi” kimlik mensupları “etnik milliyetçiliğe” atfedilen refleksi gösterilebileceği gibi koruma altında olan ancak “etnik milliyetçi” görülen kimlik mensupları “sivil

²⁵ Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları...*, s. 78-82, 101, 148-149.

²⁶ Gat ve Yakobson, *Uluslar Siyasi Etnisite...*, s. 66, 99-101.

milliyetçilik" refleksleri gösterebilirler.²⁷ Gat'ın etnik ve sivil milliyetçilik arasında yapılan ayrıma olan itirazı Avrupa-merkezciliğe olan itirazıyla benzer bir mahiyet içermektedir. Zira günümüzde sivil milliyetçilik, demokrasi ve insan hakları ekseninde izah edilirken, etnik milliyetçilik, oligarşi ve zorbalık ekseninde izah edilmektedir. Gat, meselenin evre ve tehdit farklılığı olduğunu Batı Avrupa ülke tarihleri ve mevzubahis ülkelerin mevcut anayasalarındaki vatandaş-soydaş ayrımı hususları üzerinden ortaya koymaktadır. Ayrıca Gat, Nazi Almanya'sının milliyetçilik çalışmalarını akamete uğrattığını savunmaktadır.²⁸ Hitler'in kanlı politikaları neticesinde milliyetçilik çalışmaları, yeni bir Nazi iktidarı çıkmasını engellemek ve toplumsal hafızanın milliyetçiliğe karşı belirli bir mesafede kalmasını sağlamak amaçlarını taşımış ve bundan ötürü anlama ve açıklama fiillerinin yerini yönlendirme almıştır.

2. AHMET ARVASI'NİN MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI

Arvasi, yaşadığı dönem ve verdiği mücadele itibariyle Türk milliyetçiliği düşüncesinde ciddi bir mevki işgal etmektedir. Arvasi'nin milliyetçi bir düşünür olmasının ötesinde bir filozof olması, ancak düşünmek ve yazmakla yetinmeyerek siyaset sahasında da var olmuş olması çalışmamızda örnek düşünür olarak kendisinin seçilmesine zemin teşkil etmiştir. Arvasi'nin temel özellikleri, gayretini ilmi bir kaygı içerisinde bilim ahlakına riayet eder biçimde ortaya koymuş olması, aksiyon aktörü olması, milliyetçi düşüncenin tekamülü adına ortaya eser koymuş olması ve ülke genelinde söyledikleri dikkate alınan bir entelektüel olması şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Arvasi, 1932 yılında Ağrı'da dünyaya gelmiştir. Kendisi İslam Peygamberinin soyundan gelmektedir ve kamuoyunda Seyyid Ahmet Arvasi olarak bilinmektedir. 1952 yılında Erzurum Öğretmen

²⁷ Gat ve Jakobson, *Uluslar Siyasi Etnisite...*, s. 244-245, 258, 321, 358-376.

²⁸ Gat ve Jakobson, *Uluslar Siyasi Etnisite...*, s. 41-43, 386, 470-472; Slovakya: Gat and Jakobson, *Nations...*, p. 332-333; Danimarka ve Almanya: Gat and Jakobson, *Nations...*, p. 335; Avusturya ve İtalya: Gat and Jakobson, *Nations...*, p. 336-337; Fransa: Gat and Jakobson, *Nations...*, p. 337-343.

Okulu'ndan mezun olmuştur. Türkiye'de birçok şehirde öğretmenlik yapmasının ardından 1958 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü'nde Pedagoji bölümünü bitirmiş ve 1979 yılına kadar Eğitim Enstitüleri'nde hocalık yapmıştır. 1960'lı yıllarda Yeni İstanbul gazetesinde yazmaya başlayan Arvasi, 1970'lerde Hergün gazetesinde günlük yazılarını yazmaya devam etmiştir. Arvasi'nin ilk eserleri "İleri Türk Milliyetçiliğinin İlkeleri", "İnsan ve İnsan Ötesi" ve "Kendini Arayan İnsan" kitaplarıdır. 1979'da emekli olmuş ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) Genel İdare Kurulu'na seçilerek 12 Eylül Darbesi'ne kadar vazifesini sürdürmüştür. 12 Eylül Askeri Darbesi'nin ardından "MHP ve Ülkücü Kuruluşlar Davası"nda yargılanmıştır. 10 Kasım 1980 tarihinde tutuklanan Arvasi, Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından hazırlanan iddianamede MHP Merkez Yönetim Kurulu içinde 21 numaralı sanık sıfatıyla yer almıştır. İddianamede Arvasi'nin "Devlet kuvvetleri aleyhinde cürümler" suçundan ağır hapis cezasıyla cezalandırılması istenmiş ancak 9 Ocak 1981 tarihinde beraat etmesi üzerine serbest bırakılmıştır. Cezaevinden çıktıktan sonra ise Arvasi, Türkiye Gazetesi'nde köşe yazarlığı yapmaya başlamış ve 1988'deki vefatına kadar yazmayı sürdürmüştür.²⁹

Arvasi'nin temel kaygısı, Türkiye'de çalkantılı bir dönemin yaşandığı süreçte Müslüman Türk kimliğinin varlığını sürdürmek, Türk milleti arasında dayanışmayı sağlamak ve insanlara bunu anlatabilmektir. Arvasi, milliyetçi bir düşünür olmanın ötesinde insanın varlığı üzerine kafa yoran bir filozof olma sıfatına sahiptir. İnsanın yeryüzü macerası esnasında yaşadığı süreçleri tahlil eden ve doğru ile yanlış, hak ile batıl, mutlak ile nisbi, akıl ile his, idrak ile arayış meselelerine odaklanan birçok eser bırakmıştır. Kökrek bu durumu "Arvasi'yi anlamaya çalışmak, insanın insan olma, insanın

²⁹ S. Ahmet Arvasi, *Hasbihal Cilt 4*, Burak Yayınevi, İstanbul 1990, s. 5-6; "Kendini Arayan İnsan: Seyyid Ahmet Arvasi", Anadolu Ajansı, erişim 25 Şubat 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/kendini-arayan-insan-seyyid-ahmet-arvasi/2093302>; Kamil Coştu, "Seyyid Ahmet Arvasi", *Ahmet Yesevi Üniversitesi Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, erişim 2 Ocak 2021, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/arvasi-seyyid-ahmet>; Ankara, Çankırı, Kastamonu İlleri Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı, *İddianame: MHP ve Ülkücü Kuruluşlar, Evrak No: 1980/7040, Esas No: 1980/7040, Karar No: 1981/600*, Ankara 1981.

kendini gerçekleştirme ve insanın kendini bilme serüvenini anlamaya çalışmaktır” ifadesiyle ortaya koymaktadır.³⁰

İnsanlık Bilgisi Bilimi teklifi başta olmak üzere en mühim kitapları kabul edilen “İnsan ve İnsan Ötesi” ve “Kendini Arayan İnsan” kitaplarında ortaya sunduğu ilmi birçok teklifi henüz karşılık bulmamış haldedir. Onlarca telif eser veren Arvasi, ayrıca birçok talebe yetiştirmiştir.³¹

2.1. Neoperennializm Perspektifinden Ahmet Arvasi'nin Milliyetçilik Anlayışı

Çalışmamızda Arvasi'nin milliyetçilik anlayışı, koordinat sistemindeki sıfır noktasından yola çıkılarak ortaya konulmamıştır. Zira bu çok daha hacimli bir çalışmayı gerektirir ve işbu çalışmanın sınırlarının ötesine geçmektedir. Bunun yerine neoperennializmin bileşenleri ışığında Arvasi'nin milliyetçilik anlayışı ortaya konulmuştur. Çalışmanın maksadı bizatihi Arvasi'nin milliyetçilik anlayışını tüm nüanslarıyla ortaya koymak değil, Arvasi özelinde Türk milliyetçiliği düşüncesinin milliyetçilik kuramları içindeki yerini tespit etmektir. Mevzubahis sebeplerden ötürü, değerlendirme yukarıda bahsedilen bileşenler bakımından gerçekleştirilmiştir.

Türk kimliğinin siyasetteki yerini antik dönemlerden başlayarak günümüze kadar devam eden bir süreklilikte vurgulayan Arvasi, millet oluşumunu bir gelişim evresinin nihayeti olarak ele almakta ancak millet olma halini sabit kabul etmemektedir. Millet varlığını sürdürmesi ve geliştirmesi hususlarını ortak kültürün ve akraba olduğuna dair duyulan inancın etkisiyle açıklayan Arvasi, dinin Türk kimliği oluşumundaki etkisini sıkça vurgulamaktadır. Türk tarihinde ulusal ordu formuna modern dönem öncesinde rastlanıldığını savunan Arvasi, kitlesel eğitimde de ulusal orduda olduğu gibi modern dönem öncesinde faal olduğunu ifade etmektedir. Arvasi'nin Türk kavrayışı çok katmanlı bir mahiyet arz

³⁰ Zekeriya Kökrek, “S. Ahmet Arvasi'yi Anlamaya Çalışmak”, erişim 2 Ocak 2021, <https://haberiniz.com.tr/kose-yazilari/s-ahmet-arvasiyi-anlamaya-calismak-zekeriya-kokrek-31122011/> .

³¹ Zekeriya Kökrek, “İnsan, Sır, Şiir ve Arvasi”, erişim 2 Ocak 2021, <https://haberiniz.com.tr/kose-yazilari/insan-sir-siir-ve-arvasi-zekeriya-kokrek-02012012/> .

etmektedir. Arvasi'de Türklük kadim dönemlerden gelmekte, varlığı ortak kültürle izah edilmekte, ortak kültür oluşumunda dinin yeri vurgulanmakta ve Türklüğün "ötekiye" karşı gelişen bir bilinç olduğunun altı çizilmektedir. Arvasi'de açık biçimde görülebilen Türk olmanın aidiyet problemine dönüşümü mevzubahis durumu ortaya koymaktadır. Arvasi'nin sıklıkla vurguladığı içtimai ırk kavramı bunu ifade etmektedir. İçtimai ırk ile Türk olmak düşmanına karşı Türk milletiyle birlikte hareket edip, onunla his ve fikir birlikteliği içinde olmaya dönüşmektedir. Gat'ın kuramında ortaya koyduğu kimlik oluşumundaki "öteki" etkisi, Türk milliyetçiliği düşüncesinde kendini göstermekte, din ile millî kimlik bütün olarak sunulmakta, dinin kitlesel eğitim ve millet inşa süresindeki etkisi görülmekte, Türk kimliği Orta Asya köklerine kadar götürülmekte, devletin önemi vurgulanmakta ve bahsedilen unsurların tamamını mümkün kılan dayanışmanın elzemliği ortaya konulmaktadır.

Ahmet Arvasi'nin maksadı, Türk milletine şuurunu yeniden kazandırarak dayanışmayı tesis etmek ve onu eski mevkiine taşımak olarak karşımıza çıkmaktadır.³² Arvasi'ye göre Türkler, milli ve manevi değerlerini koruyup geliştirerek milletler muvazenesinde istedikleri seviyeye erişebileceklerdir.³³ Arvasi için dayanışmanın tesisi sadece düşünce düzleminde değil aynı zamanda madde düzeyinde ele alınması gereken bir olgudur. Toplumda adaletin tesisi ve refahın eşit bölüşümü temel esaslardır.³⁴ Uluslararası ilişkilerde başarılı olmanın yolunu yönetilen ve yöneten arasındaki ilişkinin kuvvetiyle ve dayanışma olgusuyla açıklayan Arvasi, devletin süreçteki kritik görevine dikkat çekmektedir.³⁵ Ayrıca Arvasi, milliyetçiliğin doğal olduğunu savunmakta ve her "kavmin" kendi içinden gelen bir istekle hür kalmak istediğini vurgulamaktadır.³⁶

³² Seyyid Ahmet Arvasi, *Milletlerin İtibarı*, Burak Yayınevi, İstanbul 1996, s. 6; S. Ahmet Arvasi, *Türk İslam Ülküsü I-II-III*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2013, s. 25-27.

³³ Arvasi, *Milletlerin İtibarı*, s. 8-9.

³⁴ Arvasi, *Milletlerin İtibarı*, s. 18; Arvasi, *Türk İslam Ülküsü...*, s. 115, 262-264; Ahmet Arvasi, *Hasbihal Cilt 1*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2008, s. 104-105.

³⁵ Arvasi, *Milletlerin İtibarı*, s. 67; Arvasi, *Türk İslam Ülküsü...*, s. 126.

³⁶ Arvasi, *Türk İslam Ülküsü...*, s. 493.

Milliyetçilik, Arvasi’de bir milletin hür kalma iradesi olarak konumlandırılmaktadır.³⁷

2.1.1. Arvasi’de Etnik Kimlik ve Millet İlişkisi

Gat’ın etnik kimlik-millet ilişkisinde yaptığı izahlarla örtüşen bir anlayışa sahip olan Arvasi, Türk milletinin esas kaynağı olarak Orta Asya Türklüğünü kabul etmekte ve mevcut hale belirli bir tekâmül süreci neticesinde ulaşıldığını savunmaktadır. Türk kimliğinin başından beri siyaset sahnesinde var olduğunu belirten Arvasi’nin devletlerin değişmesine rağmen milleti değişmez kabul etmesi, toplulukların teşkilatlanma kategorisi olarak milleti kabul ettiğini göstermektedir. Arvasi, Türklüğün kaynaklarını sayarken milliyet vurgusuna dikkat çekmekte ancak onu daha geniş bir perspektif içinde ele almaktadır.³⁸ Milliyet, önemli bir kavram olarak ele alınarak “ecdat” ve “soydaş” ifadeleri Arvasi tarafından kullanılmaktadır.³⁹ Etnik bir çekirdeğin meydana getirdiği milletin kültürel bir yapıya büründüğünü savunan Arvasi, bu tutumuyla etnik milliyetçilik ve sivil milliyetçilik arasında kurulan korelasyonu reddetmektedir. Türk, Arvasi için herhangi bir çelişkiye mahal vermeyecek biçimde gerçek bir kimliktir. Türkiye’yi ve onun öncüllerini kuran irade olarak karşımızda durmaktadır. Hem Osmanlı’ya hem de Orhun Kitabeleri’ne doğrudan birçok atıf söz konusudur.⁴⁰ Türk, Osmanlı’yla ortaya çıkmamıştır, Hunlardan ve Oğuz Han’dan başlatılarak günümüze kadar tekâmül eden bir anlayışla ve belirli bir süreklilikle ortaya konulmaktadır.⁴¹ Arvasi için biyolojik ırk, ilmi bir objektif değer olarak kabul edilmekte ancak cemiyetin buna göre tesis edilmesi ve üstünlük/alçaklık sıralaması kesin bir şekilde reddedilmektedir. Arvasi’de aslanan “içtimai ırk”tır. İçtimai ırk, mensubiyet duygusunun fikir ve his birlikteliği şuuru ile ortaya çıkmasıdır. Arvasi, Türk kimliğinin etnik kökenini önemsemekte ancak

³⁷ Arvasi, *Hasbihal Cilt 1*, s. 113-115.

³⁸ Arvasi, *Milletlerin İtibarı*, s. 20; Ahmet Arvasi, *Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2009, s. 130; Arvasi, *Hasbihal Cilt 1*, s. 91-92.

³⁹ Arvasi, *Milletlerin İtibarı*, s. 31-32; 40; Arvasi, *Estetiğimiz*, s. 74-77.

⁴⁰ Arvasi, *Milletlerin İtibarı*, s. 40; Arvasi, *Türk*, s. 252-258.

⁴¹ Arvasi, *Milletlerin İtibarı*, s. 68; Arvasi, *Estetiğimiz*, s. 90; Arvasi, *Türk İslam Ülküsü...*, s. 209, 219.

onunla sınırlanamamaktadır. Aksine içtimai ırk anlayışı ile Türklüğe entegrasyon bir mensubiyet problemi haline getirilmekte ve ona mensup olduğuna inanan herkesin Türk olabileceği savunulmaktadır.⁴² Arvasi'ye göre mensubiyet yöneticiler ve yönetilenler için eşit derecede önem arz etmektedir.⁴³

2.1.2. Arvasi'de Milletlerin Varlıkları Meselesi

Arvasi için tarih, milletlerin mücadelesi şeklinde vuku bulmuştur ve bu durum değişecek gibi durmamaktadır.⁴⁴ Milletlerin tarih sahnesine bir anda çıkmadığını savunan Arvasi, varlığın sürekliliği olarak kendiliğinden oluşmadığını ifade ederek milletlerin ortadan kalkabileceklerini ve yeryüzünden silinebileceklerini savunmaktadır. Arvasi için milletler, ölümlü varlıklardır. Ölmemelerinin yegâne yolu ise kültürlerini ve kültürlerinden yola çıkarak inşa ettikleri medeniyetlerini korumalarından geçmektedir.⁴⁵ Arvasi, tarihi milletlerin mücadele alanı olarak görmesi ve bu mücadele esnasında gelişme, gerileme, silinme gibi evrelerin bulunduğunu kabul etmesi yönüyle Gat'ın milletlerin varlıkları izahıyla örtüşen bir perspektife sahiptir. Ayrıca Arvasi, milletin gelişim sürecini devletiyle ilişkilendirmekte ve Türk milletinin en mütekamil devletinin Osmanlı İmparatorluğu olduğunu savunmaktadır. Bu yönüyle bakıldığında Arvasi'nin Türk milletinin devletinin gücünü kıstas olarak son yüzyılda milletin varlığının düzeyinde bir gerileme olduğunu iddia ettiği ve Gat'ın izahıyla örtüştüğü görülmektedir.

2.1.3. Arvasi'de Kültür ve Akrabalık Bağı İlişkisi

Arvasi'nin eğitime ve bilince verdiği önem göz önünde bulundurulduğunda Gat'ın Kültür ve Akrabalık Bağı ilişkisinde ortaya koyduğu izaha benzer bir kavrayışa sahip olduğu görülmektedir. Zira eğitim yoluyla aynı kültürün milletin zihninde yeşermesi

⁴² Arvasi, *Türk İslam Ülküsü...*, s. 102-104, 447-448; Arvasi, *Hasbihal Cilt 1*, s. 90-91; Ahmet Arvasi, *Hasbihal Cilt 6*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2008, s. 26-27.

⁴³ Arvasi, *Türk İslam Ülküsü...*, s. 285; Arvasi, *Hasbihal Cilt 6*, s. 109-110.

⁴⁴ Arvasi, *Milletlerin İtibarı*, s. 20-22; Arvasi, *Türk İslam Ülküsü...*, s. 179.

⁴⁵ Arvasi, *Milletlerin İtibarı*, s. 56-57; Arvasi, *Türk İslam Ülküsü...*, s. 105; Arvasi, *Hasbihal Cilt 1*, s. 195-198.

sağlanacak ve bu yolla aynı bütünün parçaları olunduğuna dair şuur-
urlu ve sevgiye dayalı bir anlayış toplumda karşılık bulacaktır. Ar-
vasi'ye göre milliyetçi kadrolar yetiştirilmesi, Türklerin eski mevkik-
lerine ulaşmalarında aşmaları gereken en temel adımlardan biri-
dir.⁴⁶ Eğitim meselesi bilincin oluşup yerleşmesi adına büyük bir
önem arz etmektedir. İnsanlar aynı kökten geldiklerine inanarak
buna göre davranmak yolunu tercih ettiklerinde Türkler eski
görklü mevkilerine ulaşacaklardır.⁴⁷ Şuur kavramını öne çıkaran
Arvasi, vatan, cemiyet ve devlet bütünlüğü ile tarih bütünlüğü de-
ğerlerinin eğitim sayesinde kazandırılacağını ifade etmektedir.⁴⁸
Türkçeye önem veren Arvasi, Türklerin tarih boyunca farklı diller
değil tek bir dil konuştuğunu ve bunun Türkçe olduğunu ifade et-
mektedir. Tarih ve kültür, Hunlardan günümüze kadar belirli bir
süreklilik içinde ele alınmaktadır.⁴⁹ Arvasi'ye göre milletin dayanış-
ması ve birlik olması ise birbirini sevmesinden ve ortak bir kültür
etrafında hayatını şekillendirmiş olmasından ileri gelmektedir.⁵⁰
Akrabalık bağı, toplumu kuvvetlendiren ve harekete geçiren unsur
olarak öne çıkartılmaktadır.⁵¹

2.1.4. Arvasi'de Din ve Kimlik İlişkisi

Arvasi'nin din ve kimlik arasında kurduğu ilişki Gat'ın iza-
hıyla bütünüyle örtüşen bir mahiyet arz etmektedir. Arvasi'de din,
kimliğin ayrılmaz ve onu inşa eden bir parçası olarak görülmekte-
dir. Gat'a benzer biçimde Arvasi, milletin esas kudretine dinin etki-
siyle kavuştuğunu savunmaktadır. Din, Arvasi için milli kimlikle
çatışan bir mahiyet arz etmemektedir. Aksine milli kimliği yani
Türk kimliğini bizatihi inşa eden bir değer olarak görülmektedir.⁵²
Arvasi, sisteminde dine ve dini değerlere yüklenebilecek en yüce
anımları ve işlevleri yüklemektedir.⁵³ Arvasi'nin İslam dünyasının

⁴⁶ Arvasi, *Milletlerin İtibarı*, s. 10-11, 37; Arvasi, *Türk İslam Ülküsü...*, s. 252.

⁴⁷ Arvasi, *Milletlerin İtibarı*, s. 54-55.

⁴⁸ Arvasi, *Milletlerin İtibarı*, s. 159.

⁴⁹ Arvasi, *Türk İslam Ülküsü...*, s. 209-210.

⁵⁰ Arvasi, *Türk İslam Ülküsü...*, s. 447-448, 453.

⁵¹ Arvasi, *Türk İslam Ülküsü...*, s. 595-596.

⁵² Arvasi, *Türk İslam Ülküsü...*, s. 29; Arvasi, *Hasbihal Cilt 1*, s. 93-94.

⁵³ Arvasi, *Milletlerin İtibarı*, s. 14-15; Arvasi, *Türk İslam Ülküsü...*, s. 236-238.

kurtuluşu reçetesi dahi Türklerin yeniden eski kudretlerine kavuşmalarında yatmaktadır.⁵⁴ Arvasi'ye göre Türk milleti, İslam'la ulaşılabilecek en yüce terkibe ulaşmış bir millettir ve din onun kimliğinin hem tamamlayıcı hem de kurucu unsurudur.⁵⁵ Arvasi, Türk İslam Ülküsü'nün Türklerin ulaştığı en yüce terkip olduğuna inanmaktadır.⁵⁶

2.1.5. Arvasi'de Ulusal Ordu ve Kitlesele Eğitim Meselesi

Gat'ın ulusal ordu ve kitlesele eğitimin Avrupa dışındaki coğrafyalarda modern dönemden çok önce başladığına ve bunun dinin kurumlar aracılığıyla gerçekleştirildiğine işaret eden perspektifi Arvasi'nin bu husustaki görüşleriyle paralellik arz etmektedir. Arvasi, Türk milletinin ulusal ordu tecrübesini kadim dönemlerine kadar dayandırmaktadır. Arvasi'ye göre ulusal ordu anlayışından uzaklaşıldığında başarısızlıklar kendini göstermektedir. Kitlesele eğitim ise en ücra yerleşim birimlerine kadar yayılan ve hayatın akışında temel bir mevkiî işgal eden dini kurumlar aracılığıyla Selçuklu döneminde başlamış ve zamanla ihtisas kollarını geliştirecek düzeye kadar ulaşmıştır.

Arvasi'ye göre Türk milleti, modern dönemden çok önce sadece Türklerden oluşan ulusal bir ordu kurmuş ve Türk olmayanlardan müteşekkil ordulara tanınmayan hakları Türk ordusuna vermiş ve askerlik olgusuyla halkın kaynaşmasına zemin oluşturmuştur. Arvasi'ye göre Türk yöneticilerin yeri Türk olmayan unsurlar tarafından doldurulmaya başlandığında Osmanlı Devleti'nde gerileme söz konusu olmuştur.⁵⁷ Arvasi, kitlesele eğitimin modern dönemle ortaya çıktığını kabul etmemekte, İslam'ın özü ve tatbik edilen halleriyle Müslümanların tamamının belirli bir terbiye etrafında eğitim aldıklarını vurgulamaktadır. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde açılan mektepler ve medreseler mevzubahis durumun örneklerini teşkil etmekte ve köylere kadar yayılan bir sistemi temsil et-

⁵⁴ Arvasi, *Milletlerin İtibarı*, s. 29; Arvasi, *Hasbihal Cilt 1*, s. 94-95.

⁵⁵ Arvasi, *Milletlerin İtibarı*, s. 48, Arvasi, *Hasbihal Cilt 1*, s. 182-183.

⁵⁶ Arvasi, *Türk İslam Ülküsü...*, s. 38.

⁵⁷ Arvasi, *Türk İslam Ülküsü...*, s. 285-286; Arvasi, *Hasbihal Cilt 1*, s. 209-211.

mehtedirler. Arvasi, mevzubahis eğitimin belirli usulleri takip ettiğini, öğretmenlerde belirli vasıfları aradığını, belirli araştırma metotları olduğunu savunmaktadır. Ayrıca Arvasi'ye göre eğitimin yaygınlığı kendi içinde katmanlaşmasını beraberinde getirmiş, temel bilgilerin aktarıldığı kurumların yanı sıra derin ihtisas gerektiren bilimsel faaliyetlerin yapıldığı kurumlar da ortaya çıkmıştır.⁵⁸

2.1.6. Arvasi'de Milletin Oluşumu ve Devlet İlişkisi

Arvasi'nin milletin oluşumuyla devlet arasında kurduğu bağ, Gat'ın anlayışıyla büyük ölçüde örtüşmektedir. Ayrıştıkları yön, devlete süreçte biçtikleri roldür. Gat, milletin ortaya çıkma koşulu olarak devleti kurucu şart kabul etmektedir. Arvasi için ise milletin, millet kategorisinde kalması için devletin varlığı zorunludur. Milletlerin teşkilatlanma biçimi devlettir ve devletini yitiren milletler kavim mertebesine düşerek hürriyetlerini yitirmektedirler.

Devlet, Arvasi'ye göre Türk kimliğinden ayrılmayacak bir mana ve işlev taşımaktadır.⁵⁹ Devletin göreceği bir zarar, milletin göreceği bir zarar anlamına gelmekte ve devlet ile millet birbirinden bağlantısız düşünülememektedir.⁶⁰ Zira milletlerin teşkilatlanma şekli devlet olarak görülmektedir.⁶¹ Devletini kuramayan "kavimler" sömürge olmakta veya yeryüzünden silinmektedirler. Hür ve şerefli biçimde dayanışma içinde yaşanılacak nizamı inşa etmenin yolu Arvasi'ye göre devletten geçmektedir ve bu durum devlet olmadığında ulaşılabılır bir hedef olmaktan çıkmaktadır.⁶²

2.1.7. Arvasi'de Kimlik Oluşumu ve Öteki İlişkisi

Arvasi'nin milletin kimlik oluşumu sürecinde "öteki"ye biçtiği rol, Gat'ın izahıyla örtüşmektedir. Gat'ın sivil milliyetçilikler tehdit altında hissettiklerinde etnik milliyetçilik refleksleri gösterir önermesine benzer biçimde Arvasi de milliyetçiliğin toplumsal gö-

⁵⁸ Arvasi, *Türk İslam Ülküsü...*, s. 545-546, 568-575, 579-582.

⁵⁹ Arvasi, *Milletlerin İtibarı*, s. 52; Ahmet Arvasi, *Hasbihal Cilt 5*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2008, s. 234-235.

⁶⁰ Arvasi, *Türk İslam Ülküsü...*, s. 107.

⁶¹ Arvasi, *Türk İslam Ülküsü...*, s. 214-215.

⁶² Arvasi, *Türk İslam Ülküsü...*, s. 486-488.

rünürlüğünün, tehdit düzeyi arttıkça ortaya çıktığını savunmaktadır. Arvasi'nin anlayışında "ötekinin" varlığı ve kimliği tehdidi sebebiyle millet, kendi içindeki bağına kuvvetlendirmekte ve bir olmanın yanı sıra bütün olma vasfını da haiz olmaktadır.

Arvasi'nin temel maksadı olan şuuru yeniden kazandırıp bilinç uyandırma sürecinde sürekli dikkat çektiği hususlardan birisi kimliği tehdit eden "öteki" dir.⁶³ Cemiyetlerin millet formuna ulaşması, "öteki"den korunma yöntemi olarak neşet etmiştir.⁶⁴ "Öteki"; siyasi, ilmi, kültürel ve toplumsal kanallarla Türk milletini kendi olmaktan uzaklaştırmaktadır.⁶⁵ Millet bilincine kavuşulması, ötekinin fark edilmesi ve onların siyasi, ilmi, kültürel ve toplumsal adetlerinin değil Türk milletinin tarihteki tecrübesinin sahiplenilmesiyle mümkün olacaktır.⁶⁶ "Ötekilerin" alt edilmesinde aydınlar önemli bir mevki işgal etmektedir. Tarihine ve dinine yabancı olmayan aydınlar aracılığıyla kurtuluşun sağlanacağı Arvasi tarafından savunulmaktadır.⁶⁷ Arvasi'ye göre öteki, Türklerin tarihi misyonlarına uygun davranmalarıyla doğru orantılı olarak saldırılarını ortaya çıkartmakta ve Türklerin kuvvetine göre farklı stratejiler gütmektedir.⁶⁸ Arvasi'ye göre Türk Milleti'nin uluslararası siyasette daimi bir dostu yoktur ve ona düşen vazife "ötekilerine" rağmen dinine ve milletine sarılarak tarih sahnesine çıkmaktır.⁶⁹ Tehlikeye düşmedikçe milliyetçiliğin açık biçimde kendini gösteren bir yapıya kavuşmadığını ifade eden Arvasi, "öteki"nin milliyetçiliği görünür yaptığını savunmaktadır.⁷⁰

⁶³ Arvasi, *Türk İslam Ülküsü...*, s. 523-532.

⁶⁴ Arvasi, *Türk İslam Ülküsü...*, s. 109; Arvasi, *Hasbihal Cilt 1*, s. 101-102.

⁶⁵ Arvasi, *Hasbihal Cilt 4*, s. 160-161, 370.

⁶⁶ Arvasi, *Milletlerin İtibarı*, s. 16-18, 93; Arvasi, *Estetiğimiz*, s. 136-139; Arvasi, *Türk İslam Ülküsü...*, s. 108, 127-131.

⁶⁷ Arvasi, *Milletlerin İtibarı*, s. 20.

⁶⁸ Arvasi, *Milletlerin İtibarı*, s. 35, 45.

⁶⁹ Arvasi, *Milletlerin İtibarı*, s. 43.

⁷⁰ Arvasi, *Türk İslam Ülküsü...*, s. 106.

2.1.8. Arvasi’de Bilim ve Siyaset İlişkisi

Arvasi’nin bilim ve siyaset ilişkisinde ortaya koyduğu bakış Gat’ın izahına benzer bir nitelik taşımaktadır. Gat gibi Arvasi de bilimsel faaliyetlerin, siyasi kaygılar sebebiyle kirlenmekte olduğunu ve objektif gerçeğin değil, siyaseten ihtiyaç duyulan gerçeğin bilimsel çalışma olarak ortaya konulduğunu savunmaktadır. Arvasi için aslolan bilim namusudur. Taraftar toplamak ve siyaseten güç kazanmak başta olmak üzere bilim namusuna aykırı tüm eylemler bilim sahasının dışına çıkartılmalı ve insanlığa fayda dışında maksat güdülmemelidir.

Arvasi, bilimsel faaliyeti, milletler üstü objektif gerçeğe, genel kanunlara ve evrensel prensiplere ulaşmak olarak tanımlanmaktadır. Arvasi’ye göre günümüzde bilimsel faaliyetler, ideolojik ve siyasi kaygılarla malul haldedir. Taraftar toplamak isteyen gruplar, bilimi araçsallaştırıp ideolojik faaliyetlerine konu yapmaktadırlar.⁷¹

SONUÇ

Türk milliyetçiliği düşüncesini araştıran çalışmaların büyük bir çoğunluğu tarih disiplininin metotları etrafında şekillenmiş ve tabir-i caizse bir çeşit kısır döngü ortaya çıkmıştır: Saldırı ve müdafaa perspektifleri. İlk perspektif olan saldırı perspektifi, alanda hâkim olan ve milliyetçiliği anlamaya değil yargılayarak suçlu çıkarmaya odaklanan bakıştır. Bu sorunlu bakışa göre aslolan anlama ve izah etme değil, suçlu bulup bu sözde suçluluğu izhar etme eylemleridir. İkinci bakış olan müdafaa perspektifi ise milliyetçiliği izah etmekten ziyade ilk bakışa karşı bir müdafaa mevki inşaa etmeye çalışan perspektifi ifade etmektedir. Anlama faaliyeti açısından müdafaa perspektifi, saldırı perspektifinden çok daha makul olmasına rağmen izah etme noktasında yetersizdir. Müdafaa perspektifi açısından da temel eylemler masum bulma ve bu masumiyeti izhar etme eylemleridir. Bu çalışmanın temel amacı ise, milliyetçiliğe suçlama yöneltme yahut onu masum çıkarma değil biza-tihi onu anlama ve izah etme eylemleridir.

⁷¹ Arvasi, *Türk İslam Ülküsü...*, s. 225-226, 559.

Arvasi'nin fikirleri Uluslar kuramının bileşenleri üzerinden incelendiğinde Türk milliyetçiliğini kavrama ve ortaya koyma biçiminin, neoperennialist kurama uygun bir mahiyet taşıdığı görülmektedir. Elbette ki, Arvasi'nin milliyetçilik anlayışının tam anlamıyla neoperennialist kuramla uyduğu iddia edilmemektedir. Ancak Türkçe literatürde baskın biçimde Türk milliyetçiliği düşüncesini açıklama kapasitesi olduğu iddia edilen modernist kuramlardan çok daha makul bir izah çerçevesi sunduğu görülmektedir. Bilim, bir problem çözme faaliyetidir, ancak modernist kuramların çerçevesiyle meseleye bakan Türkçe literatürde bu durum tersine döndürülerek Türk milliyetçiliği düşüncesi, çözülemeyen bir probleme dönüştürülmektedir. Hâkim paradigma tarafından Türk milliyetçiliği düşüncesi, faşist olduğu, ırkçı unsurlar üzerine kurulduğu, yabancı düşmanlığını körüklediği, doğallıktan uzak biçimde suni bir mahiyet arz ettiği ve son yüzyılın ürünü olduğu yaftalarıyla malul hale getirilmiştir. Neoperennializm ise Türk milliyetçiliği düşüncesinin kuramsal anlamda yerinin belirlenme ve onu anlayarak izah etme problemlerini çözme potansiyelini taşımaktadır.

Neoperennializmin esas özelliği, primordial, modernist ve etno-sembolcü kuramlardan farklı olarak milletlerin tarihteki konumunu yanlışlanabilir bir mahiyette kadim dönemlerden itibaren dikkate alması ve devletin modern formuyla kaim olduğu iddia edilen birtakım bileşenlerin devletin modern formuyla sınırlı olmadığını gösterebilme niteliği taşımasında aranmalıdır. Neoperennializme bu özelliği veren esas perspektif ise seçtiği örneklemde yatmaktadır. Varlıkları bin seneyi aşmayan milletleri değil kadim milletleri seçmesi sayesinde bu durum mümkün olmuştur. Çalışmanın başında vurgulandığı üzere tek bir kuramın tüm milliyetçilikleri açıklaması, bilimin mantığına aykırı bir durumdur. Çalışmamızda Türk milliyetçiliği düşüncesini kuramsal anlamda açıklama kapasitesi bulunan yaklaşımın seçtiği örneklem ve bileşenleri sayesinde neoperennializm olduğu ortaya koyulmuştur.

KAYNAKÇA

- “Kendini Arayan İnsan: Seyyid Ahmet Arvası”. Anadolu Ajansı. Erişim 25 Şubat 2021. <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/kendini-arayan-insan-seyyid-ahmet-arvasi/2093302>.
- “Azar Gat,” Tel Aviv University. Erişim 25 Şubat 2021. <https://sec-dip.tau.ac.il/azargat>.
- Ankara, Çankırı, Kastamonu İlleri Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı. *İddianame: MHP ve Ülkücü Kuruluşlar, Evrak No: 1980/7040, Esas No: 1980/7040, Karar No: 1981/600*. Ankara 1981.
- Ertan, Temuçin F. ve Orhan Örs. “Milliyetçiliğin Müphemliği: Milliyetçilik Nedir?”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. S. 62 (2018). ss. 39-84.
- Arvası, S. Ahmet. *Hasbihal C. 4*. Burak Yayınevi. İstanbul 1990.
- Arvası, S. Ahmet. *Milletlerin İtibarı*. Burak Yayınevi. İstanbul 1996.
- Arvası, S. Ahmet. *Türk İslam Ülküsü I-II-III*. Bilgeoğuz Yayınları. İstanbul 2013.
- Arvası, S. Ahmet. *Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz*. Bilgeoğuz Yayınları. İstanbul 2009.
- Arvası, S. Ahmet. *Hasbihal C. 1*. Bilgeoğuz Yayınları. İstanbul 2008.
- Arvası, S. Ahmet. *Hasbihal C. 5*. Bilgeoğuz Yayınları. İstanbul 2008.
- Arvası, S. Ahmet. *Hasbihal C. 6*. Bilgeoğuz Yayınları. İstanbul 2008.
- Coakley, John. “‘Primordialism’ in Nationalism Studies: Theory or Ideology?”. *Nations and Nationalism*. C. 24. S. 2 (2018). p. 327-347.
- Coştu, Kamil. “Seyyid Ahmet Arvası”. Ahmet Yesevi Üniversitesi Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 2 Ocak 2021. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/arvasi-seyyid-ahmet>.
- Dayı, Hüseyin. “Millet Teorilerinin Tutarsızlığı ve Türk Kavramının Gerçek Muhtevası”. *ASSAM*. C. 1. S. 1 (2014). ss. 8-43.

- Erdoğan, Aydın. "Yeni Bir Din: Milliyetçilik?". *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. S. 7 (2018). ss. 227-253.
- Gat, Azar and Alexander Yakobson. *Nations the Long History and Deep Roots of Political Ethnicity and Nationalism*. Cambridge. New York 2013.
- Gat, Azar ve Alexander Yakobson. *Uluslar: Siyasi Etnisite ve Milliyetçiliğin Uzun Tarihi ve Derin Kökleri*. Çev. Şeyma Özcan. Bilge Kültür Sanat. İstanbul 2019.
- Grosby, Steven. "Perennialism". *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Race, Ethnicity, and Nationalism*. Ed. J. Stone, D. M. Rutledge, A. D. Smith, P. S. Rizova, X. Hou. Wiley& Sons. 2016.
- Grosby, Steven. "Religion, Ethnicity and Nationalism: The Uncertain Perennialism of Adrian Hastings" *Nations and Nationalism*. C. 1. S. 9 (2003). p. 7-13.
- Haşlak, İrfan. "Milliyetçilik ve Modernleşme: XIX. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu Örneği". *Bilgi*. C. 1. S. 2 (2000). ss. 49-61.
- Kökrek, Zekeriya. "S. Ahmet Arvası'yi Anlamaya Çalışmak". Erişim 2 Ocak 2021. <https://haberiniz.com.tr/kose-yazilari/s-ahmet-arvasiyi-anlamaya-calismak-zekeriya-kokrek-31122011/>
- Kökrek, Zekeriya. "İnsan, Sır, Şiir ve Arvası". Erişim 2 Ocak 2021. <https://haberiniz.com.tr/kose-yazilari/insan-sir-siir-ve-arvasi-zekeriya-kokrek-02012012/>
- Litwak, Meir. "Books Reviews". *Bustan: the Middle East Book Review*. C. 5. S. 2 (2014). p. 200-206.
- Öksüz, İskender. "Milletler: Siyasî Etnisite ve Milliyetçiliğin Uzun Tarihi ve Derin Kökleri". *Tarih Kritik Dergisi*, C. 2 S. 1 (2016). ss. 123-136.
- Özkırımlı, Umut. *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*. Sarmal Yayınları. İstanbul 1999.
- Özkırımlı, Umut. *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*. Third Edition. Red Globe Press. London 2017.

- Piotrowska, Natalia. "Elephant(S) in The Room: Recent Developments in the Study of Nationalism". *Nationalism and Ethnic Politics*. C. 22. S. 3 (2016). p. 358-365.
- Smith, Anthony D. "Book Reviews". *Nations and Nationalism*. C. 19. S. 4 (2013) p. 819-820.
- Smith, D. Anthony. *Ethno-symbolism and Nationalism: A Cultural Approach*. Routledge. Londra 2009.
- Yanık, Celalettin. "Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi". *Kaygı*. S. 20 (2013). ss. 225-237.

ETİK: Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ETHIC: This article has been prepared in accordance with research and publication ethics.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Çalışmamın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

CONFLICT OF INTEREST AND FINANCIAL CONTRIBUTION DECLARATION: There is no financial contribution or other potential conflict of interest that needs to be known about the impartiality of my work, and no field of relationship.

Bu eser Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Araştırma Makalesi-Research Article

SİYASAL DİLDE METAFOR KULLANIMI: DEVLET BAHÇELİ'NİN ÖRNEK METİNLERİNİN SÖYLEM ANALİZİ

Süleyman GÜNGÖR*

ÖZ: Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin, konuşmalarında ve yazılı metinlerinde metaforları yoğunlukla kullandığı dikkat çekmektedir. Bu durum, Bahçeli'nin farklı zamanlarda ve nitelikte toplantılarda yapılmış üç konuşması ile bir yazılı basın açıklaması üzerinden nitel araştırma yöntemleri kullanılarak incelenmiştir. Bu metinlerde metafor, benzetme, mecaz ve nitelemeler tespit edilerek bunların Bahçeli'nin siyasal söylemine katkıları araştırılmıştır. Bahçeli'nin metinlerinde metaforik unsurları bilinçli olarak kullandığı gözlenmiştir. Kullanılan retorik araçlarının, Bahçeli'ye geleneksel sözlü kültürün anlatıcısı rolü kazandırırken soyut kavramların somutlaştırılması sonucu söylemini de güçlendirdiği görülmüştür. Bu bağlamda, metaforlar ile kastedilen anlamın çerçevesinin belirlendiği ve yanlış anlaşılma ihtimalinin azaldığı tespit edilmiştir. Bahçeli, değer yargılarını ve gündemine aldığı konuya ilişkin duygularını muhataplarına metaforik bir dille ifade etmektedir. Bahçeli, milliyetçi bir lider olarak toplumun kültürel kodlarına atıflar yapan dil ve üslup tercihi ile millî kültür mirasını temsil etmektedir. Partisinin propaganda sunucusu olarak Bahçeli'nin bu üslubu, seslendiği halka içlerinden birisi olduğu mesajını vermesini de sağlamaktadır. Bahçeli'nin siyasal söylemindeki dil ve üslubu, metinlerin görece uzun cümlelerden

* Doç. Dr., Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, drsgungor@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6975-4930.

oluşmasına yol açmıştır. Ancak Bahçeli, fikri ve ideolojik analizleri ile olgusal durumları aktarırken kelimeleri birincil anlamlarında kullanmakta ve daha kısa cümleler kurmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Söylem, Politik Dil, Metafor, Devlet Bahçeli.

USING METAPHORS IN POLITICAL LANGUAGE: DISCOURSE ANALYSIS OF DEVLET BAHÇELİ'S EXAMPLE TEXTS

ABSTRACT: It has been aroused that metaphors are used frequently in his speeches and texts by Devlet Bahçeli, the leader of The Nationalists Movement Party (MHP). That phenomenon has been analyzed by qualitative analysis method through three speeches delivered in different terms and kinds and one press release. The metaphors, tropes and similes in these texts have been identified in order to analyze their contributions to his political discourse. It has been determined that his use of metaphors is not accidentally unlike deliberately. Means of metaphors by Devlet Bahçeli, made him the narrator of the oral culture. At the same time, it has been observed that his power of discourse is more effective by means of concretizing abstract concepts. In this respect, by the medium of using metaphors, frame of the intended meaning has been determined and likelihood of misunderstanding has been decreased. Devlet Bahçeli expresses his value judgements and feelings regarding his agenda to his audience and readers through a metaphoric dialect. As a nationalist leader, he represents the heritage of national culture by preferring a language and wording which refer cultural codes of the society. That wording Bahçeli uses as the chief canvasser of his party ensures him to give the society the message that he is one of them. The language and wording of his political discourse lead to long sentences in his speech and texts. However, while conveying his ideological and intellectual analysis and factual situations, he would rather use short sentences with the primary meaning of words not the metaphoric ones.

Keywords: Discourse, Political Language, Metaphor, Devlet Bahçeli.

GİRİŞ

Söylem kavramı, başlangıçta dilbilim alanında kullanılmaya başlayıp zamanla siyaset ve iletişim alanlarına da yayılarak kulla-

nımı genişlemiştir. Bununla birlikte farklı tanımlamalar da yapılmıştır (Gür, 2013, s. 100). Bu çalışmada, söylem kavramı hatip ya da yazarın görüş, tutum ve yaklaşımını açıklayan ve bir metinde bunları ortaya koyan dilsel yapılar şeklinde kullanılmaktadır. Bu anlam daraltmasıyla birlikte dilsel yapıların dışında söylemin bir görsel veya jest ile de sergilenebileceği ve serdedilebileceği hatırd tutulmaktadır. Bir siyasal liderin (Devlet Bahçeli) söylemlerinde kullanılan metaforları anlamlandırmaya yönelik bu çalışmanın kısıtlılığı ile uyumlu olarak kavrama verilen anlamın altının çizilmesi yerinde olacaktır.

Siyasal söylem, siyasal alanda tutum sergileyen her birey açısından söz konusudur. Bununla birlikte lider konumundaki kişilerin söylemleri mahiyeti gereği sosyal ve siyasal etkileri daha geniş olduğu için dikkat çekmektedir. Siyasi parti genel başkanları, parti teşkilatının üst yönetici rollerinin dışında partilerinin birincil temsilcisi durumundadır. Dolayısıyla sözleri ve eylemleri partilerine mal edilmektedir. Siyasi parti genel başkanları kamuoyuna seslenirken hem içinde bulunulan olaylar ve ortamı (çevre) hem partisinin görüş ve tavırlarını (kendi) hem de diğer partilerle ilgili değerlendirmelerini (rakip) ifade etmektedir. Partilerin kamuoyuna seslenme için özel olarak görevlendirdikleri sözcüleri bulunsa da doğrudan genel başkanların yaptıkları açıklamalar daha belirgin yankı uyandırmaktadır. Partilerin siyasal etkinlikleri, seçimler için yapılan kampanya dönemlerinin taşıyıcı omurgası olması yanı sıra parti listesinden seçilen milletvekilleri, belediye başkanları ve yerel yönetim meclis üyelikleri aracılığıyla seçim arası dönemlerde düşüncelerini uygulamaya geçirmeye veya siyasal kararları etkilemeye çalışırlar. Ayrıca aynı siyasal düşünce ve programı onaylayan kişilerin birleşme çatısı durumundadır. Bu işlevi dolayısıyla sürekli faal olan il ve ilçe teşkilatları bulunmaktadır.

Devlet Bahçeli, Milliyetçi Hareket Partisi’nin (MHP) Genel Başkanı ve Cumhuriyet’in kurucu taraflarından birisidir. Bunun dışında Bahçeli selevi Alparslan Türkeş gibi MHP kurumsal yapısının dışına taşan bir etki alanına da sahiptir. Bahçeli sadece MHP Genel Başkanı değil Ülkücü Hareketin de lideridir. Bu rol ve etkinlik hem iç politikada ona, partisinin seçmen desteğinden ve seçilen

partililerin sayısına bağlı olan biçimsel siyasi ağırlığını aşan bir etki gücü vermektedir. Türkeş için kullanılan “Başbuğ” unvanı kullanılırken Bahçeli için “Bilge Lider” yerleşmiş bir hitap haline gelmiştir. Temsil ettiği ideolojiyle de uyumlu olarak MHP Genel Başkanı, ülke sınırlarını aşacak şekilde Türk milliyetçilerinin lideri durumundadır.

Bahçeli'nin konuşma, yazılı açıklama veya sosyal medya paylaşımlarına yansıyan ve onu diğer parti genel başkanlarından ayıran belirgin bir dil, üslup ve anlatım farklılığı gözlenmektedir. Özellikle niteleme, benzetme, eğretileme ve mecazların yoğun kullanılmasından yola çıkarak metaforik unsurların metne ve Bahçeli'nin siyasal söylem ve üslubuna katkıları incelemeye değer görünmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde yönetime ilişkin açıklamalar yapıldıktan sonra ikinci bölümde metafor kavramına daha yakından bakılmıştır. Bu aşamada, dilbilim, retorik ve belagat alanlarına taşmadan siyaset bilimi çerçevesinde kalınma ihtiyacı özellikle vurgulanmıştır. Üçüncü bölüm Bahçeli'nin seçilen metinlerinde Bardin'in yıldız falı analizinden hareketle söz varlığı tespit edilmiştir. Dördüncü bölümde metinlerdeki metafor örnekleri bağlamları ile birlikte ele alınarak siyasal söyleme katkıları açısından yorumlanmıştır. Beşinci bölümde bütün bulgular üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Nihayet yapılan yorumlardan ulaşılan sonuçlar ortaya konulmuştur.

1. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu çalışmada öncelikle Bahçeli'nin söylemlerindeki bazı üslup özelliklerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede söylemin kaynağı olan MHP Genel başkanı bir “yazar” ve söylemin özellikleri de yazarın üslubu olarak ele alınacaktır. Dilbilimcilerin üslup çalışmalarındaki amaçları eserden yazara ya da yazardan esere gidebilmek (Coşkun, 2010, s. 82) şeklinde gösterilmektedir. Bu çalışmanın amacı, siyasal söylemi taşıyan metin ve söyleyen siyasal liderin dil ve üslubuna ilişkin betimleyici tespitler yapabilmektir. Akademik yazın incelendiğinde edebiyat dışında genel olarak metafor araştırmaları, belirli bir konuya ilişkin belirlenen bir araştırma

grubunun kullandığı metaforların tespiti ve değerlendirmesini yapma eğilimindedir. Bu çalışma, siyasal söylemde ve bir siyasal liderin söyleminde metafor unsurlarının tespiti ve metaforların siyasal söyleme özel katkısının izlenmesi açısından bir girişim niteliğindedir.

Nitel araştırma yöntemlerinden söylem analizi kullanılan bu çalışmada, metaforun edebî sanat ve söylevin edebî tür olduğunu göz önünde tutularak dil bilimcilerin araştırmalarından yararlanılsa da üslup unsurları takip edilirken siyaset bilimi çerçevesinde kalmaya özen gösterilmiştir. Bunun için konuşmacının bir politikacı ve siyasal parti genel başkanı olduğu ve konuşmalarının siyasal temsil ve propaganda aracı olduğu gerçeği sürekli olarak göz önünde tutulmuştur.

Devlet Bahçeli tarafından üretilen metinlerin üslup unsurları, söylemin sergilendiği bağlam göz önünde tutularak incelenmiştir. Çünkü Gür’ün de belirttiği gibi sosyal ortam, zaman ve mekân bağlamının ortaya konulması çözümlemenin geçerlik ve güvenilirliğini doğrudan etkilemektedir. Diğer taraftan konuşmacı da, söylemini somut bağlamda ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bir siyasal söylemi anlama ve yorumlama sürecinin sosyal, siyasal ve iletişimsel bağlamı göz önünde tutması, söylemin özgün bütünlüğünün korunmasına katkı sunmaktadır (Gür, 2013, s. 190-191). Bağlamından kopmadan yapılan bir analiz, söylemin kurduğu kendi gerçekliğini (Kantar, 2016, s. 186) tespit etmek açısından önemlidir.

Devlet Bahçeli’nin siyasal söyleminde özellikle metafor kullanımını ve bu üslup unsurunun siyasal mesaja katkılarını araştırmak üzere, farklı nitelikte metinlerin incelenmesi yoluna gidilmiştir. Bir açık hava toplantısı örneği olarak metnin daha titizlikle hazırlandığı varsayımından hareketle 7 Ağustos 2016 tarihinde Yenikapı’da iktidar ve muhalefet partilerinin birlikte katıldığı “Demokrasi ve Şehitler Mitingi”ndeki konuşma (Bahçeli, 2016) seçilmiştir. Salon toplantısı örneği olarak MHP’nin kuruluşunun 50. yılı münasebetiyle 9 Şubat 2019 tarihinde Adana’da düzenlenen kutlama programında yapılmış konuşma metni (Bahçeli, 2019) tercih edilmiştir. Bunların yanında 1 Aralık 2020 tarihli, bu çalışmaya başlandığında yapılmış son Meclis Grup toplantısı konuşması (Bahçeli, 2020) ile 11 Ocak

2021 tarihli yazılı basın açıklaması (Bahçeli, 2021) metinleri çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu metinler resmî olarak MHP tarafından yayımlanan şekli esas alınarak doküman analizine tabi tutulmuştur.

Siyasal liderlerin hangi ortamda söylerse söylesin bütün demeç ve konuşmalarının genel kamuoyuna ulaştığı gerçeği göz önünde tutulmakla birlikte, seçilen bu dört metin, hem somut olarak hitap edilen kitlenin hem de konuşmaların bağlam ve yapıma gerekçelerinin farklılığı dolayısıyla seçilmiştir. Konuşma metninin yanında bir de yazılı basın açıklaması analize konu edilerek Bahçeli'nin sözlü ve yazılı metinlerini karşılaştırma imkanı elde edilmiştir.

Konuşma metinleri benzetme, mecaz ve niteleme içeren tamamlamalar açısından incelenmiştir. Metinlerin birer siyasal söylem ortamı olduğu göz önünde bulundurularak hatibin metaforik ifadeler ve nitelermeler ile metne hangi ek değerler kazandırdığı tespit edilmeye gayret edilmiştir. Bu anlamıyla değerlendirilen ifadeler öncelikle metin bütününden bağımsız olarak sonra da bütün içindeki değeri açısından bütünlüğün yeniden kurulmasıyla ele alınacaktır. Ayrıca tarafımızdan daha önce yapılmış 11 Şubat 2014 tarihindeki TBMM Parti Grubu toplantısı konuşmaları çerçevesinde dört siyasi parti genel başkanının söylemleri üzerine bir araştırmada (Güngör, 2014) elde edilen kelime hazinesine ilişkin bulgular ile burada incelenen dört metnin karşılaştırması yapılacaktır.

2. METAFOR KAVRAMI

Bir toplumda bireyler arasında iletişimi sağlayan uzlaşma temelli bir ses sistemi olan doğal dil, yapısı gereği metafora dayanmaktadır. Çünkü "metaforun özü bir tür şeyi başka bir tür şeye göre anlamak ve tecrübe etmektir" (Lakoff & Johnson, 2005, s. 27) ve doğal dil, somut nesnelere ad verirken veya soyut düşüncelere kavram olarak bir ses dizisi belirlerken tam bunu yapmaktadır. Bir şeyi başka bir şey ile anlatmak. Bütün diller bu nedenle metaforiktir. Başka bir deyişle kurgulanmış ve o kurgu üzerinde uzlaşmaların ortak dili hâline gelmiş bir simgeler sistemidir.

Saussure, dilin toplumsal bir olgu fakat sözün bireysel bir edim olduğunu vurgularken, "konuşan bireyin, kişisel düşüncesini

anlatmak için dil düzgüsünü kullanması" ile "bu birleşimleri dışa iletmesini sağlayan anlıksal - fiziksel düzeneği" birbirinden ayırmayı gerekli görür (Saussure, 1985, s. 16). Başka bir deyişle, dilin sistemli varlığı ile onu kullanarak bir düşüncenin ifade edildiği söz dizisini birbirinden ayırmak gereklidir. Bu gereklilik bu çalışmada özellikle önem taşımaktadır. Çünkü bu çalışmanın kapsamı Türkçedeki veya Türk siyasal dilindeki metaforlar değil, Türkçe konuşan tekil bir siyasetçinin metin örneklerindeki metaforik unsurların tespiti ve değerlendirmesidir.

Mecaz, benzetme, istiare veya genel olarak metaforun edebî sanatlar arasında anılması, sadece edebî eserlerde kullanıldığı anlamına gelmez. Bu dil araçlarının doğal dilin imkânları arasında olduğu ve günlük hayat içerisinde o dili yazan ya da konuşanlar tarafından kullanıldığı aşikârdır. Söz gelimi Keklik (1990) eserinde "felsefe problemlerinin metafor yoluyla açıklanması" konusunda bolca örnek gösterilmektedir. Burada Keklik'in yaptığı metafor tanımı, bu çalışmada Devlet Bahçeli'nin metinlerinde hangi metafor unsurlarının arandığı göstermektedir: "Bir meseleyi başka bir şekilde ifade etmek sanatına metafor deniliyor; yani tabii olan bir mana ve mesele, mecazi olarak dile getiriliyor (Keklik, 1990, s. 1)." Keklik, metaforu açık ve kapalı olarak ikiye ayırmıştır. Açık metaforun kullanıldığı ifadenin içerisinde yer alan "tıpkı, gibi, adeta, nasıl ki, öyle ki, benzemektedir, mesela, yani, nitekim" gibi deyimlerle birlikte yer aldığını belirterek felsefi açıklama örneklerine başvurmuştur. Kapalı metaforu ise, şöyle açıklamaktadır:

Hiçbir metafor deyimini [yukarıdaki deyimlerden hiçbirini] ihtiva etmediği halde, yine de metafor sayılması gereken ifade şekilleri vardır. Mesela *edebiyat*'ta olduğu gibi *felsefî metinler*'de isim ve sıfat tamlamaları halinde metafor çeşitleri görülebiliyor. Nitekim *aklın ışığı* ve buna benzer deyimlerle ara sıra karşılaşmamız mümkündür. Fakat isim ve sıfat tamlamaları veya yukarıda zikredilen metafor deyimleri de bulunmazsınız bir çeşit mukayese (karşılaştırma) yoluyla da metafor yapılmaktadır (Keklik, 1990, s. 5-6).

Metafor kavramının nasıl tanımlanması ve Türkçe karşılığı üzerine tartışmalar bulunmakla birlikte bu alan girmeden, bu çalışmada benzetme, eğretileme, mecaz ve yan anlamların kullanıldığı andırma ve çağrışımlar içeren üslup unsurları metafor kapsamında

kabul edilmiştir. Siyasal söylem, söyleyenden bağımsız ve yazı gibi sabit bir yapı değildir. Söyleyenin vurgusu, cümle kurgusu ve beden dili de söylemin bir parçasıdır. Her ne kadar bu araştırmada konuşmalar bile yazılı metin olarak ele alınacak olsa da dilin konuşana bağlı ve canlı olduğunu gözeterek ilerlenecektir. Kendisi de bir metafor olan *canlılık* özelliği, “zihinde tasarlanan anlamın nesnellüğün bozarak metafora kapı açmaktadır (Ayık, 2009, s. 60-61).”

Metaforlar, yalnızca söz sanatı ve üslup süsünden ibaret olmayıp anlatımı ve anlaşılmayı kolaylaştıran, soyut kavramların dinleyenin/okuyanın zihninde somut hâle gelmesine ve başka şekilde de ifadesine yardım etmektedir (Çakmak, 2018, s. 174). Mecaz ve benzetmeler ile anlatım, konuyu somut hâle getirmeye, dinleyicilerin gözünde canlı hâle getirmeye ve anlatan ile aynı duygu veya düşünceye yoğunlaşmasına yaramaktadır.

3. DEVLET BAHÇELİ’NİN METİNLERİNDE SÖZ VARLIĞI

Bütün siyasi parti liderleri gibi MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli’nin de söz, davranış ve tutumları kamuoyunun ilgisine açık ve takibi altındadır. Siyasal faaliyetleri kapsamında yaptığı konuşmalarını yazılı bir metne bağlı olarak yaptığı bilinmektedir. Bu sebeple MHP internet sayfasından erişilen konuşma metinlerinin bir nutkun yazıya aktarılması değil de okunan bir yazı olması Bahçeli’nin konuşmalarını doküman analizi yoluyla incelemek için oldukça uygundur.

Bahçeli’nin metinlerinde metafor kullanımına ilişkin aramaya başlamadan önce, konuşmalarını oluşturan kelime hazinesini tespit etmek ve önceden yapılmış bir araştırmada elde edilen bulgularla karşılaştırmak öğretici olabilir. Bahçeli’nin konuşmalarındaki kelime çeşitliliğini yani kullanılan kelime hazinesinin büyüklüğünü tespit etmek için daha önce siyasi parti liderlerinin grup konuşmaları üzerinde yapılan bir çalışmamız için uygulanmış olan metindeki tüm kelimelerin sayısının (O) farklı kelime sayısına (V) oranı (O/V) formülü kullanılmıştır. Söz konusu formül Bardin tarafından yıldız falı metinlerinde cümle ve kelime analizi için üretilen çözüm-

lemenin Türkçenin cümle ve kelime yapısına uyarlanarak kullanılmıştır (Bilgin, 2006, s. 68-69; Güngör, 2014, s. 741). Bu formül, yazarın mesaj taşıyan sözlerinde farklı kelime kullanma düzeyini göstermektedir. Buna göre (O/V) oranı 1'e yaklaştıkça yazarın daha çok sayıda farklı terim ile metni oluşturduğu söylenebilir.

Konuşma metinleri bu formüle uygulanırken belirli bir tarihi ifade için kullanılanlar dâhil rakamlar sayım işleminin dışında tutulmuştur. Konuşma süresinde ve yazılı metnin kelime miktarında yer işgal etmiş olsa bile kelime zenginliği olarak görülmemesi gerektiği düşüncesiyle rakamlar toplam ve farklı terim sayısına katılmamıştır. Ayrıca altı, yüz, bin gibi sesteş kelimeler için metinde rakam haricinde üstlendiği anlamlar göz ardı edilmiştir. Sayısal ifadelerden yalnızca "bir" sözü takvimde olduğu gibi doğrudan "1" rakamı için değil de sayı sıfatı olarak kullanılmışsa hesaba katılmıştır.

Tablo 1- Devlet Bahçeli'nin metinlerinde kelime çeşitliliği oranı

	Hesaba katılmayan rakamsal ifade	Toplam terim sayısı (O)	Farklı terim sayısı (V)	O/V
Yenikapı Mitingi (7 Ağustos 2016)	42	1577	845	1,87 ¹
50. Yıl Töreni (9 Şubat 2019)	107	4666	1871	2,49
Grup Konuşması (1 Aralık 2020)	44	2926	1419	2,06
Yazılı Açıklama (11 Ocak 2021)	43	918	567	1,62
Ortalama	59	2521,75	1175,50	2,15

¹ Kantar tarafından yapılan bir çalışmada, Yenikapı Mitinginde konuşan üç siyasi parti genel başkanının metinleri Bardin'in yıldız falı analizine tabi tutulmuştur. Liderlerin konuşmalarının karşılaştırması bakımından değerli olan bu çalışmada söz varlıklarının "doluluk" değerlendirmesi farkından kaynaklanabilecek sayısal farklılık olsa bile Bahçeli'nin O/V oranı tarafımızdan bulunan 1,87 rakamına yakın şekilde 1,82 olarak tespit edilmiştir.

TBMM’de grubu bulunan parti genel başkanlarının 11 Şubat 2014 tarihinde kendi partilerinin Grup Toplantısında yaptıkları konuşmalarda kullandıkları kelime hazinesi tarafımızdan şu şekilde tespit edilmişti²:

Tablo 2-Parti Genel Başkanlarının metinlerinde kelime çeşitliliği oranı

Konuşmacı	Hesaba katılmayan sayı ve tarih	Toplam terim sayısı (O)	Farklı terim sayısı (V)	O/V
Devlet Bahçeli	154	4037	1484	2,72
Selahattin Demirtaş	220	4707	1048	4,49
Recep Tayyip Erdoğan	253	5119	1157	4,42
Kemal Kılıçdaroğlu	212	3363	797	4,22
Ortalama	210	4306	1131	3,81

Tablo 2’de yer alan 2014 konuşmalarında sadece rakamsal ibareler değil tarih belirtmek için kullanılan ay ve gün adları da sayıma katılmamıştır. Dolayısıyla Tablo 1 ve 2 arasında uygun bir karşılaştırma yapılamayacaktır. Ancak Bahçeli’nin diğer genel başkanlardan daha çok kelime çeşitliliğine başvurduğu gözlemi hatırlatılabilir (Güngör, 2014, s. 77). Bu çalışmada ele alınan metinlerden hareketle Tablo 1’de görüldüğü üzere Bahçeli’nin (O) sayısı az olan metinlerde (O/V) oranı düştüğü için kısa metinlerde görece daha zengin bir kelime hazinesini kullandığı söylenebilir.

4. DEVLET BAHÇELİ’NİN METİNLERİNDE ÜSLUP VE METAFOR KULLANIMI

Metin, doğal dilin aracılığıyla iletileri taşıyan ve söylemin somutlaştığı bir nesne (Güngör, 2014, s. 71) olarak kabul edilerek MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli’nin sözlü ya da yazılı metinleri

² TBMM’de grubu bulunan partilerin aynı gün gerçekleşen toplantılarında Genel Başkanlarının konuşma metinlerini karşılaştırmak için tarafımızdan yapılan hesaplama göre ortaya çıkan dil zenginliği verileri (Güngör, 2014, s. 76-77)’de yer alan iki tablodan alınmıştır.

ele alındığında ilk göze çarpan özellik olarak tanımlayıcı ve tarif edici bir dil kullandığı söylenebilir. Yani bir terimin metinde kullanıldığı anlam sınırını belirginleştirecek niteliklemlerle birlikte yer alması sıklıkla görülmektedir. Örneğin Yenikapı Miting konuşmasında yer alan

Türk vatanını çekemeyen (I), üzerine çöreklenmek isteyen (II), milletimizin varlığından rahatsız olan (III) ne kadar kanı bozuk olan (IV) çevre (Ö) varsa FETÖ'nün sırtını (N) sıvazladı (1), eline (N) silah (N) tutuşturdu (2).

cümlesinde I, II, III ve IV diye numaralandırılan vasıfları taşıyan 'çevre' öznesi (1) ve (2) numaralı iki eylemi gerçekleştirmektedir. "FETÖ'nün sırtını", "eline" ve "silah" ibareleri de nesne durumundadır. Bahçeli'nin bu cümlesinde 'çevre'nin nitelikleri ayrıntılı şekilde gösterilmektedir. FETÖ ise cümlede eylemin nesnesi olarak Bahçeli tarafından sözün akışı içinde edilgen bir durumda sunulurak aşağılanmaktadır.

Yenikapı Mitingindeki şu cümle de Bahçeli'nin söyleminde açıkça tanımlayıcı olma ve nitelermeye verdiği önemi göstermektedir:

İblise ruhunu satan bu vaiz, Müslüman görünümlü bu voyvoda; vandallıkta, ihanette Türk ve Türkiye düşmanlığında doruğa çıktı, fitne ve münafıklıkta rekorlar kırdı.

Hakkında konuştuğu FETÖ liderinin göstereni olarak eski mesleğine (vaiz) gönderme yapılırken "iblise ruhu satan" ve "Müslüman görünümlü voyvoda" denilerek mesleği ile uyumsuzluk da vurgulanmaktadır. Voyvoda, Osmanlı İmparatorluğu dönemi Eflak ve Boğdan beylerine verilen unvandır ancak bu cümlede "kazıklı voyvoda" lakabıyla tarihe geçen zalim bir voyvoda çağrıştırılmış ve bu çağrışımı pekiştirmek için "vandallık" ibaresi kullanılmıştır. FETÖ'nün kullandığı dini terminolojiyi de "iblise ruhunu satan", "Müslüman görünümlü" ve "münafık" nitelermeleri ile yıkılmaktadır. Bu "vandallık", "ihanet" ve "Türk ve Türkiye düşmanlığı"nın olabileceği en ileri durum olarak görülmektedir. Bunu da bir dağın zirve noktasına benzeterek "doruğa çıkmak" ve "rekorlar kırmak" mecazları ile ifade etmektedir. Hatta rekor yerine rekorlar denilerek bu durumun birçok kere gözlemlendiği de söylenmiş olmaktadır.

Millî birlik ve toplumsal huzurumuzu baltalamak (I), mazisi asırlara dayanan kardeşlik bağlarımızı budamak (II), devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü dinamitlemek (III) isteyen meşum odakların melun oyunları gizlenemeyecek ölçüde ortadadır.

Yukarıda yer alan ifade Bahçeli'nin yazılı açıklama metninin ilk cümlesidir. Okuyucuya daha sözün başında, haberdar etmek istediği tehdidin niteliklerini belirtirken, kendi bakış açısına daveti de söylemeden dile getirmektedir. Bahçeli numaralandırılan her bir yan cümle içerisinde 'oyunları' kuran 'odakların' hedeflerini belirtmektedir. Bu 'oyunları'n "gizlenemeyecek ölçüde" ortada olduğunu kesin bir bilgi vurgusuyla ifade ederek okuyucuyu bu gerçeği kendisiyle birlikte tespit etmeye davet etmektedir. "Baltalamak", "budamak" ve "dinamitlemek isteyen" odakların vasfını "meşum" olarak belirliyor ve bunun oyunlarını "melun" sıfatıyla sunuyor. Bahçeli'nin cümlesinde özne görevini üstelenen "odakların oyunları" isim tamlamasına Türk dil bilgisinde "belirtili isim tamlaması" denilmektedir. Bununla Türkçenin doğallığı ile Bahçeli'nin cümlesi hem "odaklar" hem de "oyunlar" hakkında "ortadadır" iddiasını kendi içerisinde ispatlamaktadır. Yazar iddiasını güçlendiren bir cümle kurmuştur. Her metnin okuyucuyla kurduğu bir anlama/ anlaşılma ilişkisi açısından bakıldığında, henüz metnin başında bu kadar iddialı bir giriş, okuyucuyu ikna etmek açısından metne ve yazara avantaj sağlamaktadır. Kaldı ki Bahçeli bu cümlede yer alan I, II ve III numaralı yan cümleler sayesinde okuyucuyu kendi değerler halkasının içine almaktadır.

Sadece burada birkaç örneğini verdiğimiz metaforlara bakılarak Bahçeli'nin metinlerinde yer verdiği metaforik unsurlar, Lakoff ve Johnson'un çizdiği çerçeveye de uygun görünmektedir. Yazarlara göre (Lakoff & Johnson, 2005, s. 32) metaforik bir ifade, anlatımın metaforla ilişkili anlamının yoğunlaşmasını ve başka anlam boyutlarını gizlemesini sağlamaktır. Bahçeli'nin konuşmasında FETÖ elebaşına "gösteren" olarak kullandığı "iblise ruhu satan bu vaiz" metaforu, toplumsal saygınlık ve dindarlığına dair karine oluşturan din görevlisi mesleğinin dinleyiciler tarafından hatırlanmasını ve aslında aksine İslam'a düşman ve Müslümanlık dışı olduğunun

kavranmasını sağlamaktadır. Anlamı konuşmacının tercih ettiği boyutta yoğunlaştırırken, sözlerin taşıyabileceği başka boyutlarının geri plana itilmesine hizmet etmektedir.

Keza Lakoff ve Johnson, metaforların metne kazandırdığı anlamın “söyleyen yahut dinleyen kişinin kim olduğu, sosyal ve politik eğilimlerinin ne olduğuna” (Lakoff & Johnson, 2005, s. 35) göre somutlaştığını belirtmektedir. Milliyetçi bir siyasal lider olan Bahçeli, bu olgusal gerçekle uyumlu olarak metinlerinde yer alan “millî birlik”, “kardeşlik bağları” veya “devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” vurgularını yaparken, dinleyicilerini bu kavramları tehdit eden “meşum odakların melun oyunları” konusunda uyarıcı ve ihtilaftan uzak bilgilendirici bir berraklık alanına çekmektedir.

Lakoff ve Johnson (2005, s. 35) metaforik kavramlar ile “düşünmenin ve konuşmanın gündelik harfiyen konuşma ve düşünme tarzlarının menziline ötesine figüratif, poetik, renkli, yahut düşsel düşünce ve dil diye adlandırılan dilin menzili istikametinde genişletilebilir” derken tam da bazı metaforların Bahçeli'nin metinlerine kattığı şiirselliği anlatmışlardır. Bahçeli'nin TBMM Grup konuşmasında yer alan

Tarih gözlerini açtı, coğrafya uykusundan uyandı, Türklük ihtişamlı mazinin iradesiyle kutlu bir istikbalin muhteşem rotasını çizdi. Geriye çark yoktur, bu yoldan dönüş yoktur, mücadeleden taviz yoktur (Bahçeli, 2020).

cümleleri buna örnek gösterilebilir. Bahçeli, tarih ve coğrafya kavramlarını canlandırırken, dinleyiciyi kurgusal/düşsel bir atmosfere taşımaktadır. Türklük kavramını da analiz edip yön çizen bir akıl ile donatmıştır. Bu canlandırma kurgusu içine çektiği dinleyiciye “geriye çark yoktur” sözüyle bir siyasal lider olarak hareket yönünü de göstermektedir.

Yazarların “bir kültürdeki en temel değerler o kültürdeki en temel kavramların metaforik yapısıyla tutarlılık içinde” olduğu gözlemi, Devlet Bahçeli'nin metaforları için de geçerlidir. Örneğin Yenikapı Mitinginde kullandığı “Türk vatanını çekemeyen, üzerine

çöreklenmek isteyen, milletimizin varlığından rahatsız olan ne kadar kanı bozuk olan çevre varsa FETÖ'nün sırtını sıvazladı, eline silah tutuşturdu." cümlesinde "çöreklenmek" mecazı ile FETÖ ve ona destek veren çevreler yılanı benzetilmiştir. Sadece bu mecazın kullanımı ve yılanın sevimsiz ve tehlikeli bir hayvan olması çağrışımı, açık bir benzetme yapmasını gereksiz kılmıştır. Aynı cümlede "kanı bozuk" metaforu da ihanet ve düşmanlık düşüncesini dinleyiciye aktarmak için Devlet Bahçeli'ye yeterli görünmüştür. Metaforları tercih ederken ve kullanırken Bahçeli'nin, Türkçenin ve Türk kültürünün bütünlüğü ile tutarlı görüldüğü söylenebilir. Metinlerin konuşma olsa bile, yazılı hazırlandığı düşünülürse, bu uyum ve tutarlılık Devlet Bahçeli için bu kültür çevresinin bir parçası olmanın doğallığı ya da bilinçli bir seçimin sonucu olarak değerlendirilebilir. Her iki ihtimal de dinleyici/okuyucu açısından mesajın sınırlarının kesinliği sonucunu değiştirmemektedir. Bu tutarlılık ve içinde bulunduğu kültürel değerlerle uyumlu olması, Bahçeli'nin konuşmalarındaki mesajları billurlaşmış şekilde sunmasını sağlamaktadır. Devlet Bahçeli'nin "Bilge Lider" (Gültekin & Gültekin, 2019) olarak anılmasında Türk dili ve kültürüyle tümüyle uyumlu olmasının payı olup olmadığı ayrıca incelenebilir.

Siyasal parti genel başkanlığı yanı sıra Türk milliyetçiliği fikir akımının liderliğini yürüten Bahçeli'nin konuşmalarında bu iki rol arasında çelişki veya bocalama gözlenmez. Aksine Devlet Bahçeli, "düşünce sisteminin kaynağını hayatta bulan" (Möckel, 1998, s. 556) bir düşünür olarak dinginliğini yansıtmaktadır.

Bahçeli'nin metinlerini tarih sırasına göre ele alıp mecaz, benzetme ve nitelermeler bütünü anlamında göze çarpan metaforları belirleyerek siyasal söyleme katkıları değerlendirilmeye çalışılacaktır.

4.1. Yenikapı Mitingi Konuşması

7 Ağustos 2016 tarihinde yapılan Yenikapı Mitingi, 15 Temmuz darbe girişimine karşı "Demokrasi ve Şehitler Mitingi" adıyla iktidar ve muhalefetin birlikte katıldığı bir devlet organizasyonu şeklinde gerçekleşmiştir. Mitingde sırasıyla MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli, CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hulûsi Akar, Başbakan Binali Yıldırım,

TBMM Başkanı İsmail Kahraman ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan birer konuşma yapmışlardır. Mitingde demokrasi dışı her türlü kalkışmaya millet olarak karşı çıktığı gösterilirken bu tavrın siyasal partiler arasındaki tartışmaların üstünde bir uzlaşmaya dayandığı sergilenmiştir (Al Jazeera, 2016).

Devlet Bahçeli, konuşmasına “Büyük Türk Milleti” hitabıyla başlamıştır. Bu seslenişle miting meydanını dolduran tahmini 5 milyon kişilik topluluğu “Türk Milleti”nin somut görünümü olarak işaret etmiştir. 15 Temmuz gecesi darbe girişimini durduran millî refleksi, “15 Temmuz’da tankın önüne millî vicdan dikildi. 15 Temmuz’da mütecaviz ve melun girişime millet dur dedi.” diyerek miting meydanındaki toplulukla özdeşleştirmiştir. “Mutluyum, çünkü millet burada, irade burada, inanç burada, bükülmez bilek, eğilmez baş, yenilmez millî kudret burada, bu meydandadır.” sözleriyle de millet ile özdeşleştirmiştir. Bu özdeşliği doğrudan da ifade etmiştir: “Ateşe, kine, nifaka kafa tuttunuz, ihanete bu aziz vatanı dar ettiniz. Çünkü siz Türk milletsiniz.” Yenikapı Miting Meydanındaki ve ülkenin her şehrinde meydanlarda toplananları “Anımız birdir, adımız birdir, atımız birdir; biz Türk milletiyyiz.” sözleriyle Türk milleti bütünü olarak tanımlamıştır.

Bahçeli bu konuşmasında, Türk milletinin her ferdi arasındaki ilişkiyi “kardeş” metaforu ile tarif etmektedir. Konuşmasının başındaki selamlama kısmında söylediği “Yurdumun her köşesinden gözü kulağı burada olan kardeşlerimi bağırma basıyorum.” cümlesi, metnin arasında hitap sözü olarak “Değerli kardeşlerim” demeyi tercih etmesi dikkat çekicidir. Yukarıda belirtildiği gibi, “Büyük Türk Milleti” diye hitap ettiği kitleyle kendisi arasındaki duygusal bağı kardeşlik ilişkisine benzeterek ifade etmiştir.

15 Temmuz gecesinde ve sonrasında halkın gösterdiği tavrı “kardeşliği inançla savundunuz.”, “Hangi millet ve vatan sevdalısı kardeşim olanları hazmedebilirdi?” ve “15 Temmuz’da şehit olan 239 kardeşimizin sımsıcak kanı toprakla buluşmuş, Anadolu’nun ebedi Türk yurdu olduğunu, bölünmeyeceğimizi, parçalanmayacağımızı adeta tescillemiştir.” sözleriyle överken kardeş metaforuna başvurmuş ve “kardeşim” vurgusuyla kendisini de bu bütünün bir parçası kabul ederek hitap ettiği kitleyle kendisini aynılaştırmıştır.

Engellenen işgal girişiminin dışında gelecekte de ülkenin varlık ve güvenliğini “kardeşlik” metaforu ile teminat altında gördüğünü dile getirmiştir:

Millî birlik ve kardeşliğimiz sağlam kaldığı, hatta sürekli tahkim edildiği sürece hiçbir çıldırmış, hiçbir hayâsız ve vicdansız Türkiye’ye saldırmayı aklından bile geçiremeyecektir.

Türk milletinin üyesi bireylerin arasındaki bağı “kardeşlik” olarak gösteren Bahçeli’nin temel mesajı olarak aynı ailenin birbirinden vazgeçemez parçaları olduğunu vurgulamaktadır.

Türkçe Sözlük’te “kardeş” kelimesinin ilk anlamı “aynı anne babadan doğmuş veya anne babalarından biri aynı olan çocukların birbirine göre adı” (TDK, 2019, s. 1325) şeklindedir. Metafor olarak kardeş nitelmesi, bu kelimenin sözlük anlamına benzeterek seslenen kitlenin arasında reddedilemez ve vazgeçilemez bir bağı varlığını ifade etmektedir. Aynı zamanda bu nitelermeyi yapan kişinin bir siyasal parti lideri olmasıyla, kitlenin içerisindeki siyasal tartışmaların “kardeşlik” bağına koparamayacağını ve liderin de toplumsal statü farkını aradan kaldırıp kendisini kitlenin bir ferdi olarak gördüğünü dile getirdiği düşünülmelidir.

Devlet Bahçeli, Yenikapı Mitingi konuşmasında 15 Temmuz olayını ve faili olan FETÖ değerlendirmesini ve bu ikiliye yüklediği anlamları metafor kullanarak dile getirmiştir. Bahçeli, öncelikle yakın tarihten iki işgal olayını hatırlatır ve 15 Temmuz’da yaşanan bunlara benzetir: “15 Mayıs 1919’da İzmir işgal edilmişti. İstanbul, 16 Mart 1920’de işgale uğramıştı. Biliniz ki, 15 Temmuz yeni bir istila denemesi, yeni bir kıyım ve yıkım hamlesiydi. Mondros’ta çerçevesi çizilip Sev’de dayatılan imha planları 15 Temmuz’da yenden gün yüzüne çıkarıldı.”

Türk ordusunun içine sızan FETÖ üyelerini kastederek “zalimler, hainler, emperyalizmin maşaları bu defa Türk askeri kılığına girdiler.” cümlesiyle onları “Türk askeri kılığı” kullanan “zalim”, “hain” ve “emperyalizmin maşası” olarak nitelmiştir. FETÖ elebaşının kamuoyuna mal olmuş özellikleri ve davranışlarını öne çıkararak

Alim ve hoca görünümlü bir terörist, sığındığı Pensilvanya'dan estirdiği beddua seanslarıyla, nefret söylemleriyle, öfke nöbetleriyle çetesine, cinayet örgütüne Türkiye'ye vurun emri verdi.

sözleriyle de 15 Temmuz olayının onun tarafından başlatıldığını dile getirmiştir. FETÖ liderinin sadece "alim ve hoca" imiş gibi görüldüğü, ABD'ye "sığındığı" ve kendisinden emir alan yapının da "çete" ve "cinayet örgütü" olduğunu vurgulamıştır. Bahçeli, dini cemaat görünümlü bu örgütün lideri olan Fetullah Gülen'in vaiz geçmişini de hatırlatarak, bu kişinin görüntüdeki saygınlıktan ve Müslümanlıktan uzak olduğunu da dinî metaforlarla ortaya koymuştur: "İblise ruhunu satan bu vaiz, Müslüman görünümlü bu voyvoda; vandallıkta, ihanette Türk ve Türkiye düşmanlığında doruğa çıktı, fitne ve münafıklıkta rekorlar kırdı."

Ayrıca Bahçeli, 15 Temmuz olayını "Bugün yaşadıklarımızın kökü geçmişte, derinlerdedir. Türklüğe karşı bin yıldır sinmiş husumet saklandığı yerden yeniden doğrulmuştur. Bu tam bir hesaplaşmadır." şeklinde tanımlamaktadır. Bu hesaplaşmanın karşı tarafını temsil eden FETÖ için "Haçlı emellerinin taşıyıcılığını yapan" "kuzu postuna bürünmüş kripto canavarlar" benzetmelerini kullanmıştır. Bahçeli, Türklerin Batı karşısındaki tarihi zaferlerini sayarak "Tarihi Şark Planı'nın hissedarları_FETÖ'yü Türk milletine saldırttı." diyerek "15 Temmuz FETÖ darbe teşebbüsü"nü tarihî bir çerçevede konumunu tarif etmiştir. Bu saldırıyı da Bahçeli metaforla tanımlar: "FETÖ Türkiye'nin kalbine nişan aldı". Buna karşı duran halkı överken "15 Temmuz'da mütevaciz ve melun girişime millet dur dedi." sözlerini kullanan Bahçeli kalıcı çözümü de şu konuşmasında gösterir: "Devleti kanser gibi sararak yok oluşumuzu projelendiren FETÖ ve efendilerini tasfiye ve telin etmekten başka yol da bulunmamaktadır. Fetullahçı Terör örgütüyle birlikte küresel güçlerin tetikçiliğini yapan diğer cinayet ve ihanet çetelerinin kökünü hep birlikte kurutmak_zorundayız."

FETÖ'nün devlet kurumları içerisindeki yapılanmasını "Devleti kanser gibi sarmak", yaptıkları işi "küresel güçlerin tetikçiliği" metaforu ile anlatan Bahçeli, alınacak önlemleri ise bahçedeki zararlı bitkilerin ayıklanmasına benzeterek bir daha yeşermesine fırsat vermemek üzere "kökünü kurutmak" metaforuyla özetlemiştir.

4.2. MHP'nin 50. Yılı Kutlama Töreni Konuşması

Analiz edilen konuşmanın bağlamını belirginleştirmek için kısaca 50. Yılı kutlanan olayı hatırlamak yerinde olacaktır. Alparslan Türkeş ve arkadaşlarının 1966 yılında yönetimine geldikleri Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin (CKMP) adı, amblemi ve programını değiştirdikleri 9 Şubat 1969 tarihinde Adana'da yapılan Büyük Kurultayın 50. yıldönümünde yine Adana'da MHP Genel Merkezi tarafından bir kutlama programı yapılmıştır. MHP, siyasal parti olarak öncesinde bulunan Millet Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi, Türkiye Köylü Partisi ve bunların birleşmesiyle oluşan CKMP tarihini sahiplenmekle birlikte 1969 Kurultayını kuruluş toplantısı olarak kabul etmektedir. MHP'nin kuruluşunun 50. Yılı'nı kutlamak için Adana'da düzenlenen bu toplantıda Genel Başkan Devlet Bahçeli bir konuşma yapmıştır.

Bahçeli, ilk cümlesi "Bir sevdadır bizimkisi, seveni fânî, sevileni bâkî, sevgisi ebedî" olan ve aynı şekilde devrik cümlelerle şiirsel bir tarzda başlayarak konuşmuştur. Bahçeli "bizimkisi" ifadesiyle, MHP'nin ideolojisi, kurumsal varlığı ve 50 yıllık tarihini göstermektedir. Aynı zamanda "bizimkisi" sözüyle dinleyenlerin tamamı ve konuşan olarak kendisini bir ve bütün olarak gördüğünü de söylemiş olmaktadır. Sevda ilişkisinde "seveni fânî" diyerek insan olduklarının ve o güne kadar ölmüş olanları da "biz" bütünü içerisinde saydığını söylerken "sevileni bâkî" ifadesi aşkın çağrışımlar taşımaktadır. Türk kültüründe "bâkî" tabiriyle ilk akla gelen kavram İslam inancındaki Allah'tır. Milliyetçi bir siyasal partide bâkî sevilen, kıyamete kadar var olması dilenen Türk milleti, Türk vatani ve Türk devleti olarak konumlandırılmaktadır. Bâkî nitelemesiyle "sevilen"e metafizik anlamlar yüklenmiş olmaktadır. Siyasal hareketi tanımlarken kullanılan sevda metaforunu anlamca doludur "sevgisi ebedî" tanımlaması da "biz" kavramı içindeki birleşenlerin seçtikleri yoldan ayrılmama duygusunu pekiştirmektedir. Bahçeli'nin konuşmasının bu pasajında MHP'yi benzettiği kavramlar: Sevda, heyecan, inanç, destan, kahramanlık, ruh, ülkü, ömür, şehadet, dua, dava, dilek, yemin. Her bir benzetmeyi de ilk cümledeki gibi mecaz ve metaforlarla güçlendirmiştir.

Bahçeli konuşmanın selamlama kısmında öncelikle “Büyük Türk Milleti”ni muhatap almış ve sonra “Selam olsun kahraman ülküdaşlarım” diyerek kendisini milliyetçi ülkücü hareketin içinde görenlere seslenmiştir. Ayrıca ülkücüleri “kahraman” sıfatıyla anması ve “ülküdaşlarım” sahiplenmesiyle anması, yapılan toplantının samimiyet duygusunu desteklemektedir. “Selam olsun davasının bayraktarı gönül erlerine” davayı bayrağa ve bu davayı benimseyenleri bayraktara benzetmektedir. Bayraktar metaforunun gösterileni için de başka bir metafor olarak “gönül erleri” denilmesi sayesinde, mistik bir çağrışımla davaya ve mensuplarına değer yüklenmektedir. Çünkü bayraktar, gönül ve er ifadelerinin her biri, geniş yan ve mecaz anlamları taşımaktadır. Bu yoğunluk aynı cümlede toplandıktan sonra, Bahçeli kadın ve erkek ülkücüler için destanlardan alınan birer nitelemeyi kullanarak onları selamlamıştır: “Selam olsun asil bozkurtlara, iffet abidesi Asenalara.” Asenalar için “iffet abidesi” metaforu kadın muhataplara yönelik olarak destan kaynaklı yüceltmenin yanında yüksek ahlaki değer vurgusu taşımaktadır. Devlet Bahçeli, seslenişini toplantı salonunun dışına çıkararak partisinin siyasi ilgi alanını gösterirken şu selamlama cümlelerini söylemiştir:

Selam Olsun Türk ve İslam coğrafyalarına,
Selam olsun umudun güneşiyle ısınan, huzurun güveniyle ıslanan mazlumlara,
Selam olsun hakkı yenmiş mağdurlara, kimi kimsesi olmayan gariplere,
Selam olsun bir lokma ekmek, bir yudum su, bir sıcak yuva, biraz saadet, biraz sükûnet hasreti çeken milyonlara.

Bahçeli coğrafyaya selam verirken bir haritayı değil tarihi ve kültürel yakınlık içinde gördüğü insanları “Türk ve İslam” diye işaret ederek onları mecazen yaşadıkları yerlere seslenmiştir. Böylece partisinin Türkiye sınırlarından bağımsız olarak ilgisini ortaya koymuştur. Sonraki selamların muhatapları metaforlarla somutlaştırılmış olan “mazlumlar”, “mağdurlar”, “garipler” ve “hasret çeken milyonlar” şeklinde sayılmıştır. Bahçeli'nin metinlerinde metaforlara yüklenen en önemli işlev, soyut kavramların somutlaştırılması ve ele aldığı kavramın maddi sınırlarına görünürlük kazandırmasıdır. Selamlama sözleri bu işlevin öne çıktığı örnekler sergilemesi bakımından dikkat çekicidir.

MHP Lideri Bahçeli, konuşmasında kutladıkları yıldönümünün coşkusunu dinleyenlere aktarabilmek için metaforik anlatımı tercih etmiştir. Tarihteki Adana Kongresinden söz ederken; “Merhum Başbuğumuz 50 yıl evvel bugün, Türkiye’nin şanlı geleceği için yeni bir başlangıcı, yeni bir çağı, yeni bir Ergenekon’u müjdeliyordu.” diyen Bahçeli, şimdiki zamana kadar geçen dönemi de metaforlarla anlatmıştır: “Tohum olup ekildik, tomurcuk olup açıldık, zaman içinde filizlendik, zaman geldi çınarlaşıp 50 yıllla buluştuk. Bugün imrenilecek bir sevinci müsterih bir vicdanla yaşıyoruz.”

Bahçeli tohum, tomurcuk, filiz ve çınar metaforlarıyla özetlediği 50 yıllık süreçte yer alan kişilere şu cümlesiyle teşekkür etmiştir:

Milliyetçi Hareket Partisi’nin zorlu imtihanlarda türbedarı, kurşun gibi ortamlarda hissedarı, zulmet dolu günlerde bayraktarı, çetin şartlarda sancaktarı olan üstün meziyetli, temiz mizaçlı, halis imanlı dava arkadaşlarımla övünüyorum, şükranlarımı sunuyorum.

MHP’nin 50 yıllık mücadelesinden söz ederken “Umutsuzluğun koyu sisinde, çilelerin derin kovuğunda, birbiri ardına kurulan tuzakların çetin şartlarında haysiyet mücadelesi verdik.” cümlesinde dinleyicinin zihninde yaşadıkları zorlu şartları canlandırmaktadır.

Bahçeli, gerektiğinde başka yazarlar, düşünürler ile dini ve tarihi şahsiyetlerden alıntılar yapmış ve onların sözlerini kendi söylediklerine şahit tutmuş ya da açık benzetmelerle onların düşünce veya durumlarını ülkücülerinkine benzetmiştir. Konuşmasının farklı bölümlerinde bu şahitliklere ilişkin bazı örnekler şöyledir:

Tam 50 yıl önce sayımız azdı, ama ülkülerimiz çok büyüktü. ‘Azız diye kendimizi niçin küçümsüyoruz’ diyen Tonyukuk’un öğüdü kulağımızdaydı. ‘Aç milleti tok, az milleti çok hale getirdim’ diyen Bilge Kağan’ın engin duyusu, erdemli duruşu aklımızdaydı. Biliyorduk, inandığımız müddetçe zafer mukadderdi.

Merhum Ömer Seyfettin’in Ferman Hikâyesindeki Tosun Bey gibi cesur ve inanmış, Pembe İncili Kaftan Hikâyesindeki Muhsin Çelebi gibi vâkarlı ve onurumuza düşkündük.

Merhum Ziya Gökalp gibi söylersek, düşünmek ve söylemek kolay, fakat yaşamak, hele başarı ile sonuçlandırmak zordur.

Hız. Yusuf'u kuyuda, Hız. İbrahim'i ateşte, Hız. Yunus'u balığın kar-
nında, Efendimizi mağarada darda bırakmayan Allah'ın bizi de zorda
bırakmayacağına iman ettik.

Ziya Gökalp'in yorumuyla düşünce kalıbımıza dökülen, Mümtaz Tur-
han'dan Erol Güngör'e kadar uzanan tekâmül etmiş ve tutarlılığını ko-
rumuş fikri çizgimizin kavrayışı aynısıyla budur. Türkeş Bey'in tavsiye
ve tembihi de bu şekildedir.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk diyordu ki: *'Türklük esastır. Türk medeniye-
tiyle övünmek yerindedir. Bu övünmeye layık olmak için çok çalışmak lazımdır.'*

Merhum Ziya Gökalp'in şu tarihi seslenişi fikriyatımızın vazgeçilmez
çerçevesidir: *'Vatan ne Türkiye'dir Türklere, ne Türkistan; vatan büyük ve
müebbet bir ülkedir: Turan.'*

Merhum Cemil Meriç demiyor muydu; 'samimiyet öyle bir dildir ki kör
de görür, sağır da duyar' diye.

Merhum Dündar Taşer'in vurguladığı, duyguda, düşüncede ve hare-
kette millî olmak; millete mensubiyeti şuurla taşımak, geçmişe vefa du-
yup geleceğe karşı sorumluluk üstlenmek gerçek anlamda milliyetçilik-
tir.

Merhum Seyyid Ahmet Arvası'nın işaret ettiği gibi, insanlar, büyük ül-
kölere şuurla hizmet ettikçe şeref kazanırlar.

Bahçeli'nin konuşmasında metaforlara yüklenen başka bir gö-
rev de güncel siyasal tartışmalarda rakipler hakkında ironi yapma-
sına hizmet etmektir. Örneğin İyi Parti'nin kurulmasıyla sonuçlan-
an parti içi tartışmalara değinirken metaforlar bu görevi üstlen-
miştir:

MHP'yi tellere asmak, tarihsel hüviyetini yok etmek, ahlaki ve fikri
omurgasını kırmak, Ülkücüyü ülküsünden ayırmak için korsan kurul-
taylardan siyasi kundakçılığa kadar her şey yaşandı. Geldiğimiz bu-
günkü aşamada İP, Kandil'e bağlandı, HDP'ye ulandı, CHP'ye dolandı,
Pensilvanya'yı çoktan dolaştı.

Devlet Bahçeli, partisinin 50. yılını kutlarken, düşünce siste-
minin temeli olan millet kavramını tekrar tanımlamış ve ardından
bu tanımın dışında kalan anlayışları da göstermiştir:

Millet aynı kültüre, aynı inanca, aynı dile, aynı maziye, aynı geleceğe
sahip insanlardan meydana gelen canlı bir organizmadır. Bu nedenle

milleti sınıfsal kompartımanlara paylaştırmak fikir ve düşünce sınırlarımızın tamamıyla dışında olmakla birlikte milli müktesebata şiddetli kastedir.

Bahçeli, değişimin hayatın kaçınılmaz bir gerçeği olduğunu belirttikten sonra değişme ve başkalaşma kavramlarını kullanarak partisinin tarihini de değerlendirmiştir:

Milliyetçi Hareket Partisi 50 yılda başkalaşmadan değişmeyi, özünden kopmadan gelişmeyi başarabilmiştir. (...) Gururla ifade etmek isterim ki, Milliyetçi Hareket Partisi dünyayı Türkçe okuyuşuyla, çağı Türk-İslam Ülküsü kavrayışıyla, sürekli yenilenme, sürekli kendini gözden geçirmeyle ayakta kalabilmiştir.

Bu cümlelerde görüldüğü gibi, terimleri asli anlamlarıyla kullanıldığında da bütün yan anlam veya mecazları dışarıda bırakan bir üslup ile konuşmaktadır. Parti genel başkanı olmanın yanı sıra bir düşünce akımının lideri olması dolayısıyla Bahçeli'nin teorik olarak tanımlanabilecek fikri ve tarihi analizlerini söz sanatlarına başvurmadan ifade etmeyi seçtiği belirtilmelidir. Bu gözleme dayanarak Bahçeli'nin sık sık metaforlara başvurarak oluşturduğu metinlerde tam ve doğru anlaşılma kaygısı taşıdığı söylenebilir.

4.3. MHP Meclis Grubu Toplantısındaki Konuşması

Devlet Bahçeli, 1 Aralık 2020 tarihinde partisinin TBMM Grubunun toplantısındaki konuşmasında hitabını milletvekillerine yönelik yapmıştır. Basın ve televizyon yayınları dolayısıyla da kamuoyuna seslenmiştir. Bu seslenişlerde yukarıda değinildiği biçimde "kardeş" metaforunu kullanmıştır. Türkiye dışındaki Türkleri anlatmak için ise "gönül ve kültür coğrafyalarımızda varlık ve birlik mücadelesi veren bütün kardeşlerimiz" metaforlar zincirini seçmiştir. Ayrıca konuşması, 3 Aralık Engelliler Günü vesilesiyle engelli vatandaşlara hitabında da "kardeş(ler)im" sözünü tercih ettiği görülmektedir. Bir yerde de CHP yönetimini eleştirirken bu partinin seçmenlerinden söz ederken "CHP'ye oy veren kardeşlerimiz" diyerek eleştirilerinin seçmenlere yönelik olmadığını vurgulamıştır.

Avrupa ritmik jimnastik şampiyonu olan millî takımı kutlarken Bahçeli'nin başvurduğu mecazlar arasında "başarıya kilitlenmiş bir insan", "görünü yükseklerle çevirmiş bir irade", inancımızın

cebbarlığı”, “irfanımızın cesameti”, “kalp temizliği” ve “adamlık seviyesi” göze çarpmaktadır.

Bahçeli, kadın ve çocukların maruz kaldığı “vahşet”i toplumun “yumuşak karnı” mecazıyla dile getirmiştir. Kadına yönelik şiddeti de peş peşe sıraladığı niteleme, benzetme ve metaforlar ile ortaya koymuştur:

Şiddet seli durmadan, şiddet yangını söndürülmeden, gözünü kan bürümüş psikopatların kanlı emellerine set çekilmeden kadınlarla ilgili konuşacağımız her konu eksik kalacak, her teklif ve temenni yetersiz olacaktır. Bir masuma, bir garibe, savunmasız bir insana canavarca hislerle saldırmak, insanlık haysiyetini taammüden zedelemek vandallıktır, aynı zamanda büyük bir vebaldir.

Bahçeli’nin buraya alınan iki cümlesi, üslubunun belirleyici özellikleri ortaya koymaya yarayacak birçok unsuru barındırmaktadır. ‘Şiddet seli’, ‘şiddet yangını’, ‘gözünü kan bürümüş’, ‘set çekilme’, ‘canavarca’ ve ‘vandallık’ ibareleri metaforik niteliktedir. Bahçeli’nin cümlelerinin söz sanatı araçlarını taşıyabilmesi için bileşik yapıda olduğu görülmektedir. İlk cümlede kadınlarla ilgili konuşmanın şartları “durmadan”, “söndürülmeden” ve “set çekilmeden” şeklinde tekrar tekrar ifade edilerek Bahçeli bu şarta verdiği önemi vurgularken, bu şartlar zincirinin iki yüklemi birbirine bağlaması sayesinde birbiriyle yakın ilişkili iki ayrı mesajın aktarılmasını sağlamaktadır. “(H)er konu eksik kalacak, her teklif ve temenni yetersiz olacaktır.” Son cümlecikte öznenin “teklif ve temenni” şeklinde çoğaltılması da mesaja bir genişlik boyutu daha katmaktadır. Keza ikinci cümlede bir sıfat ve mecaz zinciriyle “bir masuma, bir garibe, savunmasız bir insana” denilerek “kadın” kelimesi kullanmadan yazar, kadınlara sempati ve şefkatini de göstermiştir. Takip eden zinciri oluşturan “saldırmak” ve “zedelemek” ibareleri de bileşik cümlelerin öznesi durumundadır. Bu cümlelerin yüklemine de bir başka sıralama yer almaktadır: “vandallıktır, aynı zamanda büyük bir vebaldir”.

Bahçeli, partisinin TBMM Grubuna seslenirken diğer partilere eleştirilerine de yer vermiştir. CHP’nin yabancı merkezler tarafından yönlendirildiğini söylemek için hem ardışık ögelere hem de

farklı çağrışımları harekete geçirecek kalıp söz haline gelmiş metaforlara yer vermiştir: “CHP’nin kumaşını kesen kesmiş, tarlasını süren çoktan sürmüştür.” Bu cümlede zincirleme yüklemeler “kesmiş” ve “sürmüştür” kelimeleridir. Bu cümlede gizli özne ile bu yabancı/gizli merkezlere gönderme pekiştirilmektedir. Yabancıların kestiği “kumaş” ve sürdüğü “tarla” CHP’nin kurumsal varlığı ve siyaset tercihlerini göstermektedir. Bu iddiasını ifade ederken Bahçeli, rakip partinin üst yönetimi ile seçmen tabanı arasında ayırım ko-yarken de mecazi anlatımı kullanmıştır: “CHP’ye oy veren kardeşlerimiz hayal kırıklığı içindedir.”

CHP üyesi bir milletvekilinin “Türk ordusuna satılmış demesi” dolayısıyla Türk askerine bakışını ve bu sözleri değerlendirmesini de bol metafor kullanarak ortaya koymuştur:

Sınırımızda nöbetçi, gökyüzümüzde kartal, gönlümüzde şükran, dileğimizde dua, dilimizde Peygamber ocağı, tarihte muzaffer bahadırılık olan kahraman Türk askeri mi satılmıştır? Orduya satılmış demek, bedelsiz satılmışlığın, uşaklığın aleni beyanıdır.

Bu cümlelerde kullanılan metaforlar, Bahçeli’nin Türk askerine olan övgüsünü ve söz konusu şahsa öfkesini dile getirmesini pekiştirmiştir.

Bu konuşmasında Bahçeli, tarihten örnekler vererek yabancı hayranı aydınlara değindikten sonra değerlendirme yaptığı şu cümlelerde metafor zengini bir anlatımı tercih etmiştir:

Tarihin hangi devrinde olursa olsun, köküne yabancılaşan, kimliğiyle ters düşen siyaset veya aydın zevatın taş üstüne taş koyması, ufkun ötesini görebilmesi, geçmişin köklü anılarını geleceğin körpe amaçlarıyla perçinlemesi, bu suretle istiklal şerefini layık-i veçhileyle taşıması sadece ham bir hayaldir. Mukallit zihniyetler derin bir asağılık kompleksinin yelkeniyle kendi sahillerinden, kendi limanlarından hızla uzaklaşmışlardır.

Konuşması sırasında CHP’nin siyaset biçimini eleştirirken Bahçeli’nin kullandığı bazı metaforları daha örneklemek, bu üslubun siyasal mesaj paketine katkıları daha görünür olacaktır: “Boşa kürek çekiyor”, “boşuna çırpınıyorlar”, “gözüne perde, gönlüne peçe iniyor”, “sokakları tahrik etmiş”, “Arada poşu takan, derede

mekap giyen”, “mermiyi yiyen”, “köşeleri kaybolmuş” ve “tatlı su kurnazları” bunlardan bazılarıdır.

Devlet Bahçeli, metinlerinde metaforu sadece eleştirirken değil coşku ve umutla konuşurken de kullanmaktadır:

Tarih gözlerini açtı, coğrafya uykusundan uyandı, Türklük ihtişamlı mazinin iradesiyle kutlu bir istikbalin muhteşem rotasını çizdi. Geriye çark yoktur, bu yoldan dönüş yoktur, mücadeleden taviz yoktur.

4.4. Bahçeli’nin Yazılı Açıklaması

2014 yılında HDP’nin çağrısı üzerine yaşanan “6-8 Ekim Olayları”³ ile ilgili hazırlanan iddianame ve HDP’nin kapatılması konusunda yaptığı yazılı açıklamasına, olayları “meşum odakların melun oyunları” şeklinde tanımlayarak başlamıştır. Yukarıda alıntısına yer verilen bu cümledeki tanımlama bile, olayların faillerini yazarın açığa vurma çabasıdır. Belirli isim tamlaması olan “odakların oyunları” ifadesi, “oyunları” sergileyen “odakların” bilinir olduğunu söylerken, tamlayan ve tamlanan isimlerin her ikisinin sıfatlarını da göstermeyi seçmiştir. Bahçeli’ye göre “odaklar” meşum (uğursuz) ve oyunları da melun (lanetlenmiş) niteliktedir.

Bahçeli kendisinin açığa vurduğu bu oyunları ve oynayanları metin boyunca metaforik ifadelerle görünür kılmaya çalışmaktadır. “Mızrak çuvala sığmaz” deyimini ile “ihanete çanak tutan kişi ya da kesimleri” kamuoyunun da gördüğünü dile getirmektedir. Bu kesimlerin demokrasi taleplerinin arkasına saklandığını belirtir ve bunların sığındığı demokrasinin niteliklerini gösterir: “asıl manasından koparılmış” ve “yozlaşmış ve soysuzlaşmış” demokrasi. Bu sıfatları saydıktan sonra bu odakların arzusunu bir cenaze metaforu ile anlatmaktadır: “Demokrasinin defin merasimini düzenleyen-

³ 6-8 Ekim 2014 olayları, PKK/YPG tarafından Suriye’nin kuzeyinde kanton adıyla oluşturulan özerk yönetim birimlerine karşı IŞİD tarafından yapılan saldırılar dolayısıyla Türkiye’nin birçok şehrinde yapılan destek gösterileri sırasında, terör örgütü yandaşlarının HÜDA-PAR üyeleri ve güvenlik güçleriyle girdikleri çatışmalar sonucunda 2 polis şehit olmuş, 37 kişi hayatını kaybetmiş, 326 güvenlik görevlisi ve 435 vatandaş yaralanmıştı. Bu olayları başlamasına yurt geneline yayılmasında HDP yöneticilerinin “sokağa çıkın” çağrısı yol açmıştı. (Haber, 2020)

ler". Teröristler ile onların faaliyetlerini görmezden gelenlerin demokrasiyi öldürüp gömdüklerini dile getirirken, Bahçeli demokrasiyi de ölebilen ve cenazesi kaldırılabilir bir canlıya benzetmiştir. Takip eden cümlelerde de terör örgütünü bel kemiği kırılabilir bir canlıya benzeterek hem terör örgütüne karşı tepkisini hem de devam eden terörle mücadeleye desteğini bildirmek için "kaldı ki bellerinin kırılması ise an meselesidir" demektedir.

6-8 Ekim 2014 olaylarını Bahçeli, 2010 yılı sonunda Tunus'ta başlayan Arap Baharı olaylarının devamı olarak 2013 yılındaki "Gezi Parkı şiddeti", 2015 yılında "yeşeren hendek terörü" ve 15 Temmuz 2016'da yaşanan "FETÖ işgal denemesi" ile bir bütün olarak değerlendirmektedir.

Bahçeli "PKK ile FETÖ, DEAŞ ile DHKP-C, MLKP ile THKP-C" şeklinde adlarını saydığı "kanlı terör örgütleri"nin amaçlarını savaş gereçleri ile benzeterek "aynı emellerle teçhiz edilmiş" metaforunu kullanmış ve kaynak ve emellerdeki "aynı" oluşu vurgulamıştır.

MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli, bu olaylar dolayısıyla açılan davada sanık durumunda olan dönemin HDP Eş Genel Başkanı Selahattin Demirtaş'ın sorumluluğunu vurgularken "terörist" ve "en azılılarından birisi" nitelemesini kullandıktan sonra bir benzetmeyle iddiasını güçlendirmektedir: "Şurası kesindir ki, FETÖ elebaşı Fetullah Gülen neyse terörist Demirtaş odur." Bu benzetmede Bahçeli, Demirtaş'ın ne olduğunu belirtmeden Gülen ile özdeşleştirmiş ve benzetmenin yönünü okuyucunun anlayışına bırakmıştır.

Bahçeli, HDP'nin Anayasa hükümleri uyarınca kapatılması gerektiğini söylerken de metafor kullanmıştır. Bu cümleden olarak "kukla" benzetmesi, HDP'nin terörle ilişkisini "mihmandarlık yapma" ve kapatılması gereğini "bedel ödeme" mecazlarına başvurmuştur. "PKK/KCK'nın kuklası olan HDP", "bölücülüğe mihmandarlık yapmasının bedelini" "ödemelidir".

Devlet Bahçeli, yazılı açıklamasını yaptığı günlerde farklı gerekçelerle ortaya çıkan sokak eylemlerine ilişkin uyarılarında da metaforik ifadelerle yer vermiştir: "Türkiye Cumhuriyeti sokakta

kurulmamış, sokak sokak eylem yapan görevli ajanlara rehlin bırakılmayacaktır.”

Metnin sonunda terörle mücadele çalışmalarından memnuniyet ve gelecekte iyimser beklentisini ortaya koyan Bahçeli, “Çok şükür şafak sökmüş, bölücü terörün sonu görünmüştür” cümlesinde terörün bitirilmesini “şafak sökmüş” ve “sonu görünmüş” eğretilmeleri ile dile getirmiştir.

5. BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

İncelemeye alınan metinler, MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli tarafından biri partiler üstü bir açık hava toplantısı, biri MHP'nin 50. yılı kutlama programı ve diğeri TBMM Grup Toplantısı olmak üzere salon toplantısında yapılmış üç konuşma ile yazılı basın açıklaması olarak belirlenmiştir. Konuşma metinlerinin de önceden yazılı olarak hazırlandığı kanaati/varsayımı dolayısıyla tümüne MHP resmî internet sayfasından erişilmiş ve doküman incelemesi yapılmıştır. Metinlerde öncelikle kelime çeşitliliği ve Bahçeli'nin kullandığı kelime hazinesinin büyüklüğü tespit edilmiştir. Bu tespit daha önce yapılmış bir araştırmanın bulgularıyla birlikte değerlendirilmiştir.

Metinlerde kullanılan metafor örnekleri tarih sırasına göre her bir metinde ayrı ayrı incelenmiştir. Bahçeli, kullandığı araçlarla Aristoteles'ten beri ikna edici sesleniş (Yörük, 2017, s. 3) anlamında kullanılan retorik (belagat) açısından söz sanatlarına başvurmayı seven bir yazar / hatip olarak karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda gösterilenler, o metinlerdeki metaforik unsurların tamamı değil çarpıcı bulunan örneklerdir. Bahçeli'nin metinlerinde metafor örneklerine bakıldığında bilinçli olarak kullanılmış ve siyasal söyleme sağladığı katkılar dolayısıyla tercih edilmiş olduğu görülmektedir. Metaforun en genel tanımı olarak bir şeyi başka bir biçimde anlatmaktır. Bahçeli'nin metinlerinde gözlenen metaforlar, aynı zamanda isim ve sıfat tamlaması zinciri ile beraber kullanılmıştır. Bu durum, Devlet Bahçeli'nin göze çarpan bir ölçüde uzun cümleler kurmasını gerektirmektedir. Zaman zaman devrik cümlelere başvurursa da nispeten uzun cümlelerin kurallı ve özne-yüklem uyumu bakımından düzenli olması, Bahçeli'nin metaforları bilinçli olarak kullandığı

gözlemine doğrulamaktadır. Metafor, mecaz ve tamlamalar siyaset adamı Bahçeli'nin sözlerinin sanat kaygısı değil yoğun bir mesaj yükü taşıdığını söylemek mümkündür. Yukarıda incelenen metinlerde de bu durum ortaya çıkmıştır.

Metaforun doğrudan benzetmelerden farklı olarak andırma ve çağrışımlarla birlikte anlamı genişlettiği düşünülürse, tamlamalardan gelen destek sayesinde hatip dinleyicinin / okuyucunun zihninde oluşturmak istediği anlamı belirginleştirmektedir. Coşkun'un "Ayrıntılara önem veren yazar ve şairler daha fazla sıfat ve zarf kullanırlar" (Coşkun, 2010, s. 80) önermesi, Devlet Bahçeli'nin metinlerinde somut olarak gözlenmektedir. Bahçeli metinde yer verdiği kavramın veya olayın vasıflarını ortaya koymak ve bu vasıfların kaynakları ile sınırlarını göstermek için metaforu kullanmıştır. Bu durum, metinlerinde görünen haliyle bir yazar olarak Devlet Bahçeli'nin gündemine aldığı konuyla ilgili kendi konumunu ayrıntılı şekilde gösterme çabası olarak değerlendirilmelidir. Haritada belli bir noktanın koordinatı benzetmesini kullanılacak olursa, Bahçeli siyasal alanda durduğu noktayı tarif ederken sapmaya fırsat bırakmamaktadır. Türk siyasal hayatında ideolojik niteliği ile bilinen MHP'nin Genel Başkanlığı yanında Türk milliyetçiliği ideolojisinin de liderliğini yapan Devlet Bahçeli açısından olay, durum ve kavramlar hakkında siyasi duruşunu ve ideolojik değerlendirmesini tam bir netlik içinde açıklaması bir fikri tutarlılık gösterisi şeklindedir.

Bahçeli'nin siyasal söylemi ideolojik bir tutarlılık arayışı içerisindedir. Meczaz ve metaforlar tutarlılık ve ideolojik devamlılığı açığa çıkarmak açısından yardımcı söz sanatı durumundadır.

Bahçeli'nin metinlerinde tespit ettiğimiz söylemsel belirginlik, siyasal bakış açısını taraftarlarına ve rakiplerine açıkça gösteren bir lider profili çizmektedir. Duruş ve yaklaşımının keskin hatlarla tanımlı olması, ideolojik bir hareketin lideri olma gerçeğiyle uyumlu olduğu gibi, Bahçeli'nin siyaset üslubu açısından da gösterge mahiyetindedir. Devlet Bahçeli, 50. yıl kutlama konuşmasında Cumhur İttifakının kuruluşunu açıklarken ifade ettiği gibi, millî yarar açısından kendi doğruları zemininde uzlaşmacı bir lider görünümü vermektedir. Ancak siyasi ve ideolojik duruşunu nokta nokta

belirlemiş bir lider olarak “pazarlık payı” bırakmamış bir müzakereci gibidir.

Bahçeli, sözlerinde kullandığı benzetme ve eğretilmelerle ele aldığı konuya gözle görünür bir figür kazandırmakta ve soyut kavramları fiziksel bir varlık, şekil veya somutluk ile mesajına taşımaktadır. Grup konuşmasında kadına karşı şiddet konusu üzerine söylediği

Kılı kırk yaran tarihi ve tecrübi aklın yol göstericiliğinde diyebiliriz ki, kadınların yok sayıldığı, görmezden gelindiği, geri plana itildiği, şiddete maruz bırakıldığı toplumların medeniliğinden, gelişmişliğinden, hatta insani değerlerinden bahsetmek mümkün ve muhtemel bir hal özeti değildir.

cümlesinde metaforların birden çok işlevine örnekler bulunmaktadır. Başta sıfat ve isim tamlaması ile soyut kavram olarak “akıl” resmedilmektedir. Söz konusu edilen “akıl” kavramı gösterilirken “kılı kırk yaran” metaforu sayesinde Bahçeli’nin mesaj konusunu en ince ayrıntısına kadar incelediği ve “yol göstericilik” metaforuyla da “akıl” sayesinde mesaj içeriğini belirlediği dile getirilmektedir. Henüz mesajını açıklamadan, Bahçeli’nin tarihi birikimi ve deneysel tecrübeyi esas alarak bütün ayrıntıları göz önünde tutan “akıl” ile konuştuğu vurgulanmaktadır. Kadınlara yönelik olumsuz tutum ve davranışları örneklendirerek kadına karşı şiddetin sadece kaba kuvvet olmadığını vurgulamaktadır. Kadına karşı olumsuz davranışların tekil bir sorun olmayıp toplumun bütününe ilgilendiren niteliğini “toplumların medeniliğinden, gelişmişliğinden, hatta insani değerlerinden” derken ortaya koymaktadır. Cümlenin sonunda da yaptığı bir başka sıralama “mümkün ve muhtemel (...) değildir” ibaresi ile mantıksal olarak hem imkanı hem de ihtimali ortadan kaldırarak kadının toplumsal değerine ilişkin mesajını netleştirmektedir.

Devlet Bahçeli, bir siyasal lider olarak yöneticisi olduğu siyasal partinin temsilcisi ve sözcüsüdür. Bu rol ve statü onu bireysel varlığının dışına çıkarmaktadır. Doğrudan doğruya parti tüzel kişiliğini ve partisinin değer, düşünce ve tutumunu temsil etmesi, bütün siyasal liderler gibi söyleminde kendisini göstermektedir. Bahçeli’nin metinlerinde metaforlara yüklediği bir görev de bu noktada

ortaya çıkmaktadır. Devlet Bahçeli, durum, olay, düşünce veya tutuma işaret eden kavramlarla ilişkilendirdiği değer yargılarını metaforlar aracılığıyla siyasal mesaj haline getirmektedir. Yazılı açıklamalarında kullandığı ve yukarıda incelenen "meşum odakların melun oyunları" tamlaması, değer yargılarının siyasal mesajın odağı haline dönüşmesinin belirgin bir örneğini oluşturmaktadır.

Bahçeli'nin konuşma biçimini ve üslubunu incelediğimizde seçtiği benzetme ve mecazlar, metaforlar ve alıntı yaptığı yazar ve ozanlar dikkate alındığında ulaşılan şu sonucu da belirtmek gereklidir. Bahçeli, içinden çıktığı toplumun kültür kodlarına vakıf ve sürdürmeye istekli bir dil ve üslubu tercih ve milliyetçi bir lider olarak millî kültür mirasını temsil etmektedir. Bu kodlara gönderme yapan Bahçeli, siyasal tercihleri ile birlikte siyasal pazarlamanın ürün sunucusu olarak halka "içlerinden biri" olarak seslenmektedir. Bu durum hatip Bahçeli'nin geleneksel sözlü kültür çizgisinde bir anlatıcı rolünü bilinçli şekilde seçtiği izlenimi vermektedir.

Metaforlar dolayısıyla Bahçeli'nin siyasal dilinde sergilenen üslubu ve anlaşılma isteği gözlemine, aktif siyasetin öncesindeki mesleğiyle birlikte de değerlendirmek yerinde olacaktır. Siyasete girdiği 1987 yılına kadar üniversite öğretim elemanı olan Bahçeli, çevresi tarafından "Devlet Hoca" olarak adlandırılmaktadır. Bahçeli siyaset kürsüsünden konuşurken de, bir öğretmen gibi dinleyicilere ilk defa duydukları bir konuyu öğretmeye yönelik bir anlatım sergilemektedir. Anlaşılma ve öğretme kaygısı, Bahçeli'nin temsil ettiği görüşlerin gerekçelerini, kaynakları ve sonuçlarını da metinlerine yansıtmasına yol açmaktadır.

Yazıları ve konuşmalarında anlatımını süsleyen ve anlaşılmasını kolaylaştıran metaforları kullanmayı seven Bahçeli'nin kelimelerin doğrudan birinci anlamları ile mecazsız, imasız ve benzetmesiz bir üslupla kurduğu cümleleri ile ilgili şu gözlemler de belirtilmelidir: Bahçeli, Jimnastik Millî Takımının Avrupa Şampiyonu olması gibi somut bir olgudan söz ettiği durumlarda ek açıklamalar ve tanımlamalara başvurmadan konuşmaktadır. Bahçeli bir fikir hareketinin lideri ve bir düşünür olarak konuşurken yani fikri veya tarihi analizlerini açıklarken de söz sanatlarına başvurmadan doğ-

rudan doğruya kelimeleri yaygın birincil anlamlarıyla kullanmaktadır. Bu durumlarda daha kısa cümleler kurduğu da göze çarpmaktadır.

Son olarak Bahçeli’nin siyasal söylemde başvurduğu üslup özellikleri ve metaforları kullanması bilinçli olarak bir tercih sonucudur. Bahçeli bir genel başkan olması hasebiyle aynı zamanda bir propaganda sunucusudur. Bourdieu’nün “dilsel takas ekonomisi” (Ökonomie des sprachlichen Tausches) diye adlandırdığı pazara (Schröer, 2002, s. 41) söylem üretimi yapmaktadır. Bahçeli’nin konuşmalarındaki sıralamalı benzetmeler, nitelemeler ve eylemler ile bunların taşıyıcısı olan sözlerin çeşitliliği dinleyicilere sunduğu ürünün ambalajı durumundadır. Dilsel takas piyasasında Bahçeli, doğru ve eksiksiz anlaşılabilirlik ile fiyatlandığı söylemlerini sözlü kültür geleneğinin anlatıcısı rolüyle söz sanatlarıyla bezeli anlatımı üzerinden sergilemektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli’nin siyasal dili ve geliştirdiği söylemler, farklı tarihlerde ve nitelikleri farklı toplantılarda yapılmış üç konuşma metni ile bir yazılı basın açıklaması incelenmiştir. Bu inceleme söylem analizi yaklaşımı ile metni anlama ve yorumlama çabası ile gerçekleştirilirken, temel soru olarak konuşmacının kullandığı üslup unsurları ve özellikle metaforların tespiti ve siyasal söyleme katkıları tartışılmıştır.

Bahçeli’nin aktif siyasetten önceki mesleği ile bağlantılı “Hoca” olarak nitelenmesini haklı çıkaracak bir tanımlayıcı hatip olduğu görülmektedir. Tanımlayıcı konuşma, tarafımızdan hatibin muhataplarına siyasal mesajı doğru şekilde aktarma isteğine bağlı bir tercih olarak görülmektedir. Ayrıca bu tanımlayıcılıkta, doğrudan ifade yanı sıra mecaz, benzetme, andırma ve yinelemelerle Bahçeli’nin süslü bir anlatım üslubu kullandığı tespit edilmiştir. Bu özellikleri dolayısıyla Bahçeli, geleneksel sözlü kültürdeki anlatıcı, ozan veya ata figürü ile özdeşleşmektedir. Bu özdeşlik de taraftarlarınca kendisine Bilge Lider unvanı verilmesinin olgusal dayanağını oluşturmaktadır.

Bahçeli'nin söylemlerindeki metaforik üslup araçlarını, şiirsellik ya da edebi bir kaygıdan çok anlaşılma isteğiyle kullandığı gözlemi, taraftarlarına ve rakiplerine karşı çizgileri belirgin, pazarlık yapmayan bir lider olarak sergilediği siyasal tutumla da örtüşmektedir. Bahçeli'nin Cumhuriyet İttifakı işbirliğini sürekli olarak bir koalisyon ve pazarlık zemini olarak görmediğini ifade etmesi bunun belirgin bir örneğidir.

Kullandığı metaforlar, alıntılar yaptığı fikir ve düşünce adamları ve başvurduğu kalıp söz ve deyimler ile Bahçeli'nin Türk kültürünü siyasal dile taşıdığını söylemek mümkündür.

Bahçeli'nin zengin bir metafor listesini siyasal metinlere yerleştirirken, muhataplarını düşüncenin yanı sıra duygusal olarak da kuşatma maksadını güttüğü söylenebilir. Bu zaman zaman "biz" ve "öteki" ayrıştırması ile karıştırılabilen bir kitleyle duygudaşlık kurma tercihini içermektedir.

Bahçeli'nin analiz edilen konuşma metinleri ile yazılı açıklamanın metaforik unsurların kullanılması bakımından belirgin bir farklılık göstermemektedir. Konuşmalarını da yazılı metne bağlı olarak yaptığı bilinen Bahçeli'nin siyasal söyleminde benzetme, mecaz, yan anlam veya ironi gibi doğal dilin sunduğu araçları bilerek ve tercih ederek kullandığı söylenebilir.

Son olarak Bahçeli'nin ideolojik, felsefi ve tarihi konuları bir fikir adamı olarak ele alırken kurduğu cümlelerde, kelimeleri birincil anlamlarında kullandığı ve üslup süslerine başvurmadan kendisini ifade ettiği gözlenmektedir.

KAYNAKÇA

- Al Jazeera. (2016). "Yenikapı ruhu". <http://www.aljazeera.com.tr/haber/yenikapı-ruhu>. (13.02.2021)
- Ayık, H. (2009). "Düşünceden Dile Felsefe ve Metafor". *Milel ve Nihal*. 6(1): 55-73.
- Bahçeli, D. (2016). "Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet BAHÇELİ'nin, Yenikapı'da düzenlenen 'Demokrasi ve Şehitler Mitingi'nde yapmış oldukları konuşma".

http://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/4120/index.html. (17.01.2021).

- Bahçeli, D. (2019). "Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin Partimizin Kuruluşunun 50.Yılı Münasebetiyle Adana'da Düzenlenen Kutlama Programında Yapmış Oldukları Konuşma". http://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/4507/index.html. (17.01.2021).
- Bahçeli, D. (2020). "Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin, TBMM Grup Toplantısında yapmış oldukları konuşma". http://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/4741/index.html. (17.01.2021).
- Bahçeli, D. (2021). "Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin, '6-8 Ekim Olaylarıyla İlgili Hazırlanan İddianame ve HDP'nin Kapatılmasıyla' ilgili yaptıkları yazılı basın açıklaması". http://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/4752/index.html. (17.01.2021).
- Bilgin, N. (2006). Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi Teknikler ve Örnek Çalışmalar. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Coşkun, M. (2010). "Üslûp Çalışmaları Üzerine". Ed. Hatice Aynur vd. *Nesrin İnşası: Düzyazıda Dil, Üslup ve Türler*. İstanbul: Turkuaz Yayınları:72-83.
- Çakmak, M. (2018). "Türkiye'de çevre kavramı Bağlamında Yapılan Metafor Çalışmalarının İçerik Analizi". *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*. 12(25): 172-198.
- Gültekin, B. ve Gültekin, T. (2019). *Siyasal İletişimde Devlet Bahçeli Modeli ve Bilge Liderlik*. İzmir: Berikan Yayınevi.
- Güngör, S. (2014). "Türk Siyasetinde Dil Kullanımı: Siyasi Parti Liderlerinin TBMM Grup Konuşmalarında Siyasal Söylem Analizi". *Yasama Dergisi*. (26): 65-88.
- Gür, T. (2013). Post-Modern Bir Araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 5(1), 185-202.

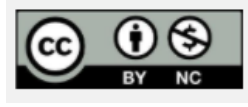
- Kantar, G. (2016). Türk Siyasetinde Politik Dil Kullanımı: Binali Yıldırım, Kemal Kılıçdaroğlu ve Devlet Bahçeli'nin; 7 Ağustos 2016 "Demokrasi ve Şehitler Mitingi" Söylemlerinin İçerik Analizi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Bahar(2), 184-213.
- Keklik, N. (1990). *Felsefede Metafor*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Lakoff, G. ve Johnson, M. (2005). *Mataforlar Hayat, Anlam ve Dil*. Çev. Gökhan Yavuz Demir. İstanbul: Paradigma.
- Möckel, C. (1998). "<Leben> als Quell symbolischer Formen". *Logos Zeitschrift für systematische Philosophie*, Neue Folge band 5(4): 355-386.
- Saussure, F. d. (1985). *Genel Dilbilim Dersleri*. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Schröer, N. (2002). "Was heißt hier 'Sprechen'?" *Österreichische Zeitschrift für Soziologie*, 27(3): 37-52.
- TDK. (2019). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- TRT Haber. (2020). "6-8 Ekim olaylarında neler yaşandı?" <https://www.trthaber.com/haber/gundem/6-8-ekimin-faillerine-operasyon-82-gozalti-karari-518531.html>. (15.02.2021)
- Yörük, A. (2017). *Aristoteles Retoriğindeki Metafor Kavramına Getirilen Eleştiriler*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ETİK: Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ETHIC: This article has been prepared in accordance with research and publication ethics.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Çalışmamın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

CONFLICT OF INTEREST AND FINANCIAL CONTRIBUTION DECLARATION: There is no financial contribution or other potential conflict of interest that needs to be known about the impartiality of my work, and no field of relationship.

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Araştırma Makalesi-Research Article

LIVES AMIDST RUINS: GREEK NATIONALISM IN LOUIS DE BERNIÈRES'S *BIRDS WITHOUT WINGS**

Yasemin ŞAHİN**

ABSTRACT: Louis de Bernières's *Birds Without Wings* offers an account of a fictional Ottoman town on the brink of the collapse of the Ottoman Empire. Among the inhabitants of the town is Daskalos Leonidas, an irredentist Greek teacher, whose purpose is to promote Greek nationalism among the Greek inhabitants of the town. The novel is set amidst the Ly-cian, Hellenic and Roman ruins, allowing the reader to engage diachronically with the setting. By positioning an irredentist character in such a multi-layered and ever-changing setting, de Bernières is able to question the legitimacy of nationalist and irredentist ideologies. In this article, the legitimacy of Greek irredentism is analysed through the examination of the concepts of civilisation, ancestral land and nationalism. By debating the construction of Greek nationalist notions within this framework, this article sheds some light on de Bernières's criticism of the exploitation of historical knowledge for nationalist gains. Ultimately, the sense of community is delineated as a deliberate feeling in the novel as well as the desire for civilisational hierarchies.

* This article is largely based on the third chapter of my unpublished PhD thesis (*Sleuthing to Redeem: In Pursuit of Historical Change in the Late Ottoman Empire Through Contemporary Historical Novels*, University of Kent). An early version of this article was also presented at the Mediterranean Fractures Conference in Malta, 5-6 November 2015.

** Res. Ass. Dr., Karamanoglu Mehmetbey University, Faculty of Letters, English Language and Literature Department, yaseminsahin@kmu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7160-2904.

Geliş Tarihi-Received Date: 16.03.2021
Kabul Tarihi-Accepted Date: 21.04.2021

Keywords: Greek, Nationalism, Irredentism, Ottoman Empire, Civilisation.

KALINTILAR ARASINDAKİ YAŞAMLAR: LOUIS DE BERNIÈRES'İN KANATSIZ KUŞLAR ROMANINDA YUNAN MİLLİYETÇİLİĞİ

ÖZ: Louis de Bernières'in *Kanatsız Kuşlar* adlı romanı, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmanın eşiğine geldiği dönemlerde kurgusal bir köyde geçen hayat hikayelerini ele almaktadır. Romanda, köy sakinleri içerisinde, amacı Yunan milliyetçiliğini yaymak olan, Yunan öğretmen Daskalos Leonidas da bulunmaktadır. Roman, Likya, Helen ve Roma kalıntılarının arasında kurgulandığı için, okuyucuya mekanla zamansal bir ilişki kurmasına olanak tanımaktadır. Yayılmacı milliyetçi bir roman karakterini, böylesi çok katmanlı ve tarihsel açıdan dinamik bir ortamda kurgulayarak, de Bernières, milliyetçi ve yayılmacı ideolojilerin meşruluğunu sorgulamaktadır. Bu makalede, Yunan yayılmacılığının meşruluğu, medeniyet, ata toprağı ve milliyetçilik kavramlarının incelenmesi yoluyla analiz edilmektedir. Bu makale, Yunan milliyetçiliğine dair inançların inşasını bu çerçeveden ele alarak, aynı zamanda, de Bernières'in milliyetçi çıkarlar adına tarihin kötüye kullanımına dair getirdiği eleştirisine de bir ışık tutmaktadır. Sonuç olarak, romanda, toplumsallık bilinci, medeniyetler arasında hiyerarşi beklentisinde olduğu gibi, kasıtlı bir duygu olarak betimlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yunan, Milliyetçilik, Yayılmacı Milliyetçilik, Osmanlı İmparatorluğu, Medeniyet.

INTRODUCTION

Birds Without Wings (2004) by Louis de Bernières is set in the early twentieth century in a bustling town composed of people from Greek, Turkish and Armenian communities. The setting of the historical novel is inspired by the ghost-town of Kayaköy, *Village of Rock* in Turkish, located near contemporary Fethiye, Turkey. Throughout its history, this region has come under Lycian, Greek, Byzantine, Ottoman, and finally republican Turkish rule before it was eventually destroyed by an earthquake in 1957. The novel recounts a story of the dying days of the Ottoman Empire, followed by the impoverishing and unmerciful years of the First World War,

and also shares a glimpse of the early years of the Republic of Turkey at the end. In the book, the town is called Eskibağçe, Old Garden, which is described as being located close to “the vivid waters where the Aegean merges into the Mediterranean Sea”.¹

When Leyla Hanım enters the town after her journey from Constantinople, she thinks that “[s]he is back where she belongs, amid the softness of civilisation”.² The description of Eskibağçe includes a leech gatherer catching leeches in the vicinity, amidst “the ruins of a temple that once was sacred to Leto, Artemis and Apollo”³; a vagabond man called “the Dog” by the villagers who is “tak[ing] up residence in the Lycian tombs”⁴; townspeople still gathering at “the almost intact ruins of a Roman theatre [...] for big meetings and celebrations”⁵; “the cries of the vendors and artisans” at the forefront of “the white minarets of the mosque and the golden dome of the Church of St Nicholas”.⁶

Expanding from this concurrence of history, this paper looks at the ways in which Louis de Bernières represents coming-togetherness of various civilisations in an Aegean town and happy moments as well as the struggles of the townspeople to continue to co-exist despite and because of their differences, if any, especially during the increasingly hostile conditions of war. Particularly with the declaration of Greek independence in 1821 and the final establishment of the Kingdom of Greece across the Aegean Sea in 1832, the Greeks of the Ottoman Empire had already found themselves in a peculiar position at the start of the twentieth century in terms of their sense of communal and national identities. De Bernières’s novel hosts several types of reactions of Ottoman Greeks to their unique situation at the start of the twentieth century. As the slippery nature of history turns the characters of the novel into agents of living history of nationalism, their sense of belonging crumbles under

¹ Louis de Bernières, *Birds Without Wings*, Secker and Warburg, London 2004, p. 31.

² De Bernières, *Birds Without Wings*, p. 199.

³ De Bernières, *Birds Without Wings*, p. 221.

⁴ De Bernières, *Birds Without Wings*, p. 44.

⁵ De Bernières, *Birds Without Wings*, p. 32.

⁶ De Bernières, *Birds Without Wings*, p. 199.

the weight of the antagonistic forces that challenge and run counter to their Ottoman identities.

1. CIVILISATION

Louis de Bernières, by setting his novel amidst the remains of earlier great civilisations, invites the reader to visualise the townspeople's relationship with the land in relation to the historical remnants scattered around them. The townspeople can be viewed as outlanders, with little or no interest about the archaeological artefacts around them, as heirs, preserving their perennial links with their predecessors, and as builders of the town's rich character for posterity as the representatives of their present community. The historical use of the word *civilisation* can shed light on the ways townspeople's relationship with their surroundings can be interpreted.

Before the word evolved into denoting "being civilized" and "not being barbarian" with the spread of the rationalist ideas of Enlightenment, *civilisation* had been mentioned in Western literature⁷ from a jurisprudential perspective, in which civil law, instead of military law, was seen as the marker of the society.⁸ According to Bruce Mazlish, the earliest change in the meaning of the word is detected in Victor Riqueti's *L'Ami des Hommes* which was published in 1756.⁹ The neologism of the word in Riqueti's work harks back to the origins of civilisation in agriculture as opposed to its "roots in the city and its future in increased industrialization": In Ancient Greece, the polis, the city-state, was "based on an agricultural hinterland" but "[i]t was only in the city that one spoke 'in public,' in a civilized manner, rather than babbling in an uncouth and impolitic

⁷ As Bruce Mazlish puts it, its example is found in the Universal French-Latin Dictionary (my translation) ("*Dictionnaire universel François et latin* (or *Dictionnaire de Trévoux*") published in 1743. Bruce Mazlish, *Civilization and Its Contents*, Stanford University Press, California 2004, p. 7.

⁸ Mazlish, *Civilization and Its Contents*, p. 7.

⁹ Mazlish, *Civilization and Its Contents*, p. 5.

tongue"¹⁰ which is the language of the outsider.¹¹ For Riqueti, Marquis de Mirabeau, the word later came to refer to "a group of people who were polished, refined, and mannered, as well as virtuous in their social existence".¹²

Following the publication of Riqueti's book, the word regained popularity and stripped of its original religious standards, it was embedded by European thinkers into their emerging Enlightenment thought. The concept, since then, has come to carry with it the notions of "increased population, liberty, and justice" that are lodged in "a particular form of sociability"¹³; and by way of its reification, *civilisation* has started to serve as an important component of the idea of *progress* that would become, in Mazlish's words, "the third phase in conjectural history, signalling the last stage in the movement of humanity from savagery to barbarism and then to civilization".¹⁴ Consequently, by classifying societies into three main stages of technical development, social evolutionists of the nineteenth century also created hierarchies among them.

The representation and characterisation of the Ottomans in *Birds Without Wings* extensively harbour undertones of the criticism of the concept *civilisation* and its change as a notion that denotes linear evolutionary stages in societies, which is, then, just like the Western use of the concept of progress, used as an excuse to act against less *civilised* peoples and their lands and possessions. In *Birds Without Wings*, *civilisation* is not projected as commensurate with linear historical development but envisaged by Leyla Hanım

¹⁰ According to Mazlish, it was Homer who first spoke of the word *bar-bar* to describe the way ancient Carians sounded to him, although he didn't use the term barbarian. On that account, the Greeks were influential in the generation of a distinction thereafter of *barbarian* and *civilized*. Mazlish, *Civilization and Its Contents*, p. 2.

¹¹ Claiming themselves superior to others, societies have always distinguished themselves from the *outsider*, or *barbarians*. Mazlish, *Civilization and Its Contents*, p. 1-2.

¹² Mazlish, *Civilization and Its Contents*, p. 7.

¹³ Mazlish, *Civilization and Its Contents*, p. 5.

¹⁴ Mazlish, *Civilization and Its Contents*, p. 7-8.

in a way seemingly analogous to that of Victor Riqueti in its emphasis on community life in the rural. For Daskalos Leonidas, on the other hand, this is not a town inhabited by, in Mazlish's words, "a group of people who [are] polished, refined, and mannered, as well as virtuous", in other words, for him, it is not civilised.¹⁵

Daskalos Leonidas is a Greek nationalist who comes to Eskibahçe from Smyrna (İzmir) as a teacher for the Rum school children of the town. He views the Muslim inhabitants as his nemesis while he himself is seen as a figure of discontentment and a source of mockery by the inhabitants of Eskibahçe. He is resentful of the rule of the Ottomans and disdains the Turkish language because he sees Greek as the ultimate language of humanity – by misguided righteousness he claims that "even the Romans spoke Greek".¹⁶ He also complains about Christian people's inability to speak Greek at all since Turkish is spoken as the main language in the town. Leonidas is evidently a propagandist of the *Megali Idea* – the ideal of Greek irredentism. He is a member of *Philiki Etaireia* – a "secret societ[y] formed to bring about the reunification of [historical] Greece".¹⁷ Articulating Leonidas's irredentist dreams, the narrator of the novel upholds that the teacher's big dreams for the Greek nation go hand in hand with his feelings of Greek superiority, particularly defined in opposition to Turks. The narrator offers this stance as a specific kind of human weakness:

He [Leonidas] was possessed by beautiful visions of Constantinople restored to its place as capital of the Greek world, and, like all who have such beautiful visions, his were predicated on the absolute belief that his own people and his own religion and his own way of life were superior to others and should therefore have their own way. Such people, even those as insignificant as Leonidas, are the motor of history, which

¹⁵ Mazlish, *Civilization and Its Contents*, p. 7.

¹⁶ De Bernières, *Birds Without Wings*, p. 260.

¹⁷ De Bernières, *Birds Without Wings*, p. 258. De Bernières mentions *Philiki Etaireia* (founded in 1814) in the novel instead of *Ethniki Etaireia* (founded in 1894). While *Filiki Etaireia* aimed "to overthrow Ottoman rule and establish an independent Greek state", the purpose of *Ethniki Etaireia* was to "advocat[e] and facilitat[e] the aims of the Megali Idea". Stefanos Katsikas and Anna Krinaki, "Reflections on an 'Ignominious Defeat': Reappraising the Effects of the Greco-Ottoman War of 1897 on Greek Politics", *Journal of Modern Greek Studies*, 38 (2020), p. 115.

is finally nothing, but a sorry edifice constructed from hacked flesh in the name of great ideas.¹⁸

In this dramatic passage, the narrator reflects on three key components: feelings of national and racial superiority, the contorted and questionable source of this tendency (*hacked flesh*) and the peculiarly feeble causes of revolutionary changes in history. Leonidas's dream about a far-reaching Greek rule and his perception of Greek superiority signal and foreshadow the coming of a tragedy of one's own making.

Leonidas's feeling of superiority to Ottoman Turks actually runs parallel to the European concept of civilisation, and it is used as a marker of identity that is defined and driven from an angle of exclusionism. Poignantly, Greece's gaining a place and prominence in the ranks of Western civilisations was the result of European nations competing amongst themselves to be world actors if not powers. Especially following an upsurge of interest in antiquity owing to the accounts of French and British travellers who visited ancient sites during the eighteenth century, the image of "classical antiquity" was increasingly embedded into the discourse of Western Enlightenment.

In the eighteenth century, in pursuit of their newly found source of inspiration, French and British travellers toured the ruins of the ancient Greece while the Society of Dilettanti (founded in 1733–36 in London) financed such expeditions and works related to the antiquities of Rome and Greece. The publication of books such as *Antiquities of Athens* (1762-1816) by James Stuart and Nicholas Revett was the outcome of such initiatives and enthusiasm. Such publications served the function to instil an inquisitive passion for the ancient Greece and became the precursors of the Neoclassicist and Greek revival movements. Readings of history from this renewed

¹⁸ De Bernières, *Birds Without Wings*, p. 131.

light also helped Western thinkers to interpret history as the “unraveling of human progress”.¹⁹ As a result, the (discourse of) Western Enlightenment was construed alongside the image of “classical antiquity”, and it is within this context that Europe saw the Hellenic²⁰ as the source of its “originary *topoi*” for the purposes of self-definition.²¹

It is a common assertion that European states gained power by re-evaluating their own past through the achievements of ancient Greece. This fact also gave European continent the tools for its own legitimisation as the universal authority:

The concept of civilization, developed at the time of Enlightenment as part of the European imaginary, claimed to offer a universal measuring rod: a civilization had certain material characteristics and it behaved and thought in a certain spiritual manner. (Needless to say, one man’s civilization could be another’s barbarism.) Certainly, this was the case in the past. Was there anything more substantial, however, to the European version of civilization, carrying with it a claim to universality? Or

¹⁹ Victor Roudometof, “From *Rum Millet* to Greek Nation: Enlightenment, Secularization, and National Identity in Ottoman Balkan Society, 1453–1821”, *Journal of Modern Greek Studies*, 16 (1998), p. 23–24.

²⁰ The choice of word *Hellenic* is important in the sense that during the revival years of Greece, the word “Hellen” was preferred instead of “Greece” as it referred to the era before the annexation of Greek states by the Roman Empire and had irredentist connotations as after the end of the rule of Alexander the Great, the Hellenistic Greece spanned to a large geographical scope. It is in a way situated in the genesis of “the concept of civilization” as opposed to the more generic term *Greek*. As a result, the provisional Greek state that was established during the Greek War of Independence against the Ottoman Empire had first been called the First Hellenic Republic, only to be named the Kingdom of Greece after the independence.

²¹ Roudometof, “From *Rum Millet* to Greek Nation”, p. 23–24; Umut Özkırmılı and Spyros A. Sofos, *Tormented by History: Nationalism in Greece and Turkey*, Hurst Publishers, London 2008, p. 22; This statement is true for Orientalist studies in general. Travellers tended to take up ideas from where they had been left off by earlier writers in what Said calls a system of citationality. As Said observes, even “[w]hen a learned Orientalist traveled in the country of his specialization, it was always with unshakable abstract maxims about the “civilization” he had studied; rarely were Orientalists interested in anything except proving the validity of these musty “truths” by applying them, without great success, to uncomprehending, hence degenerate, natives”. Edward W. Said, *Orientalism*, Penguin, London 2003, p. 52.

was it a simple expression of domination, to be overthrown in the name of relativism or multiculturalism?²²

Such limited universality, however, would espouse certain attributes assigned to Ancient Greek civilisations which allowed them to be considered as civilised. These would be widely ranging from “[r]eason, philosophy, and freedom to shape one’s personal destiny” to “historical awareness, agriculture, the polis, a more refined treatment of women”.²³ These qualities were meant to echo Europe’s vision of itself, and also to pronounce a sense of superiority deriving from historical progress attributed to the West.

In the Greek nationalist imagination, this line of thought - the acceptance that Greece was the originator of the higher Western civilisation - was encouraged and disseminated in the eighteenth century and carried through to the nineteenth and early twentieth centuries from two main notions that occasionally feed each other even today: One of them is the claims of the Greek to the “originary *topoi*” or *topos*, which will be explored in the next section, and the other is the backwardness of the Ottomans. These standpoints have undeniably become sources of inspiration for Greek nationalist and irredentist engagements of the likes of Leonidas as represented by de Bernières.

Similarly, Edward Said cites Paul Valéry’s work in his *Orientalism* to show how the East is seen by Europe in antagonistic terms with an intention to prove the superiority of *European* civilisation.²⁴ In Valéry’s work, the “role” of the West is seen as appropriating the sources it chooses to use in order to postulate its own standards, the result of which is the empowerment of the West, which is, needless to say, learnt from the Greeks and Romans. Further, the Mediterranean is perceived by some early scholars as the bottleneck that prevents threats from the East. As Paul Valéry suggests in his article *Puissance de choix de l'Europe*:

²² Mazlish, *Civilization and Its Contents*, p. xiii-xiv.

²³ Roudometof, “From *Rum Millet* to Greek Nation”, p.23; Mazlish, *Civilization and Its Contents*, p. 3.

²⁴ Said, *Orientalism*, p. 250-251.

From the cultural point of view, I do not think that we have much to fear *now* from the Oriental influence. It is not unknown to us. We owe to the Orient all the beginnings of our arts and of a great deal of our knowledge. We can very well welcome what now comes out of the Orient if something new is coming out of there – which I very much doubt. This doubt is precisely our guarantee and our European weapon.

Besides, the real question in such matters is to *digest*. But that has always been, just as precisely, the great specialty of the European mind through the ages. Our role is therefore to maintain this power of choice, of universal comprehension, of the transformation of everything into our own substance, powers which have made us what we are. The Greeks and Romans showed us how to deal with the monsters of Asia, how to treat them by analysis, how to extract from their quintessence. [...] The Mediterranean basin seems to me to be like a closed vessel where the essences of the vast Orient have always come in order to be condensed.²⁵

Early twentieth-century essayist Paul Valéry believed in the power of the intellect, and he was sceptical of civilisations but a determinist of European history. He was aware of the transient nature of civilisations, yet this did not cause him to forsake his belief in the future of Europe. Although he recognised the greatness of every civilisation in history and acknowledged their contributions in the *progress* of humankind, in the above passage from “Puissance de choix de l’Europe” (Europe’s Power of Choice), he was using a Eurocentric terminology when he described a dichotomy between “the monsters of Asia” and “powers” of “the Greeks and Romans”.²⁶

The Ottoman Empire has been envisaged and represented generously as part of Europe’s Orientalist and Eurocentric imagination through commensurate modes of literary works. In an attempt to counter such essentialist and ahistorical discourses, many later works, including that of Louis de Bernières, promoted the opposite of such representations. In fiction, for example, stereotypically Hellenophile characters generally appear in contemporary fiction to remind readers of the need to question the bias of the founders of

²⁵ Paul Valéry, “Puissance de choix de l’Europe”, *Cahiers du mois*, 9-10 (February-March 1925), p. 16-17.

²⁶ Jan Ifversen, “The Crisis of European Civilization: An Inter-War Diagnosis”, *Globalization and Civilizations*, ed. Mehdi Mozaffari, Routledge, London and New York 2002, p. 157.

Greece as opposed to their comparative indifference to other new states. Arnold Toynbee admonishes, in his 1922 book *The Western Question in Greece and Turkey*, the tendency of Westerners to be drawn into the domestic politics of countries like Turkey or Greece: "The fact that I am neither a Greek nor a Turk perhaps creates little presumption of my being fair-minded, for Western partisans of non-Western peoples are often more fanatical than their favourites".²⁷ As Toynbee suggests, Westerners, in his own terms, can be more fervent and determined about the destiny of non-Western civilisations than the non-Westerners themselves. Edward Said demanded, as Fatih Çalışır puts it, that historians "abandon the Eurocentric views that contributed essentially to the self-identification of the West, and [...] make an effort to establish new paradigms to understand the historical developments regarding the Middle East".²⁸ Louis de Bernières's novel does exactly that as it is invested in providing a multi-layered portal to help us understand the complexity of national ideology with an approach that can accommodate different perspectives. It informs the reader of different forms of historical consciousness and formulation of sense of belonging. The following section will explore one of these forms.

2. ORIGINARY TOPOI

In *Birds Without Wings*, as a separatist nationalist person, the Greek character Leonidas exemplifies de Bernières's idea of mental alienation from historical authenticity experienced during national insurgencies in the nineteenth and early twentieth centuries. The novel character Leonidas offers a glimpse into the nationalist and irredentist mind-set²⁹ that, following the Great War, led Greece to wage war between 1919 and 1922 against the Ottoman Empire, in which they had coexisted for almost half a millennium. In his words, as a member of "the greatest race in the world", Leonidas

²⁷ Arnold J. Toynbee, *The Western Question in Greece and Turkey: A Study in the Contact of Civilisations*, Constable and Company, London 1922, p. xxxi.

²⁸ Fatih Çalışır, "Decline of a 'Myth': Perspectives on the Ottoman 'Decline'", *The History School*, 9 (January-April 2011), p.42.

²⁹ Contemporary nationalist thought is discussed further later.

believes in the restoration of the Byzantium.³⁰ The following lines from the novel demonstrate the narrator's contempt for Leonidas's undertaking:

Britain no longer mourns the throne of France, Spain has no project to reclaim the Netherlands, and Portugal has no ambitions on Brazil, but there are those who are incapable of letting the past pass on, among them the Serbs who will always be obsessed by the loss of Kosovo, and the Greeks who will always be obsessed by the fall of Byzantium.³¹

The irony in the process of Greek nation-building was that before the conquest of Constantinople by the Ottomans, the pagan Hellenic was not directly followed by the Orthodox Greek establishment. Therefore, although the image of the Hellenic is always at the core of Greek nationalist thinking, during the Greek independence movements, under the intellectual leadership of the likes of Adamantios Korais, there came a point of realisation that "the linear past of the nation was invariably disrupted" by the Christian Roman establishment in the city.³² As a result, "Korais and his disciples could not account for the severing of modern Greece's link to classical antiquity".³³ Since the Ecumenical patriarchate of Constantinople being not only spiritual, but also the administrative and legal leader of Christians of Eastern Europe, including Bulgarian, Serbian, Albanian, and Greek communities, the *Rum millet*³⁴ of the Ottoman Empire had often been claimed to be "unnational" in terms of the "conduct of the Church, the clergy and other elites that dominated".³⁵ In other words, the narrative of nationalism that upholds "the classicist hegemony over the Greek past" had brought many inconsistencies with it.³⁶

³⁰ De Bernières, *Birds Without Wings*, p. 260.

³¹ De Bernières, *Birds Without Wings*, p. 131.

³² Özkırmı and Sofos, *Tormented by History*, p. 82.

³³ Özkırmı and Sofos, *Tormented by History*, p. 82.

³⁴ *Rum* is the word used for the Greeks of the Ottoman Empire. The word originates from the designation for the territories of the former Roman Empire.

³⁵ Özkırmı and Sofos, *Tormented by History*, p. 82.

³⁶ Özkırmı and Sofos, *Tormented by History*, p. 82.

In his 1964 inaugural lecture as the Koraes Professor at King's College London, Cyril Mango mentions that the definitions of Hellenism and Greek identity purport to be complementary, which results in the preclusion of an alternative understanding of Greek identity:

Much of the claim of modern Greece upon the sympathy of western Europe has been based on the assumption of a direct historical continuity reaching back three thousand years: from modern Greece to Byzantium, from Byzantium to the Hellenistic world and thence to ancient Greece. Whoever asserts this continuity is classed as a philhellene; whoever denies it runs the risk of being labelled a mishellene or hater of the Greeks.³⁷

This statement by Mango epitomises the unwillingness of historians to admit the Ottoman heritage of Greeks even in the middle of the twentieth century. However, to the dismay of the Greek irredentist world, as Umut Özkırmılı and Spyros A. Sofos point out, Ancient Greece's "most tangible and material remnants were the ruins scattered throughout the Ottoman territories".³⁸

In *Birds*, Louis de Bernières portrays Eskibahçe with a wealth of ancient ruins, where Leonidas's philhellenism is received with cynicism and therefore counterchallenged. What is seen by Leonidas as the disruption of linearity imposed by the Ottomans is seen by Iskander, the potter, a sympathetic character in the novel, as the continuation of civilisations. Leonidas's obsession with the idea of *originary topoi*, his feelings of hostility, and his wish for vengeance of the Ottomans are challenged by Iskander, who understands the impossibility of preserving a territorial original identity and explains this to the reader:

[Leonidas] stirred up resentment in them [the townsmen] with stories about how we Osmanlis had taken the land from the Greeks, and that the land was rightly theirs. I have heard it said that this place belonged once to a people called Lycians, and that the Greeks took it from them,

³⁷ Cyril Mango, "Byzantinism and Romantic Hellenism", *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 28 (1965), p. 29.

³⁸ Özkırmılı and Sofos, *Tormented by History*, p. 82-83.

so why did this teacher not tell the children that all land is originally stolen? Why did he not say, "Let us find the Lycians, and give it back?"³⁹

Lycian tombs are one of the recurrent images in the novel used primarily to juxtapose with and challenge the discourse of linear Greek civilisation. Leonidas Daskalos's belief that the Greeks were the true owners of Anatolia and the feeling of superiority this notion gives to him make him oblivious to the contemporary reality of the life and diversity in the Ottoman town that came about as a result of centuries-long historical progression.

The narrator remarks, "if one traced it back far enough, there was no one in that town who was not in some way a relation of everybody else".⁴⁰ What connects local people of Eskibahçe to one another is not their ancestral definition of who they are, but their shared experiences and customs. In this town, as in many other towns of the Empire, Muslims ask their Christian friends to burn candles for them in the church and to ask their Mary Mother of Jesus to do them favours. The Christians, on the other hand, ask their Muslim friends to tie rags to the tekke of their saint, or give them verses of the Qur'an to be written on slips of paper by the Imam of the town's mosque.⁴¹ To the mind of an orthodox Muslim, not asking what the white meat is when sharing a meal with Christian neighbours and drinking wine with them either overtly or in secret, getting converted when getting married, and being buried with a silver cross wrapped in a scrap of the Qur'an enfolded in the hands of the deceased might be all outrageous acts, but these are the common modes of behaviour in Eskibahçe.⁴² Sharing, and in Karen Berkey's terms, mixing of the cross and the crescent, becomes a practice that's produced over time.⁴³ De Bernières's mongrel town

³⁹ De Bernières, *Birds Without Wings*, p. 8.

⁴⁰ De Bernières, *Birds Without Wings*, p. 33.

⁴¹ De Bernières, *Birds Without Wings*, p. 65.

⁴² De Bernières, *Birds Without Wings*, p. 151.

⁴³ Karen Barkey, "Sharing Sacred Sites: The Ottoman Past and Transcultural Memories", paper presented at *Ottoman Pasts, Present Cities: Cosmopolitanism and Transcultural Memories AHRC Research Network; International Two-Day Conference* (26-27 June 2014). Accessed 23 February 2018. <https://ottomancosmopolitanism.wordpress.com/conference-podcasts>.

embodies the unique character of the transcultural customs and practices that make up the Ottoman identity.

3. NATIONALISM

With respect to nationalism, besides rising nationalisms within the Empire, the Ottoman failure to prevail as a nation constitutes the plot line of *Birds Without Wings*. For the Ottoman nationalism to prosper, there was no common fatherland to speak of, to begin with. Moreover, Özkırmılı and Sofos mention that the use of “[e]thnic designations such as ‘Serbs’, ‘Bulgarians’, ‘Greeks’ or ‘Turks’” during the rule of the Empire was also frequently devoid of “ethnic connotations” even if these identifications carried “reference to linguistic groups or ethnicity”.⁴⁴ The reason for this is that “[f]or many, locality remained a strong anchor of identity throughout the nineteenth century and even in the twentieth”.⁴⁵ Accordingly, the Ottomans found their loyalty in their “immediate locality, be it a town or a village, or a religious community”; therefore, “the concept of a fatherland” represented little to their identification.⁴⁶

Louis de Bernières, throughout his novel, advocates the understanding that nationalism is an overriding and corrosive power: after nation-building starts, it arrives at the expense of other peoples and nations. Among contemporary theories that set out the phenomenon of nationalism, *Ethnosymbolism* stands out as the closest explanation for the Greek teacher’s search for a larger meaning and cause for his social existence. Anthony Smith provides a groundwork for the definition of *nationalism* through his rendition of nucleus formations and affinities of nations called *ethnies* – “a named community of shared origin myths, memories and one or more element(s) of common culture, including an association with a specific territory”.⁴⁷ Anthony Smith sees *ethnie* as the bedrock of a *nation*, which he defines, similarly to *ethnie*, as “a named community pos-

⁴⁴ Özkırmılı and Sofos, *Tormented by History*, p. 16-17.

⁴⁵ Özkırmılı and Sofos, *Tormented by History*, p. 16-17.

⁴⁶ Özkırmılı and Sofos, *Tormented by History*, p. 44.

⁴⁷ Anthony D. Smith, “When is a Nation”, *Geopolitics*, 7.2 (2002), p.15.

sessing an historic territory, shared myths and memories, a common public culture and [exclusive to the definition of *nation*] common laws and customs".⁴⁸ While Leonidas celebrates *ethnies* (to use Smith's term), nations and nationalism, Louis de Bernières's chapters on the biography of Mustafa Kemal portray a sceptical, and even a hostile, image of the true essence of nationalism:

The child is born into a world where the seeds of Nazism have been long sewn and are waiting only for the dark rain. Stirred up by Austria-Hungary and by Russia, the various peoples of the Balkans and the Near East are abrogating their long coexistence and codependence. Their hotheads and ideologues are propounding doctrines of separateness and superiority. The slogans are "Serbia for the Serbs, Bulgaria for the Bulgarians, Greece for the Greeks, Turks and Jews out!" There has been interbreeding for centuries, but no one stops to ask what exactly a Serb or a Macedonian or a Bulgarian or a Greek actually is. It is enough that there are sufficient opportunists calling themselves freedom fighters and liberators, who will exploit these ideas in order to become bandits and local heroes in the war of all against all. Mustafa is born into a world where law and order are fast collapsing, where looting has become more profitable than working, where the arts of peace are becoming more and more unpracticable, and personal tolerance makes less and less difference.⁴⁹

The political climate in the above paragraph hints at the cataclysmic nature of nationalism, which is nurtured by the perennialist rhetoric. As the Serbian, Macedonian, Bulgarian, or Greek identities are consolidated, freedoms are won by pursuing nationalist movements, and the empire is also stripped of its identity as the "empire of difference".⁵⁰

For ethnosymbolists like Anthony Smith, nationalism is explained through "the 'recurrence of nations' throughout history".⁵¹ In this approach, recurrence is ascribed a special purpose through the entity of *ethnies* since Smith sees *ethnies* as being subject to "conflicts" and "discontinuities", rather than to evolutionary processes

⁴⁸ Anthony Smith, *The Ethnic Origins of Nations*, Blackwell Publishing, Cornwall 1986, repr. 1988; Smith, "When is a Nation", p. 15.

⁴⁹ De Bernières, *Birds Without Wings*, p. 16-17.

⁵⁰ Karen Barkey, *Empire of Difference: The Ottomans in Comparative Perspective*, Cambridge University Press, New York 2009.

⁵¹ Smith, "When is a Nation", p. 13-14.

of “ascending [...] inclusiveness of the resident designated populations”.⁵² Since the longevity of nations and empires can be explained from this vantage point, the essence of the Ottoman Empire, which would merely depend on the evolutionary variation of land and peoples, would therefore act as a “prison of nations”.⁵³ This thesis of nationalism does not conform to inclusive population policies and oftentimes finds its footing in the gaps within the life cycle of states. The focus of Ethnosymbolism is therefore rather directed at “the relationship between modern nations and premodern *ethnies*” which would be possible through the “recurring nature of ethno-symbolic ties”.⁵⁴ These national bonds are embedded in the (antecedent) ethnic symbols, memories, myths and values and the (sacred) traditions that are acquired from earlier ages and peoples.⁵⁵ According to Smith, one needs to look at these links in terms of *la longue durée*: “a time span which covers many centuries” with “older layers [...] are not wholly erased” and are tangible in the contemporary society.⁵⁶ In this approach, “the history of large collective cultural identities” is viewed as one belonging to a nation which “continually form[s] and dissolve[s] over different periods and continents”.⁵⁷

For this formulation of continuity to work, such national formations over a *longue durée* based on the assumption that nations rest on certain core units called *ethnies* unavoidably begets amnesia regarding certain historical periods that these *ethnies* may have undergone. The idea of “discontinuities” that interrupts an otherwise seamless perpetuation of an ethnic group requires such nationalist

⁵² Smith, “When is a Nation”, p. 14.

⁵³ Michelle U. Campos, *Ottoman Brothers: Muslims, Christians, and Jews in Early Twentieth-Century Palestine*, Stanford University Press, Stanford, California 2011, p. 5.

⁵⁴ Özkırmımlı and Sofos, *Tormented by History*, p. 7; Anthony D. Smith, *Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism*, Routledge, London 1998, p. 6.

⁵⁵ Özkırmımlı and Sofos, *Tormented by History*, p. 7; Smith, *Nationalism and Modernism*, p. 6.

⁵⁶ Özkırmımlı and Sofos, *Tormented by History*, p. 7; Smith, *Nationalism and Modernism*, p. 6.

⁵⁷ Smith, “When is a Nation”, p. 13-14.

histories to disregard the very existence of certain historical periods, and by doing so, reject many of the characteristic changes these periods may have brought to the so-called *ethnies*. De Bernières explores this point by focusing on the character Leonidas, who disregards his Ottoman identity, considers the Ottomans as oppressors, and ignores the fact that the Empire had for many years succeeded in maintaining the cultural heritage of various civilisations and traditions that it contained while at the same time embedding the new ones through the *millet* system. Leonidas's rejection of the Ottoman identity could be seen as a matter of wholesale denial of Ottoman history as playing a big part on the nationalist Greek history. Leonidas's approach not only illustrates the nationalist thesis of *longue durée*, but also shows how it disregards specific phases of history and the dynamic nature of national character, embracing only certain facts and episodes and eliminating others in line with the nationalist discourse in question.

The critique of Ethnosymbolism adheres to the idea that *ethnies* are essentially social constructs, and similar to nations, they are invented or conceived by "cultural practices established over time" by politicians or other actors involved in nation-building practices.⁵⁸ As scholars of modern nationalism agree, "[n]ationalist projects always look back in time, seeking to demonstrate the 'linear time of the nation', its undisputed diachronic presence".⁵⁹ Anthony Smith investigates such linearity and asks whether there's "a measure of continuity between medieval (or ancient) ethnic or regnal formations and modern nations in at least some cases", and finds his answer in the formulation of "*longue durée*" of nations.⁶⁰ According to Özkırmılı and Sofos, however, the problem with Ethnosymbolism is that it promotes "retrospective ethnicization" by "ethniz[ing] the past, a past that is much more complex, contradictory and ambiguous than we are led to believe".⁶¹ They believe that the nationalists make use of the past through such expedients to the

⁵⁸ Özkırmılı and Sofos, *Tormented by History*, p. 10.

⁵⁹ Özkırmılı and Sofos, *Tormented by History*, p. 77.

⁶⁰ Smith, *Nationalism and Modernism*, p. 175.

⁶¹ Özkırmılı and Sofos, *Tormented by History*, p. 10.

benefit of “their struggle to define the nation” in order to make nationalist notions “intelligible to the reader” or “to the consumer of the ethnosymbolist discourse”.⁶² Furthermore, the two also maintain that, “[n]ames such as ‘Hellenes’ or ‘Turks’ may exist for many centuries, but their meanings and the social realities behind them undergo rapid and sometimes quite radical transformations in time”.⁶³

The modern discourse of nationalism holds that enduring past traditions, memories and symbols are given political significance by nationalist politicians and intellectuals for nationalist projects. Such an arrangement also receives support from social and economic groups that benefit from such developments. For Hobsbawm, from a nationalist perspective, this construction process requires that the “nation” is recognized “prospectively” by allowing the creation of nations based on a nationalist programme that “exists prior to the formation of the nation”.⁶⁴ In the modern view of nationalism, it is maintained that “nationalism selects, re-configures and sometimes recreates older traditions and identities in accordance with present concerns”.⁶⁵ Such modern theories of nation are suggested in opposition to primordialist views that find “nations as objective, durable phenomena, the origins of which typically can be traced back to remote antiquity”.⁶⁶ Their socially constructed character is the common denominator of modern currents of theories of nationalism. The advocates of the modern interpretation of nationalism uphold that “human actors” are not only capable of nationalist thought, but they also have the “compulsion to turn even non-purposeful action into purposive action, that is, to reflect on and rationalize it”. In this way, nationalist actions are

⁶² Özkırmımlı and Sofos, *Tormented by History*, p. 9.

⁶³ Özkırmımlı and Sofos, *Tormented by History*, p. 10.

⁶⁴ Philip L. Kohl, “Nationalism and Archaeology: On the Constructions of Nations and the Reconstructions of the Remote Past”, *Annual Review of Anthropology*, 27 (1998), p. 226; Eric J. Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*, Cambridge University Press, Cambridge 1990, repr. 2012, p. 9-13.

⁶⁵ Özkırmımlı and Sofos, *Tormented by History*, p. 10.

⁶⁶ Kohl, “Nationalism and Archaeology”, p. 225.

given purpose, “a meaning and a direction within particular (and purposeful) hegemonic projects”.⁶⁷

It is common in the studies of modern nationalism to address the narratives of the past which are refashioned by the views and interests of nation builders. Anthony Smith takes a different approach from the modernists by assigning authority to certain cultural imprints and symbols and claims that the only way to “understand the power exerted by such pasts” is to make “an analysis of collective cultural identities over *la longue durée*”.⁶⁸ However, in this way of thinking, claim Özkırmı and Sofos, when societies are seen as “collective cultural identities over *la longue durée*” and, similarly, when “ethnic pasts” are allowed to “help to shape present concerns”, it becomes difficult to avoid presentism.⁶⁹ In modern theories of nationalism, as Hobsbawm says, “the real ‘nation’ can only be recognized a posteriori”, which means that nation cannot be before nation.⁷⁰ In other words, in this way of thinking, it is accepted that in order to create some sense of continuity of a nation, there arises a need to omit or merge some histories, facts and findings. The ethnosymbolic approach, on the other hand, makes it possible to claim that a Greek nation “exist[ed] in the later Byzantine Empire, as well as in the subsequent Orthodox *millet* which was led by Greeks and a Greek-speaking clergy”.⁷¹ Such selectiveness of the past narratives and archives prohibits an Ottoman identity from being a part of this linearity; it is seen as disruptive, as having no consequence for Greek identity. The controversy between modernists, such as Gellner and Breuilly, and ethnosymbolists is, then, about “dating the emergence of the nation” and the relationship of the nation “to pre-modern ethnic communities”.⁷² On the other hand, as Malešević puts it, these two approaches also “clash over the question of whether – as ethno-symbolists argue – common values, ideas

⁶⁷ Özkırmı and Sofos, *Tormented by History*, p. 10.

⁶⁸ Özkırmı and Sofos, *Tormented by History*, p. 8.

⁶⁹ Özkırmı and Sofos, *Tormented by History*, p. 8.

⁷⁰ Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780*, p. 9.

⁷¹ Özkırmı and Sofos, *Tormented by History* p. 8.

⁷² Siniša Malešević, *Identity as Ideology: Understanding Ethnicity and Nationalism*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, Hampshire 2006, p. 118.

and beliefs or – as modernists claim – political and economic interests had the upper hand in shaping the direction and intensity of nationalism”.⁷³

Furthermore, in *Birds Without Wings*, Leonidas's self-identification with an extraneous motherland can be identified as a typical example of elitist nation-building based on the notion of a *national homeland*. In this type of national engagement, the commitment shown for the non-core groups by the *co-ethnics abroad* and their corresponding demands, in turn, are “targeted with exclusionary policies by the state whose sovereignty they challenge”, which results in radicalising those who already feel excluded.⁷⁴ A counterargument to this approach, which reveals the “shortcomings” of “the homeland argument” supported by Leonidas, is exhibited by Leonidas's father in the novel. He not only sets out to prove that he and his family are well-off and respected people within the Ottoman rule (“Don't tell me we are governed by Turks, when the evidence to the contrary is right in front of your eyes”), but also says that the historical figures Leonidas looks up to have many defects (“How many weeping widows and raped virgins went and thanked [Alexander] for his culture, do you suppose?”).⁷⁵ The emphasised “ethnic affinity between the external power and the non-core group” is also deemed to be unreliable because of “the inability to account for the variation in the behavior of the ‘homeland’ over time”.⁷⁶

CONCLUSION

Birds Without Wings demonstrates the deliberateness of the act of construction of nationhood. Leonidas's nationalism that idolizes the Byzantine Empire can be mapped on Smith's discourse of *longue durée*. Nevertheless, in his writing, Louis de Bernières views civilisation from a conciliatory lens, and presents instances of both disruptions and complications created through past events in an effort

⁷³ Malešević, *Identity as Ideology*, p. 118.

⁷⁴ Harris Mylonas, *The Politics of Nation-Building: Making Co-Nationals, Refugees, and Minorities*, Cambridge University Press, New York 2012, p. 4-5.

⁷⁵ De Bernières, *Birds Without Wings*, p. 259-260.

⁷⁶ Mylonas, *The Politics of Nation-Building*, p. 4-5.

to communicate a sense of harmony across numerous communities that came to exist in an Aegean town throughout history. As such, by repeatedly overlaying his descriptions of the Lycian tombs and the ruins of the Roman theatre with the accounts of relatively more recent constructions in the town such as the Muslim graveyard or a fountain erected by a Rum philanthropist just before the First World War broke out, de Bernières is able to create a powerful sense of continuity, harmony and balance across various past and present inhabitants. Recurrent mention of the Lycian tombs and the artefacts of ancient Greece serves as an affirmation of the existence of the Greek heritage and gives a notion of intricate continuity between past and present, but at the same time acts as a reminder of the transient nature of civilizations, which continually transform and change. By debating the construction of nationalism, de Bernières critiques the abuses of history, and urges us to reconsider the function of the history as a critical tool to learn from. He employs the images of the town to prove the work of civilisation in progress, with its faults, but also with its strengths. After all, “the softness of civilisation” Leyla Hanım recognises in Eskibahçe is the culmination of the diversity and harmony that an old garden, *eski bahçe*, can host.⁷⁷ By encapsulating a sense of community in the town, Louis De Bernières encourages us to look beyond nationalist ideologies and the civilisational hierarchies that are embedded in them.

WORKS CITED

- Barkey, Karen. *Empire of Difference: The Ottomans in Comparative Perspective*. Cambridge University Press. New York 2009.
- Barkey, Karen. “Sharing Sacred Sites: The Ottoman Past and Transcultural Memories” paper presented at *Ottoman Pasts, Present Cities: Cosmopolitanism and Transcultural Memories AHRC Research Network; International Two-Day Conference*, London (26-27 June 2014). Accessed 23 February 2018. <https://ottoman-cosmopolitanism.wordpress.com/conference-podcasts>.

⁷⁷ De Bernières, *Birds Without Wings*, p. 199.

- De Bernières, Louis. *Birds Without Wings*. Secker and Warburg. London 2004.
- Campos, Michelle U. *Ottoman Brothers: Muslims, Christians, and Jews in Early Twentieth-Century Palestine*. Stanford University Press. Stanford, California 2011.
- Çalışır, Fatih. "Decline of a 'Myth': Perspectives on the Ottoman 'Decline'". *The History School*. IX (January-April 2011). p. 37-60.
- Hobsbawm, Eric J. *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*. Cambridge University Press. Cambridge 1990, repr. 2012.
- Ifversen, Jan. "The Crisis of European Civilization: An Inter-War Diagnosis", *Globalization and Civilizations*. ed. Mehdi Mozafari. Routledge. London and New York 2002.
- Katsikas, Stefanos and Krinaki, Anna. "Reflections on an 'Ignominious Defeat': Reappraising the Effects of the Greco-Ottoman War of 1897 on Greek Politics". *Journal of Modern Greek Studies*. 38 (2020). p. 109-130.
- Kohl, Philip L. "Nationalism and Archaeology: On the Constructions of Nations and the Reconstructions of the Remote Past". *Annual Review of Anthropology*. 27 (1998). p. 223-246.
- Malešević, Siniša. *Identity as Ideology: Understanding Ethnicity and Nationalism*. Palgrave Macmillan. Basingstoke, Hampshire 2006.
- Mango, Cyril. "Byzantinism and Romantic Hellenism". *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*. 28 (1965). p. 29-43.
- Mazlish, Bruce. *Civilization and Its Contents*. Stanford University Press. Stanford, California 2004.
- Mylonas, Harris. *The Politics of Nation-Building: Making Co-Nationals, Refugees, and Minorities*. Cambridge University Press. New York 2012.

- Özkırmı, Umut and Spyros A. Sofos. *Tormented by History: Nationalism in Greece and Turkey*. Hurst Publishers. London 2008.
- Roudometof, Victor. "From *Rum Millet* to Greek Nation: Enlightenment, Secularization, and National Identity in Ottoman Balkan Society, 1453-1821". *Journal of Modern Greek Studies*. 16 (1998). p. 11-48.
- Said, Edward W. *Orientalism*. Penguin. London 2003 (1978).
- Smith, Anthony D. *Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism*. Routledge. London 1998.
- Smith, Anthony D. *The Ethnic Origins of Nations*. Blackwell Publishing. Cornwall 1986, repr. 1988.
- Smith, Anthony D. "When is a Nation". *Geopolitics*. 7.2 (2002). p. 5-32
- Toynbee, Arnold J. *The Western Question in Greece and Turkey: A Study in the Contact of Civilisations*. Constable and Company. London 1922.
- Valéry, Paul. "Puissance de choix de l'Europe". *Cahiers du mois*. 9-10 (February-March 1925). p. 16-17.

ETİK: Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ETHIC: This article has been prepared in accordance with research and publication ethics.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Çalışmamın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

CONFLICT OF INTEREST AND FINANCIAL CONTRIBUTION DECLARATION: There is no financial contribution or other potential conflict of interest that needs to be known about the impartiality of my work, and no field of relationship.

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Kitap İncelemesi-Book Review

MİLLİYETÇİLİĞİ YENİDEN DÜŞÜNMEK KURAMLAR VE UYGULAMALAR

Alain Dieckhoff, Christophe Jaffrelot-İletişim Yayınları. Çeviren: Devrim Çetinkasap. İstanbul 2010.

Mustafa ŞAHİN*

Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek, 2005'te Fransa'da yayımlanan ve 2010'da İletişim Yayınları'nca Devrim Çetinkasap'ın mütercimliğinde çevrilen derleme bir kitaptır. Kitabın çevirisi kötüdür ve birçok yerinde dil ve anlatım bozukluğuna rastlanılmaktadır. Kitabın editörleri Alain Dieckhoff ve Christophe Jaffrelot, mevcut tipolojilerin ve kuramların yetersiz olduğu düşüncesinin kitabın hazırlanma nedeni olduğunu belirtmektedirler. Dieckhoff, İsrail Çalışmalarıyla, Jaffrelot ise Güney Asya Çalışmalarıyla tanınan araştırmacılarıdır.

Kitap, 4 kısımdaki 11 makaleyi içermektedir. "Milliyetçilik Araştırmaları ve Tipolojileri" adlı birinci kısım, literatürdeki kuram ve tipolojileri; "Milliyetçiliğin İcadı" adlı ikinci kısım milliyetçiliğin inşasını; "Milliyetçiliğin Öteki Yüzü" adlı üçüncü kısım milliyetçiliğin iç ve dış politikadaki etkisini ve "Milliyetçiliğin Ötesinde" adlı dördüncü kısım ulusal bağlardan aşkın aidiyetlerin mümkünliğini tartışmaktadır.

Birinci kısmın ilk makalesinde Jaffrelot, literatürü eleştirdikten sonra ötekiyle beslenerek ideoloji olarak ortaya çıkan

* Arş. Gör., Yıldız Teknik Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, mfsahin@yildiz.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0948-3198.

*Geliş Tarihi-Received Date: 13.01.2021
Kabul Tarihi-Accepted Date: 26.02.2021*

bir milliyetçilik tipolojisi sunmaktadır. Jaffrelot'un tipolojisinin odağı rekabet ve öteki olarak karşımıza çıkmakta ve milliyetçilik ideolojik tepki boyutuyla kavranmaktadır. Kavram kargaşasını vurgulayarak milliyetçilik çalışmalarının etni-site kuramlarıyla geliştiğini savunan Jaffrelot, eleştirilerini bu kapsamda ortaya koymaktadır (Jaffrelot, 2018: 27). Ulus inşası kuramlarının ve devlet inşası süreçlerini odağına alan bakışların sığ kaldığını savunan yazar, sığığın erken dönemde merkezileşmiş örneklerin görmezden gelinmesiyle, odağa devletin koyulmasıyla ve öteki etkisinin dikkate alınmamasıyla oluştuğunu belirtmektedir (Jaffrelot, 2018: 29-30). Güdübilimsel yaklaşımların hatalarla malul olduğunu savunan yazar, ulusun incelendiği yaklaşımların milliyetçiliği inceleyen yaklaşımlar zannedildiğini savunmaktadır (Jaffrelot, 2018: 31). Kültür temelli yaklaşımlarla milliyetçiliğin değil, ilişkili değişkenlerin açıklandığını savunmakta ve açıklanması gerekenin milliyetçilik olduğunu belirtmektedir.

Yazar, sosyo-ekonomik temelli yaklaşımların, makul noktaları yakalamasına rağmen gruplar-arası çekişme olgusunu gözden kaçırdığını, milliyetçiliğin ancak siyasal, ekonomik, kültürel ve psikolojik veçheleri içeren bir rekabet aracılığıyla açıklanabileceğini savunmaktadır (Jaffrelot, 2018: 49). Yayılımacı yaklaşımların ise doyurucu bir perspektife sahip olmakla birlikte ideolojinin doğduğu toplumsal koşulları önemsemediğini iddia etmektedir (Jaffrelot, 2018: 53).

Meseleyi bütüncül olarak inceleyen Jaffrelot, sosyolojik ve psikolojik etkenleri birlikte değerlendirmekte ve milliyetçiliğin tüm etkenler dikkate alındığında anlaşılabilirliğini savunmaktadır. Yazar, kendi tipolojisini Athony Smith'in Bilimsel Devlet kavramsallaştırmasını geliştirerek oluşturmaktadır. Bilimsel Devlet'te Batı meydan okumasıyla karşılaşan toplumlarda üç farklı davranış görülmektedir: modernleşmeyi redderek geleneğe yaslanma, kayıtsız-şartsız modernleşerek asimile olmayı isteme ve seçici bir şekilde modernleşmeyi isteme davranışları. Smith'göre, milliyetçiliği seçici modernleşme ile asimilasyon taraftarlarının kaynaşması ortaya çıkarmakta ve öteki tetiklemektedir. Jaffrelot,

Smith'in yaklaşımına "Hınç" kavramını eklemektedir. Hınç milliyetçiliği öznelğe taşımaktadır (Jaffrelot, 2018: 54-56).

Hınç ve milliyetçiliğin ilişkisi Plamenatz tarafından irdelenmiştir. Hınç, ötekini taklit ve taklit edilenden daha iyi hasletler sahibi olduğu anlayışıyla oluşmaktadır. Odak noktaları öteki, hınç ve taklittir. Jaffrelot'un vurgusuyla ötekinin konumu berkitilmektedir. Hınç, kişinin iç benliğinden dışarıya çıkmaktadır. Yazar, milliyetçiliğin doğuşunu psikolojik nitelikte açıklamaktadır (Jaffrelot, 2018: 58-59).

Jaffrelot'a göre milliyetçilik, karşıtlıktan beslenmekte, taklidi ve ötekinin tenkidini barındırmakta ve türedi bir karakter taşımaktadır. Reform yanlıları, modernleşmeyi taklitle başlatarak kendilerine meydan okuyan güce benzemeye çalışmakta, süreçte öteki tenkit edilmekte ve manevi olarak aşağılanmaktadır. Hınç ise milliyetçiliği besleyerek kuvvetlendirmektedir (Jaffrelot, 2018: 62-68).

Jaffrelot'un tipolojisi orijinal bir tipoloji değildir. Modernist Yaklaşımların unsurlarının, etno-sembolcü yaklaşımlara eklenmesiyle oluşturulmuştur. Tipolojide baskın yaklaşımın etno-sembolcü olmasına, modernist yaklaşımlardan imgelerle berkitilmesine ve ilkçi yaklaşımların eleştirilmesine rağmen esasında Jaffrelot'un tipolojisi Neo-perennialist yaklaşımlardan olan Azar Gat'ın Uluslar kuramına (Gat, 2019: 116-121) benzer bir açıklama sunmaktadır.

Jaffrelot, diğer kuramları etnisiteyi kalıcı addetmeleri, kimliği dışlamayla açıklamaları ve çıkar temelli kavramaları nedenleriyle yetersiz görmektedir (Jaffrelot, 2018: 73-79). İdeolojiyi merkeze alan yazar, psikolojik kaynağı sosyolojik kaynakla birleştirmektedir. Jaffrelot'un tipolojisi, direnişçi entelijansiya ve reformcuların öne çıkarak hıncı beslemeleriyle ortaya çıkan, Batı'yı tenkit ederken taklit etmekten kaçınamayan bir ideoloji olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tipoloji, milliyetçilik literatündeki popüler tipolojilerden daha niteliklidir. Ancak problemler yanları bulunmaktadır. Yazar Batı merkezli düşünmekte ve milliyetçiliğin modern seyrini

açıklamaktadır. 18. Yüzyıl öncesinde merkezileşmiş devletler bulunduğu iddiası kendisi tarafından ortaya konulmasına rağmen yazarın tipolojisinde eksiktir. Taklit ve tenkit ikilemi, Freudçu bir tutumla Baba-Oğul çatışmasını yansıtan bir kurguda verilmiştir. Tipolojide milliyetçiliğe yönelen millet, Batı'yı tenkit ederken umutsuz bir biçimde ona benzemeye çalışmaktadır. Son olarak Modernleşme, Batılılaşmayla aynı anlamda kullanılmaktadır. Batı meydan okuması karşısında başarı isteyen milletlerin çabalarının "ne" olduğu meselesi çok yönlüdür ve tipoloji bu meseleyi çözememektedir.

Birinci kısımdaki makalesinde Alain Dieckhoff, siyasal milliyetçilik ve kültürel milliyetçilik arasındaki korelasyonu reddederek siyasal-kültürel ayrımını irdelenmiştir. Dieckhoff'a göre siyasal milliyetçiliğe yüklenen mana sivil, kültürel milliyetçiliğe yüklenen mana etnik mahiyettedir. Yazarın korelasyona itirazı metnin odağıdır (Dieckhoff, 2018: 85). Dieckhoff, kültürün ve siyasetin birbirinden bağımsız olarak ele alınmalarına karşı çıkararak kültür ve siyaset arasındaki ilişkiyi vurgulamaktadır (Dieckhoff, 2018: 102). Dieckhoff'a göre siyasal milliyetçilik ve kültürel milliyetçilik ayrı değildir ve milliyetçilik iki olguyu birlikte barındırmaktadır. Yazara göre etnik olmayan milliyetçilik yoktur ve her milliyetçilik etnik niteliklidir (Dieckhoff, 2018: 87-88). Dieckhoff, milliyetçiliğin mucidi olarak devleti görmekte ve ulusal kimliklerin devlet eliyle güçlendirildiğini savunmaktadır. Günümüzdeki siyasal milliyetçilikler, kültürel geçmişe sahiptir (Dieckhoff, 2018: 90-91). Devletin ulusal kimlikleri güçlendirmekteki amacı, kültürel ve siyasal birlikteliğin sağlanarak kaynaşmanın edinilmesidir. Dieckhoff'un hipotezinde, siyasal taleplerin zuhuru için kültürel taleplerin kabulü gerekmekte, kültürel taleplerin kabulü, elzem görülmektedir (Dieckhoff, 2018: 94-96). Kültürel talepler siyasal cepheyi oluşturacak nüfusu birleştirme işlevi görmektedir. Kültürel zemin sağlandığında siyasal mücadele başlamaktadır (Dieckhoff, 2018: 98-99). Kültürel taleplerden ilki ulusal dil olmakta ve diğer unsurlar dili takip etmektedir.

Birinci kısımdaki makalesinde Pierre Birnbaum, sosyal bilimlerin milliyetçiliğe gereken ilgiyi vermediği iddiasını savunmaktadır (Birnbaum, 2018: 103). Birnbaum'a göre milliyetçilik gerektiği ölçüde ve ciddiyette araştırma konusu yapılmamıştır. Fransız Sosyoloji geleneğinin geri kalmasının sebebi ise kurucuları olarak gösterilmiştir. Fransız Sosyoloji Epistemolojisi yapılar mantığı içerisinde analiz gerçekleştirmekte ve yapılar mantığı milliyetçilik olgusunu açıklamaya yetmemektedir (Birnbaum, 2018: 104). Durkheim, Marx ve Weber bu konuda yetersiz kalmış ve tenakuz arz eden tutumlar benimsemişlerdir.

Durkheim, milliyetçiliğe önem vermeyerek, vatanı “tarihsel hatıralar topluluğu” tanımıyla ele almış ve olguya gereken ilgiyi göstermemiştir (Birnbaum, 2018: 105-107). Marksistler, zamanla gelişen bir yorum ortaya koymuş olmasına rağmen Marx'ın milliyetçiliğe bakışı, sınıf'ın tüm aidiyetleri sileceği analizinin ötesinde yorumların önemsenmesine imkan vermemiştir (Birnbaum, 2018: 108-111). Birnbaum göre, Weber'de de milliyetçiliği kavramaya yetecek bir çerçeve bulunmamaktadır (Birnbaum, 2018: 114). Ancak Durkheim ve Marksistlerden Weber bu noktada ayrılmaktadır. Diğerlerinin aksine Weber, bir milliyetçi olarak varolmuş, Prusya'ya bağlılığı vurgulanmıştır. Ancak Weber'de çelişen tutumlar söz konusudur. Milliyetçilik bazen hatıra imgesiyle bazen ise biyolojik bağlarla birlikte anılmıştır. Bunlara rağmen Weber'in de milliyetçiliği bütüncül biçimde analiz edebilecek enstrümanları kullanmadığı Birnbaum tarafından belirtilmekte ve Rasyonel Tercihler Kuramı'nın çıkar merkezli izahının yetersiz olduğu savunulmaktadır (Birnbaum, 2018: 12-125).

Birnbaum, geçmişte milliyetçiliğe gereken önemin verilmediğini belirterek yaşanacakları olumlu bir yöne sevk etme isteğiyle anlama zorunluluğundan bahsetmektedir. Çünkü gelecekte milliyetçilik birçok hadiseye sebebiyet verecektir. Onu anlamadan olumlu bir yöne sevk etmek mümkün olmayacaktır (Birnbaum, 2018: 130).

Birinci kısmın son makalesinde D. Sabbagh, milletin etnik kimliğin başarısıyla ortaya çıktığını savunarak “kendi kaderini

tain yolunda kolektif irade" sergilemeyi başat unsur olarak tanımına yerleştirmektedir (Sabbagh, 2018: 132). Sabbagh, kavram kargaşasını ortadan kaldırarak sivil milliyetçiliğin etnik kökenli olduğunu veya bir ulusal kimliği desteklediğini savunmaktadır. ABD ve Fransa'nın sivil milliyetçi ülkeler olarak kabulünü reddeden yazar, tarihsel bağlam içerisinde etnik bağlantıyı açıklamaktadır. Fransa'da ve ABD'de belirli bir ulusal kültür ve dil devlet tarafından korunarak yaygınlaştırılmaktadır (Sabbagh, 2018: 134-139). Ayrıca çokkültürlü olarak tanımlanan ülkelerin, çokkültürlülüklerini tekil bir kültüre sevk etme yönünde politikalar geliştirdiğini savunan yazar, durumun sosyal yardımlarla görülebileceğini belirtmektedir. Çokkültürlülüğün sonucu addedilen sosyal yardımların tek kültürlülüğün ortaya çıkardığı adaletsizliği azaltma amacıyla yürürlüğe konduğunu iddia eden Sabbagh, milliyetçiliğin baskıcı ve tektipleştirici niteliğinden korunmanın mümkünlüğünü tartışmaktadır. Zira çokkültürlülüğün olduğu toplumlarda milli kültürün dışındaki kültürlerin siyasal taleplerinin, kültürel homojenlik sağlandıkça arttığını iddia etmektedir (Sabbagh, 2018: 144-147).

İkinci kısımdaki makalesinde Anne-Marie Thiesse, milletlerin modern dönemde belirli metotlarla inşa edildiklerini savunmaktadır. İnşa faaliyetini, icad addeden yazar, iki temel örnek olan Fransız Devrimi kaynaklı akılcı-demokratik modelin ve Alman Romantizmi kaynaklı muhafazakar-duygusal modelin birleşmesiyle oluşan ana modelle icadın şekillendiğini savunmaktadır (Thiesse, 2018: 151-153). Belirli figürlerin özenle seçilmesiyle ulusların ortak ataları ortaya konulmuş ve ulusal diller belirli coğrafi sınırları yansıtacak biçimde gramerleriyle oluşturulmuştur (Thiesse, 2018: 156-163). Ortak atalarını ve dillerini oluşturan milletler, sonraki merhalede ulusal tarihlerini tarihsel bağlamda süreklilik gösterecek şekilde kurgulayarak çeşitli semboller edinmişlerdir. Tarihi yapılar, maddi kolektif mirasın gereği olarak sunularak manevi folklorlar süreklilik kurgusuyla derlenmiştir. Sürece doğanın ulusallaştırılması ve doğa manzaralarının milletleri yansıtacak şekilde kurgulanması eşlik etmiştir (Thiesse, 2018: 164-175). Thiesse'ye göre modernlik,

milliyetçilikle mümkün olmuş ve milliyetçilik geçmişe atıfla meşrulaştırmıştır.

İkinci kısımdaki makalesinde Astrid Von Busekist, dil ile modern toplum ve milliyetçilik arasındaki korelasyonu ele almıştır. Modern toplumu milliyetçiliğin mümkün kıldığını belirten yazar, süreçte ulusal dillerin icad edilerek toplumsal/coğrafi sınırların belirlendiğini savunmaktadır. Modernist kuramın önkabulleriyle bezenmiş yazısında, kültürün yapaylığını odak noktası haline getirmekte ve milliyetçiliği barışçı ve çatışmacı evreler içinde değerlendirmektedir. Kültürel taleplerin olduğu evre barışçı evreyi, siyasal taleplerin olduğu evre ise çatışmacı evreyi belirtmektedir (Busekist, 2018: 179-184). Dil'i sahiplenilemez bağlamda ele alan Busekist, dil milliyetçiliğinin arkasında başka talepleri taşıdığını çünkü dil'in her zaman iletişim aracından aşkın manalar içerdiğini savunmakta ve dil'in toplumu mümkün kılan unsur olduğunu savunmaktadır (Busekist, 2018: 205-207).

İkinci Kısımın son makalesinde Paul Zawadzki, milliyetçiliğin dini aidiyetleri araçsallaştırıp ulusal aidiyetlere dönüştürerek demokrasiyi mümkünleştirdiğini savunmaktadır (Zawadzki, 2018: 209-213). Milliyetçilik, geleneksel bağlardan kurtularak birey olmanın imkanını arayan bir davranış olarak ele alınmış ve eşitlik düşüncesinin buna zemin verdiği belirtilmiştir (Zawadzki, 2018: 215-219). Dinin araçsallaştırılması, mezhepsel farklılıkların vurgulanması ve ulusal yorumların takibiyle gerçekleşmiştir. Ayrıca Zawadzki, geleneksel bağların kopmasının bireyi özgürleştirmekle birlikte daha kırılabilir ve müdahaleye açık hale getirdiğini savunmaktadır (Zawadzki, 2018: 234).

Üçüncü kısımdaki makalesinde Guy Hermet, ulus-devletin ve bileşeni addedilen demokratik rejimlerin milliyetçiliğin etkisiyle oluştuğunu savunmaktadır. Meşruluğun soy ve din bağlarından arındırılarak halka eşitlenmesi fikrini milliyetçiliğin mümkünleştirdiğine dikkat çeken Hermet, süreç içerisinde tekamülünü tamamlayan ulus-devletlerde halkçılığın ortadan kalkarak milliyetçiliğin sivil bir nitelikle sürdürüldüğünü savunmaktadır. Ayrıca tekamülünü tamamlamamış yerlerde ulusal halkçılığın eleştirilmesinin geçmişi yok saymak olduğunu

vurgulamaktadır (Hermet, 2018: 247-254). Etnik kimliklerin devlet eliyle güçlendirilmesiyle oluşan ulusal kimliklerin halkçılığının milliyetçilikle eşit olduğunu belirtmektedir (Hermet, 2018: 259-260).

Üçüncü kısmın son makalesinde Pierre Hassner, milliyetçiliklerin tasniflerini tartışmakta ve nihayetinde milliyetçiliğin herhangi bir niteliği sürekli olarak sergilediği fikrini redderek ulusal ve uluslararası şartların milliyetçiliklerin farklı niteliklerini belirginleştirdiğini savunmaktadır (Hassner, 2018: 264-271). Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki uluslararası ortam, milliyetçiliğin şedit-zalim karakterini ortaya çıkaran mahiyet, çift kutuplu dönem müttefik/uydu devlet anlayışlarıyla baskıcı/özümlenir mahiyet, Soğuk Savaş sonrası dönem kontrol edilemeyen farklı dokuların birlikte bulunduğu bir mahiyet (Hassner, 2018: 273-281) ve 11 Eylül sonrası dönem ise medeniyetler savaşını barındıran mahiyet arz etmiştir (Hassner, 2018: 281-286).

Dördüncü kısımdaki makalesinde Jean-Marc Ferry, Avrupalı kimliğinin ulusal kimliğin ötesinde bir aidiyet oluşturma potansiyelini irdelemektedir. Ferry, Avrupa'da ulusların evvela tarihsel olarak inşa edildiklerini ve ardından modern dönemde siyasal inşa sürecine nesne edildiklerini savunmaktadır (Ferry, 2018: 291-300). Avrupalı kimliğinin önündeki en büyük engelin egemenliğin ulusa sabitlenmesiyle ulus-ötesi birleşmelerin egemenlik ilkesini zedelemesi olduğunu belirten Ferry, buna rağmen kimliğin inşasının mümkün olduğunu savunmaktadır. Ferry'e göre hukuki ortaklığın inşası için kültürel homojenliğin tesisi zorunlu değildir ve süreçte oluşabilecek bir olgudur. Ötekinin varlığının anlaşılması gerektiğini vurgulayan Ferry, AB karşıtlığının birlik düzeyinde güçlenmesinin zararlı olduğunu belirtmektedir (Ferry, 2018: 306-313).

Dördüncü kısmın son makalesinde Philip Resnick, kozmopolitizmin engin geçmişi yaslandığını savunarak milliyetçiliğin "önü alınamaz gidişine bir çare" olarak görülebileceği iddiasını savunmaktadır (Resnick, 2018: 315-320). Resnick'e göre küreselleşme, ulaştığı şiddet ve elde ettikleri düşünüldüğünde kozmopolit bir anlayışın dünya çapında yaygın kullanımına zemin oluşturabilecek kuvvettir. Ancak ulus-devlet,

küreselleşmeye direnerek ulusal aidiyeti koruma mücadelesini sürdürmektedir (Resnick, 2018: 320-327).

Editörlerin birlikte yazdıkları sonuçta ise milliyetçiliğin gelecekte karşılaşılabileceği problemler sıralanmakta ve evrenselcilik-tikelcilik meselesinin önemli bir fenomen olduğu savunulmaktadır. Milliyetçiliğin ve demokratik ulus-devletin tekilci yapısının aşağıdan gelen alt-kimlikler tarafından -dini/etnik kimlikler- farklı bir forma sokulabilecek halde olduğunu belirtilmektedir.

Kitap, milliyetçilik literatürünün Anglo-Amerikanlığına karşı eleştirel bir tavırla milliyetçiliği, kökenlerini ve geleceği tartışan eserlerden oluşmaktadır. Yazarlara göre ulus ile milliyetçilik çalışmaları karıştırılmıştır. Literatürdeki çoğu anlayış, ulus çalışmaları ile milliyetçilik çalışmalarını denk görmektedir. Kitap, etnisite çalışmalarının milliyetçilik çalışmaları için uygun olduğunu savunmaktadır. İddialar Fransız epistemolojisinin perspektifinde açıklanmıştır. Kitap, modernist kuramların eleştirisini içermesine rağmen birinci kısım dışında modernist anlayışı yansıtmaktadır. Nation kavramının anlamı, dil birliği çabalarının başlangıcı, siyasal alanla kültürel alanın denkleğinin sağlanma çabalarının başlangıcı meseleleri bariz örnekleri oluşturmaktadırlar. Avrupa merkezilik göze çarpmaktadır. İyi örnekler Avrupa'dan alınırken kötü örnekler Avrupa dışından seçilmişlerdir.

Kitabın orijinal bölümü birinci kısımdır. Jaffrelot tarafından sunulan tipoloji, Dieckhoff'un kültürel ve siyasal alanı birleştiren anlayışı, Birnbaum'un sosyal bilimlerde milliyetçiliğe gereken ilginin verilmediği hipotezi ve Sabbagh'ın sivil milliyetçiliklerin belirli bir ulusal kimliğe yaslandığı iddiası tarafımızca literatürde üzerine çalışılması gereken alanların başında gelmektedirler.

KAYNAKÇA

Birnbaum, P. (2018). Sosyolojik Kuramlar ve Milliyetçilik, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek* (Çev. Çetinkasap, D.). içinde (103-130). Dieckhoff, A. ve Jaffrelot, C. İstanbul: İletişim Yayınları.

Busekist, A. (2018). Sosyolojik Kuramlar ve Milliyetçilik, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek* (Çev. Çetinkasap, D.). içinde (179-207). Dieckhoff, A. ve Jaffrelot, C. İstanbul: İletişim Yayınları.

Dieckhoff, A. (2018). Sosyolojik Kuramlar ve Milliyetçilik, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek* (Çev. Çetinkasap, D.). içinde (9-19). Dieckhoff, A ve Jaffrelot, C. İstanbul: İletişim Yayınları.

Dieckhoff, A. (2018). Sosyolojik Kuramlar ve Milliyetçilik, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek* (Çev. Çetinkasap, D.). içinde (83-102). Dieckhoff, A. ve Jaffrelot, C. İstanbul: İletişim Yayınları.

Dieckhoff, A., Jaffrelot, C. (2018). Sosyolojik Kuramlar ve Milliyetçilik, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek* (Çev. Çetinkasap, D.). içinde (335-356). Dieckhoff, A. ve Jaffrelot, C. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ferry, J. M. (2018). Sosyolojik Kuramlar ve Milliyetçilik, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek* (Çev. Çetinkasap, D.). içinde (291-313). Dieckhoff, A. ve Jaffrelot, C. İstanbul: İletişim Yayınları.

Gat, A. (2019). *Uluslar Siyasi Etnisite ve Milliyetçiliğin Uzun Tarihi ve Derin Kökleri* (Çev. Özcan, Ş.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Hassner, P. (2018). Sosyolojik Kuramlar ve Milliyetçilik, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek* (Çev. Çetinkasap, D.). içinde (261-288). Dieckhoff, A. ve Jaffrelot, C. İstanbul: İletişim Yayınları.

Hermet, G(2018). Sosyolojik Kuramlar ve Milliyetçilik, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek* (Çev. Çetinkasap, D.). içinde (247-260). Dieckhoff, A. ve Jaffrelot, C. İstanbul: İletişim Yayınları.

Jaffrelot, C. “(2018). Sosyolojik Kuramlar ve Milliyetçilik, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek* (Çev. Çetinkasap, D.). içinde (23-82). Dieckhoff, A. ve Jaffrelot, C. İstanbul: İletişim Yayınları.

Resnick, P. (2018). Sosyolojik Kuramlar ve Milliyetçilik, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek* (Çev. Çetinkasap, D.). içinde (315-334). Dieckhoff, A. ve Jaffrelot, C. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sabbagh, D. (2018). Sosyolojik Kuramlar ve Milliyetçilik, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek* (Çev. Çetinkasap, D.). içinde (131-147). Dieckhoff, A. ve Jaffrelot, C. İstanbul: İletişim Yayınları.

Thiesse, A. M. (2018). Sosyolojik Kuramlar ve Milliyetçilik, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek* (Çev. Çetinkasap, D.). içinde (151-178). Dieckhoff, A. ve Jaffrelot, C. İstanbul: İletişim Yayınları.

Zawadzki, P. (2018). Sosyolojik Kuramlar ve Milliyetçilik, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek* (Çev. Çetinkasap, D.). içinde (209-244). Dieckhoff, A. ve Jaffrelot, C. İstanbul: İletişim Yayınları.

ETİK: Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ETHIC: This article has been prepared in accordance with research and publication ethics.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Çalışmamın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

CONFLICT OF INTEREST AND FINANCIAL CONTRIBUTION DECLARATION: There is no financial contribution or other potential conflict of interest that needs to be known about the impartiality of my work, and no field of relationship.

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

AMAÇ-KAPSAM

Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi-Journal of Nationalism Studies (MAD-JNS) akademik ve bilimsel olan Milliyetçilik ve Milliyetçilik Teorileri üzerine yapılan araştırma, inceleme, kritik ve çeviri makaleleri yayınlayan, hakemli, açık erişimli uluslararası bir dergidir.

Dergi, farklı üniversitelerde görev yapan akademisyenlerin girişimleri sonucunda ortaya çıkan bilimsel bir yayındır. Nisan ve Ekim ayları olmak üzere yılda iki defa yayınlanır. Derginin dili Türkçe ve İngilizcedir.

Derginin temel amacı, disiplinler arası yaklaşımlar ve sosyal bilimlere ait tüm alanlarda milliyetçilik olgusuna yönelik bilimsel ve etik niteliği yüksek orijinal makaleleri yayınlamak ve tüm Dünya'da bu kapsamdaki yayınlara iyi bir örnek teşkil etmektir.

Derginin misyonu, kapsamıyla ilgili makaleler yayınlayarak dünyaya dağıtmak ve bu kapsama yönelik araştırmalar yapan akademisyenleri bir araya getirmektir.

YAZIM KURALLARI

YAZARLAR İÇİN BİLGİ

-Etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay çalışmada belirtilmeli ve belgelendirilmelidir. İzinle ilgili bilgilere makalenin yöntem bölümünde ve ayrıca ilk/son sayfasında yer verilmelidir. Olgu sunumlarında, bilgilendirilmiş gönüllü olur formunun imzalatıldığına dair bilgiye makalede yer verilmesi gereklidir.

-Makalenin araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmış ifade edilmeli, makale sonunda araştırmacılar; katkı oranı beyanı, varsa destek ve teşekkür beyanı, çıkar çatışması beyanı ve finansal destek beyanı vermelidir.

1. Genel Kurallar

a. Makalelerin, daha önce başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Makale, bildiri, yüksek lisans veya doktora tezinden üretilmiş ise mutlaka makalenin ilk sayfasında Türkçe ve İngilizce olarak belirtilmelidir. Yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazılar yayımlanmak üzere kabul edildiğinde Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi ilk yayınlama haklarına sahip olacaktır. Yayın Kurulunun, makale kabulü konusunda hem içerik hem de biçim bakımından nihai karar hakkı saklıdır.

b. Dergiye gönderilen yazılar Yayın Kurulunca ilk değerlendirilme yapıldıktan sonra iki hakeme gönderilecek, hakemlerden gelecek rapor doğrultusunda yazının basılmasına, rapor çerçevesinde düzeltilmesine, yazının geri çevrilmesine ya da üçüncü bir hakeme gönderilmesine karar verilecek ve durum yazara en kısa sürede bildirilecektir. Yayımlanmayan yazılar yazara geri gönderilmeyecektir.

c. Yazardan revizyon istenmesi durumunda, minör revizyonun 2, majör revizyonun ise 4 hafta içerisinde tamamlanarak makalenin dergiye ulaştırılması gerekmektedir.

ç. Milliyetçilik Araştırmaları Dergisinin yazı dili Türkçe olmakla birlikte, İngilizce çalışmalar da yayımlanmaktadır. Yazı bu dillerden hangisinde yazılmış olursa olsun en az 150, en çok 200 sözcükten oluşan Türkçe ve İngilizce özetler yazıya eklenerek gönderilmelidir. Aynı şekilde, hangi dilde yazılmış olursa olsun yazının başlığının Türkçe ve İngilizce olarak yazıya eklenmesi, ayrıca yine Türkçe ve İngilizce olarak 5 anahtar sözcüğün belirtilmesi gerekmektedir. (Bkz. Kapak Dosyası-Ana Makale Dosyası)

d. Milliyetçilik Araştırmaları Dergisinde “Kitap İncelemeleri”ne ve “Çeviri Yazı”lara da yer verilir.

e. Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi’ne gönderilen yazıların yazım bakımından son denetimlerinin yapılmış olduğu kabul edilmektedir. Yazı teslim edildikten sonra baskı düzeltmeleri için ayrıca yazara gönderilmeyecektir. Bu nedenle yazım yanlışlarının olağanın üzerinde olması yazının geri çevrilmesi için yeterli görülecektir.

f. Yazarlara telif ücreti ödenmemektedir.

g. Yazılar <https://dergipark.org.tr/madergisi> adresi üzerinden gönderilmelidir.

ğ. Bir adet dergi yazara ücretsiz olarak gönderilecektir.

2. Kapak Dosyası-Ana Makale Dosyası

Çalışmalarını dergimize gönderen yazarlardan, Ana Makale Dosyası ve Kapak Dosyası talep edilmektedir. Hakem değerlendirme sürecinin gecikmeye uğramaması ve derhal sürecin başlatılabilmesi için yazarların dosyalarını aşağıda belirtildiği şekilde yüklemesi önem arz etmektedir.

a. Kapak Dosyası

Kapak dosyasına öncelikle; Türkçe ve İngilizce başlık yazılmalı, Türkçe ve İngilizce özet ile birlikte anahtar kelimeler eklenmelidir. Başlığın altına sağ tarafa yazarın adı yazılmalı, birden çok yazarlı çalışmalarda virgül kullanılarak yazar adları yan yana yazılmalı, akademik unvan belirtilmemelidir. Yazarların akademik unvanı, çalıştığı kurum (üniversite, fakülte, bölüm veya diğer) adları

ve ORCID numaraları (<https://orcid.org/>) * simgesi kullanılarak dipnot olarak eklenmelidir.

b. Ana Makale Dosyası

Milliyetçilik Araştırmaları Dergisinde kör hakemlik uygulaması yürütülmektedir. Bu nedenle hakem değerlendirme sürecinin tüm aşamalarında ana makale dosyasında yazarlara ait kurum, kimlik ve unvan bilgisi yer almamalıdır.

3. Yazım Kuralları

a. Çalışmalarda Türk Dil Kurumunun İmla Kılavuzu'na uyulması tavsiye edilmektedir.

b. Kâğıt boyutu; özel boyut, genişlik 16 cm, yükseklik 24 cm olmalıdır. Kenar boşlukları üst 3.5 cm, alt 2.5 cm, sağ 2.5 ve sol 2 cm, cilt payı 0 cm olacak şekilde düzenlenmelidir.

c. Çalışmalar Word programına göre 11 punto (dipnotlar 9 punto), Book Antiqua yazı karakteriyle, girinti ilk satır 1 cm, aralık önce 0 nk, sonra 8 nk ve tek satır aralığında yazılmalıdır.

ç. Başlıklar, "1. 2. 3.; 1.1., 1.2.; 1.2.1." şeklinde oluşturulmalı ve 1 cm içeriden başlamalıdır. Birinci derece başlıklarda (YÖNTEM ve BULGULAR dahil) yer alan tüm harfler büyük harfle koyu yazılmalıdır: GİRİŞ, 1. BAŞLIK, 2. BAŞLIK, SONUÇ; KAYNAKÇA gibi. İkinci, üçüncü ve dördüncü derece başlıklarda yer alan kelimelerin sadece ilk harfleri büyük harfle başlatılmalı ve koyu yazılmalıdır.

d. Tablo, şekil ve resimlere numara verilmeli ve adlandırılmalıdır. Kaynakları, kaynakça kurallarına uygun biçimde, tablo adları üstte, şekil ile resim adları ise altta verilmelidir. Tüm tablo, şekil ve resimler sayfa kenarlıklarına uygun bir şekilde düzenlenmelidir.

4. Atıflar, Dipnot ve Kaynakça

Dergiye gönderilen çalışmalar "Chicago atıf ve referans stili" veya "APA 6" kurallarına göre hazırlanmalıdır.

a. CHİCAGO (DİPNOT) YÖNTEMİ:

Bilimsel çalışmada kullanılan kaynakların künyesi dipnot olarak sayfa altında gösterilir. İstifade edilen kaynakların ilk ve daha

sonra gösterilmesi aşağıdaki örneklere uygun olarak verilmelidir. Dipnotlarda eser künye bilgileri VİRGÜL; Kaynakçada ise NOKTA ile ayrılmalıdır.

Kitap:

a) Tek Yazarlı:

1. Halil İnalçık, Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adâlet, Kronik Kitap, İstanbul 2016, s. 159.

2. İnalçık, Osmanlı'da Devlet..., s. 211-225.

1. Bilal N. Şimşir, Ege Sorunu, TTK, C. 2, Ankara 1989, s. 558.

2. Şimşir, Ege Sorunu, C. 2, 560.

Kaynakçada:

İnalçık, Halil. Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adâlet. Kronik. İstanbul 2016.

Şimşir, Bilal N. Ege Sorunu. TTK. C. 2. Ankara 1989.

b) İki Yazarlı:

1. Ali Ayata ve Gökberk Yücel, Yeni Küresel Düzendeki Türk Dış Politikasının Kimlik Arayışı, Nobel, Ankara 2015, s. 58.

2. Ayata ve Yücel, Yeni Küresel Düzendeki..., s. 65-70.

1. Mehmet Kaan Çalen ve Halûk Kayıcı, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik, Bilgeoğuz, İstanbul 2014, s. 13.

2. Çalen ve Kayıcı, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Modern..., s. 21.

Kaynakçada:

Ayata, Ali ve Gökberk Yücel. Yeni Küresel Düzendeki Türk Dış Politikasının Kimlik Arayışı. Ankara: Nobel. 2015.

Çalen, Mehmet Kaan ve Halûk Kayıcı. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik. İstanbul: Bilgeoğuz. 2014.

c) Üç ve Daha Çok Yazarlı:

1. Mehmet Akif Okur v. dğr., *Avrasya Paradoksu Beklentiler ve Endişeler*, Nobel, Ankara 2013, s. 101.

2. Okur v. dğr., *Avrasya Paradoksu...*, s. 125.

1. Faruk Önal v. dğr., *Harb Mecmû'ası (Kasım 1915-Haziran 1918)*, TTK, Ankara 2019, s. 208.

2. Önal v. dğr., *Harb Mecmû'ası...*, s. 241.

Kaynakçada:

Okur, Mehmet Akif, Reha Yılmaz, Galip Çağ, Hatice Yazgan ve Sedat Demirci. *Avrasya Paradoksu Beklentiler ve Endişeler*. Nobel. Ankara 2013.

Önal, Faruk, Selman Soydemir, Kemal Erkan, Ahmet Temiz, Ömer Faruk Yılmaz ve Ahmet Uçar. *Harb Mecmû'ası (Kasım 1915-Haziran 1918)*. TTK. Ankara 2019.

d) Çeviri:

1. Liah Greenfeld, *Milliyetçilik Moderniteye Giden 5 Yol*, çev. Abdullah Yılmaz, Alfa, İstanbul 2017, s. 75.

2. Greenfeld, *Milliyetçilik Moderniteye...*, s. 98.

1. Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara 2019, s. 321.

2. Ostrogorsky, *Bizans Devleti...*, s. 333.

Kaynakçada:

Greenfeld, Liah. *Milliyetçilik Moderniteye Giden 5 Yol*. çev. Abdullah Yılmaz. Alfa. İstanbul 2017.

Ostrogorsky, Georg. *Bizans Devleti Tarihi*. çev. Fikret Işıltan. TTK. Ankara 2019.

e) Kitap Bölümü veya Diğer Kısımlar:

1. Murat Baç, "Epistemoloji", *Çağdaş Epistemolojiye Giriş* içinde, haz. Nebi Mehdiyev, İnsan, İstanbul 2011, s. 22.

2. Baç, "Epistemoloji", s. 29.

1. İbrahim Şirin, "Türkiye'de Zihniyet Tarihçiliği ve Sabri Ülgener", Türk Tarihçileri içinde, ed. Ahmet Şimşek, Pegem, Ankara 2016, s. 241.

2. Şirin, "Türkiye'de Zihniyet Tarihçiliği...", s. 242-243.

Kaynakçada:

Baç, Murat. "Epistemoloji". Çağdaş Epistemolojiye Giriş içinde. Haz. Nebi Mehdiyev. İnsan. İstanbul 2011. s. 21-48.

Şirin, İbrahim. "Türkiye'de Zihniyet Tarihçiliği ve Sabri Ülgener". Türk Tarihçileri içinde. Ed. Ahmet Şimşek. Pegem. Ankara 2016. s. 239-257.

MAKALE:

a) Matbu:

1. Yusuf Ziya Bölükbaşı, "Türk Milliyetçiliğinde Antisemitizm: Hüseyin Nihal Atsız Yazıları Üzerine Bir İnceleme", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 20, S. 2 (Aralık 2019). s. 318.

2. Bölükbaşı, "Türk Milliyetçiliğinde Antisemitizm:...", s. 319.

1. Bülent Yıldırım, "Resmi Nüfus Sayımlarına Göre Bulgaristan'da Türk Nüfusu (1878 - 1934)", Türk Dünyası Araştırmaları, C. 109, S. 214 (Ocak-Şubat 2015)s. 94.

2. Yıldırım, "Resmi Nüfus Sayımlarına Göre Bulgaristan'da...", s. 95-99.

Kaynakçada:

Bölükbaşı, Yusuf Ziya. "Türk Milliyetçiliğinde Antisemitizm: Hüseyin Nihal Atsız Yazıları Üzerine Bir İnceleme". Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. C. 20, S. 2 (Aralık 2019). s. 293-320.

Yıldırım, Bülent. "Resmi Nüfus Sayımlarına Göre Bulgaristan'da Türk Nüfusu (1878 - 1934)". Türk Dünyası Araştırmaları. C. 109, S. 214 (Ocak-Şubat 2015). s. 93-108.

b) Online:

1. Nikolina Kunic, “Hırvat Lider Franjo Tudjman ve Neoklasik Yaklaşım İle Analizi”, Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi, C. 1, S. 1 (Nisan 2019), s. 18, erişim 02 Ocak 2020, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/691744>.

2. Kunic, “Hırvat Lider Franjo Tudjman...”, s. 23.

Kaynakçada:

Kunic, Nikolina. “Hırvat Lider Franjo Tudjman ve Neoklasik Yaklaşım İle Analizi”. Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi. C. 1, S. 1 (Nisan 2019). s. 17-33. Erişim 02 Ocak 2020. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/691744>.

ANSİKLOPEDİ MADDESİ:

1. M. Orhan Okay, “Ziya Gökalp”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, TDV, C. 14, Ankara 1996, s. 126.

2. Okay, “Ziya Gökalp”, s. 127.

Kaynakçada:

Okay, M. Orhan. “Ziya Gökalp”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. TDV. C. 14. Ankara 1996, s. 124-128.

TEZ:

1. Gamze Yıldız Erduran, “Online Müşteri Şikayetlerinin Veri Madenciliği ile İncelenmesi” (Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, 2017), s. 100.

2. Erduran, “Online Müşteri Şikayetlerinin...”, s. 110.

1. Emin Ünsal, “Girit’in Türk Hakimiyetinden Çıkışı” (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2009), s. 43.

2. Ünsal, “Girit’in Türk Hakimiyetinden Çıkışı”, s. 61-71.

Kaynakçada:

Erduran, Gamze Yıldız. “Online Müşteri Şikayetlerinin Veri Madenciliği ile İncelenmesi”. Doktora Tezi. Trakya Üniversitesi. 2017.

Ünsal, Emin. "Girit'in Türk Hakimiyetinden Çıkışı". Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi. 2009.

KURUM YAYINLARI:

1. Rüşumat Müdüriyeti, Ticâret-i Hâriciye İstatistik Mecmuası, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1917, s. 15.

2. Rüşumat Müdüriyeti, Ticâret-i Hâriciye..., s. 17.

Kaynakçada:

Rüşumat Müdüriyeti. Ticâret-i Hâriciye İstatistik Mecmuası. Matbaa-i Âmire, İstanbul 1917.

b. APA 6-METİN İÇİ KAYNAK GÖSTERİMİ

Kitap:

a) Tek Yazarlı Çalışmalar:

(Meriç, 1978: 70).

Kaynakçada:

Meriç, C. (1978), Mağaradakiler. İstanbul: İletişim Yayınları.

Makale:

(Çalen, 2017: 228).

Kaynakçada:

Çalen, M. K. (2017), "II. Meşrutiyet Döneminde İki Farklı Cengiz Han Tasavvuru", Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 13 (4): 227-254.

Aynı yazarın, aynı yıl birden fazla eserine atıf yapılması durumunda: (Meriç, 1978a: 70; 1978b: 99).

b) İki yazarlı kitaplar ve makaleler:

Kitap:

(Şimşek ve Yalı, 2019: 35).

Kaynakçada:

Şimşek, A. ve Yalı, S. (2019), Gerçekte(n) Öyle mi Olmuş?, İstanbul: Yeniinsan.

Makale:

(Bölükbaşı ve Yücel, 2011: 103).

Kaynakçada:

Bölükbaşı, Y. Z. ve Yücel, G. (2011), “Cumhuriyetin Ötekisi Olarak Geleneksel Milliyetçilik ve Türk Ocaklarının Kapatılması”, Akademik Bakış e-Dergi, (26): 103-117.

c) İkiiden çok yazarlı kitaplar ve makaleler:

Kitap:

(Eldem vd., 2012: 58).

Kaynakçada:

Eldem, E., Goffman, D. ve Masters, B. (2012), Doğu İle Batı Arasında Osmanlı Kenti: Halep, İzmir ve İstanbul, (çev. Sermet Yalçın), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Makale:

İkiiden çok yazarlı makaleler de yukarıdaki örneğe göre hazırlanmalıdır.

ç) Kurum yayınları:

Metin içinde:

(DİE, 1995: 45).

Kaynakçada:

DİE (1995), 19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti (Ankara).

d) İnternet Kaynakları:

Metin içinde:

(Okur, 2013).

Kaynakçada:

Okur, M. A. (2013), "Büyük Ortadoğu Fırtınası ve Türkiye",
[https://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/makifokur/
2013/10/26/buyuk-ortadogu-firtinasi-ve-turkiye](https://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/makifokur/2013/10/26/buyuk-ortadogu-firtinasi-ve-turkiye), (15.06.2010).

Atıf dışındaki açıklamalar için dipnot kullanılmalıdır.

YAYIN POLİTİKASI

1. Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi, farklı üniversitelerde görev yapan akademisyenlerin girişimleri sonucunda ortaya çıkan bilimsel bir yayındır. Nisan ve Ekim ayları olmak üzere yılda iki defa yayınlanır. Derginin dili Türkçe ve İngilizcedir.

2. Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi, yayınlanan araştırmayı okuyuculara ücretsiz olarak ulaştırma ilkesini benimsemekte ve içeriğine anında açık erişim sağlamaktadır. Açık Erişim Politikası, Budapeşte Açık Erişim Girişimi'nin (BOAI) kurallarına dayanmaktadır.

3. Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi, yayınlanan makalelere Creative Commons Attribution (CC BY NC) lisansını uygulamaktadır. Makalenizi yayınlanmak üzere gönderirseniz, CC-BY-NC lisansının çalışmanıza uygulanmasını kabul etmiş olursunuz.

4. Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi'ne yayınlanmak üzere gönderilen çalışmalarda, EASE (The European Association of Science Editors) tavsiyeleri ile COPE (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için Uluslararası Standartları dikkate alınır.

5. Etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay çalışmada belirtilmeli ve belgelendirilmelidir. İzinle ilgili bilgilere makalenin yöntem bölümünde ve ayrıca ilk/son sayfasında yer verilmelidir. Olgu sunumlarında, bilgilendirilmiş gönüllü olur formunun imzalatıldığına dair bilgiye makalede yer verilmesi gereklidir.

6. Makalenin araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlandığı ifade edilmeli, makale sonunda araştırmacılar; katkı oranı beyanı, varsa destek ve teşekkür beyanı, çıkar çatışması beyanı ve finansal destek beyanı vermelidir (Başvuru esaslarından biri de bu beyanın onaylanmasıdır.)

7. Makale yazarı, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/madergisi> linkini kullanarak makalesini sistem üzerinden yüklemelidir.

8. Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi tematik özellikte bir dergidir. Yayınlanmak üzere gönderilen tüm makaleler öncelikle dergiye uygunluğu, özgünlükleri, metodolojisi, önemi, kalitesi ve etik yapısı açısından incelenir.

9. Tüm editörlük ve hakem değerlendirme süreci birbirini izleyen adımlara bölünebilir:

- Makaleye editör atanması,
- Atanan editör tarafından gelen çalışmanın dergiye uygunluğu üzerine ilk inceleme [reddetme veya ileri değerlendirme]
- Benzerlik kontrolü [reddetme veya ileri değerlendirme]
- Yazım ve Dil Editörleri tarafından inceleme [revizyon veya ileri değerlendirme]
- Çift taraflı kör hakemlik uygulamasına göre hakemlerin atanması [revizyon, reddetme veya kabul]
- Hakem raporlarından birinin olumlu, diğerinin olumsuz olduğu durumlarda da yazı üçüncü bir hakeme gönderilir.
- Hakemler tarafından düzeltme istenen makaleler yazarlarına geri gönderilir. İstenen sürede geri dönmeyen yazarların çalışmaları yayından düşürülür.
- Değerlendirme süreci tamamlanan araştırmalar, yayın programına göre izleyen ilk sayıda yayınlanır.
- Yayınlanan makaleler için yazar/yazarlara telif ücreti ödenmez.
- Editör atanması ve ilk inceleme genellikle birkaç gün içinde yapılır. Yazım ve dil kontrol süreci genellikle 2 hafta, hakem raporlarının tamamlanması ise 2-4 hafta sürebilir. Yazarlara revizyon için verilen süre 2 haftadır.
- Gönderimin ardından yazarların sırasının değiştirilmesi, yazar adlarının silinmesi veya eklenmesine yönelik talepler dergi editörlerinin onayına tabidir. Bu talebi içeren ve tüm yazarların imzaladığı uygun bir dilekçe ile başvuru yapılmalıdır.

• Bir makalenin geri çekilmesine yalnızca en zorlayıcı ve kaçınılmaz nedenlerle izin verilecektir. Bir makalenin geri çekilebilmesi için tüm yazarlar tarafından imzalanmış bir geri çekme yazısının derginin iletişim adresini gönderilmesi gerekmektedir. Yazar(lar), bu hususta uygun bir bildirim alana kadar yazılarının geri çekilmiş olduğunu varsaymamalıdır.

10. İntihal ciddi bir problem ve bilimsel araştırmayı etkileyen en yaygın etik sorundur. Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi hiçbir şekilde intihale izin vermez. Tematik özellikteki dergide intihal kontrolü editörler ve intihal yazılımları ile yapılmaktadır. Dergimiz, %15'in altında intihal oranına sahip olan çalışmalarını kabul etmektedir. %15 oranının üzerindeki benzerlik durumunda Hakem Değerlendirmesi yapılmadan çalışmalar reddedilir.

11. İtiraz ve şikayetler Editör Kurulu tarafından COPE yönergeleri kapsamında ele alınmaktadır. İtirazlar, makalenin bilimsel içeriğine dayanmalıdır. İtiraz ve şikayete ilişkin nihai karar Baş Editör tarafından verilir. Yazarlar, itiraz ve şikayetleri için dergi@milliyetcilikarastirmalari.com adresinden e-posta yoluyla iletişime geçmelidir.

MAKALE YAYIN İLKELERİ VE DEĞERLENDİRME SÜRECİ

1. Makale dergiye gönderilmeden önce "Yazım Kuralları", "Yayın Politikası", "Telif Hakları", "Yazarların Sorumlulukları", "Açık Erişim Politikası" ve "Lisans Şartları" kısımlarını incelemeniz önerilir.

2. Makale değerlendirme süreci aşağıda belirtildiği gibidir.

- Makaleye editör atanması,
- Atanan editör tarafından gelen çalışmanın dergiye uygunluğu üzerine ilk inceleme [reddetme veya ileri değerlendirme]
- Benzerlik kontrolü [reddetme veya ileri değerlendirme]
- Yazım ve Dil Editörleri tarafından inceleme [revizyon veya ileri değerlendirme]
- Çift taraflı kör hakemlik uygulamasına göre hakemlerin atanması [revizyon, reddetme veya kabul]
- Hakem raporlarından birinin olumlu, diğerinin olumsuz olduğu durumlarda da yazı üçüncü bir hakeme gönderilir.
- Hakemler tarafından düzeltme istenen makaleler yazarlarına geri gönderilir. Yazarlara revizyon için verilen süre minör revizyon için 2, majör revizyon için 4 haftadır. Belirtilen sürede geri dönmeyen yazarların çalışmaları yayından düşürülür.
- Değerlendirme süreci tamamlanan araştırmalar, yayın programına göre izleyen ilk sayıda yayınlanır.
- Yayınlanan makaleler için yazar/yazarlara telif ücreti ödenmez.
- Editör atanması ve ilk inceleme genellikle birkaç gün içinde yapılır. Yazım ve dil kontrol süreci genellikle 2 hafta, hakem raporlarının tamamlanması ise 2-4 hafta sürebilir.
- Gönderimin ardından yazarların sırasının değiştirilmesi, yazar adlarının silinmesi veya eklenmesine yönelik talepler dergi editörlerinin onayına tabidir. Bu talebi içeren ve tüm yazarların imzaladığı uygun bir dilekçe ile başvuru yapılmalıdır.
- Bir makalenin geri çekilmesine yalnızca en zorlayıcı ve kaçınılmaz nedenlerle izin verilecektir. Bir makalenin geri çekilebilmesi için tüm yazarlar tarafından imzalanmış bir geri çekme yazısının

AMAÇ-KAPSAM, YAZIM KURALLARI, YAYIN POLİTİKASI, MAKALE YAYIN İLKELERİ VE DEĞERLENDİRME SÜRECİ, TELİF HAKLARI, YAYIN ETİĞİ VE YANLIŞ UYGULAMA BİLDİRGESİ, MAKALE İŞLEME (APC) VE GÖNDERME ÜCRETİ, YAYINLANAN ÇALIŞMALARIN İSTATİSTİKLERİ, AÇIK ERİŞİM POLİTİKASI, DERGİ LİSANS ŞARTLARI

derginin iletişim adresini gönderilmesi gerekmektedir. Yazar(lar), bu hususta uygun bir bildirim alana kadar yazılarının geri çekilmiş olduğunu varsaymamalıdır.

TELİF HAKLARI

• Yazarlar telif hakkı dahil olmak üzere makaleye ait tüm imtiyaz ve diğer mülkiyet haklarını elinde tutar.

• Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi, yayınladığı makalelere Creative Commons Attribution (CC-BY-NC) lisansını uygulamaktadır.

• Makalenizi yayınlanmak üzere gönderirseniz, CC-BY-NC lisansının çalışmanıza uygulanmasını kabul edersiniz. (Bakınız: [Lisans Şartları](#)).

• Dergide yayınlanan makalelere telif hakkı ödenmez.

• Yazar(lar) makalede hiçbir suç unsuru veya kanuna aykırı ifade bulunmadığını, araştırma yapılırken kanuna aykırı herhangi bir malzeme ve yöntem kullanılmadığını, çalışma ile ilgili tüm yasal ve etik izinleri aldığını ve etik kurallara uygun hareket ettiğini taahhüt eder. (Başvuruda onay alınır)

• Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi'nde yayınlanan makalelerde ifade edilen herhangi bir olgusal yanlışlık veya görüş yazarın kendisine aittir ve dergimizin bilgi, görüş veya bakış açısını yansıtmayabilir. Yazar(lar), telif hakkı ihlali nedeniyle üçüncü şahıslarca istenecek hak talebi veya açılacak davalarda Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi ve Dergi Editörlerinin hiçbir sorumluluğunun olmadığını, tüm sorumluluğun kendilerine ait olduğunu taahhüt eder. (Başvuruda onay alınır)

YAYIN ETİĞİ VE YANLIŞ UYGULAMA BİLDİRGESİ

Bu bildirge Committee on Publication Ethics'in "Code of Conduct and Best-Practice Guidelines for Journal Editors - 2011" kuralları ve Bilimsel Yayıncılıkta Şeffaflık ve En İyi Uygulama İlkeleri, Sürüm 3 esas alınarak hazırlanmıştır.

a) Editörün Sorumlulukları: Dergi editörü yapılan başvuruların uygunluğuna ve yayınlanıp yayınlamayacağına karar verir. Editör bu kararı verirken yazar veya yazarların ırkı, cinsiyeti, inancı, uyruğu, politik görüşüne göre değil gönderinin derginin yayın politikası ile uygunluğu, orijinalliği ve önemine göre karar verir. Dergi editörü başvuru ile ilgili kişisel bilgileri üçüncü kişilerle (hakemler, bilim kurulu üyeleri, yayıncı vs.) paylaşamaz. Editör veya hakemler reddedilen veya yayın aşamasında olan başvurularda yer alan bilgi ve belgeleri yazarın yazılı izni olmadan kendi araştırmalarında kullanamazlar.

b) Hakemlerin Sorumlulukları: Hakemler başvurunun yayına uygunluğu kontrol konusunda yayın kuruluna destek olurlar. Hakemler, gönderilen çalışmayı değerlendirirken adil, tarafsız ve yapıcı olmaya çalışmalıdır. Hakemler başvuruların geliştirilmesi ve olası hataların giderilmesi için yazarlara önerilerde bulunurlar. Hakemler incelenmek üzere gönderilen başvurusu konusunda kendini yetersiz hissettiklerinde veya incelemeyi zamanında yetiştiremeyecekleri durumlarda editörü bilgilendirmek zorundadır. Hakemler başvurularda yer alan bilgi ve fikirlerin güvenliğini sağlamakla yükümlüdürler. Bunları üçüncü kişilerle paylaşamaz veya kendi araştırmalarında kullanamazlar.

c) Yazarların Sorumlulukları: Sahte/hileli verilere dayanan çalışmalar kabul edilemez. Yazarlar, verilerin doğruluğunu ve özgünlüğünü garanti etmelidir. Eğer çalışma insan ögesini içinde bulunduruyorsa, uygun kurumsal otoritelerden onay alınmalı ve çalışmaya katılmış insanların izni alınmalıdır. Çalışmada kullanılan 3. kişilere ait ve telif hakkına haiz "veri toplama aracı, tablo, grafik, harita ve diğer görseller" için ilgili kurum veya kişi(ler)den yazılı izin alınmalıdır. Makale gönderim sürecinde Başvuru Listesinde ifade edilen ve makaleyi gönderen sorumlu yazar tarafından

kabul edilen şartlar diğer yazarlar tarafından da kabul edilmiş sayılır. Makaleye anlamlı bir katkısı olan tüm yazarlar, çalışmaya ortak yazar olarak dâhil edilmelidir. Katkısı olmayan kişilerin ortak yazar listesine dâhil edilmesi uygun değildir ve bu duruma müsamaha edilmeyecektir. Yazarlar dergimizin hakem ve editörleri tarafından önerilen makul yenilemeleri yapmayı kabul etmelidirler. Eğer yazar, kabul edilebilir nedenler olmadan yenilemeleri yapmayı reddederse, gönderilmiş olan makale reddedilecektir. Bütün yazarların, gönderilen makaledeki her hatayı düzeltmeleri ve doğru olmayan bilgileri geri çekmeleri gerekir.

Kaynaklar:

Committee on Publication Ethics (COPE). (2011, March 7). Code of Conduct and Best-Practice Guidelines for Journal Editors.

http://publicationethics.org/files/Code_of_conduct_for_journal_editors_Mar11.pdf

Bilimsel Yayıncılıkta Şeffaflık Ve En İyi Uygulama İlkeleri, Sürüm 3.

<https://blog.doaj.org/2018/01/15/principles-of-transparency-and-best-practice-in-scholarly-publishing-version-3/>

MAKALE İŞLEME (APC) VE GÖNDERME ÜCRETİ

- Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi, yazarlardan gönderi, işleme veya yayın için herhangi bir ücret almaz.
- Kaliteli yayını teşvik için kâr amacı olmayan bir girişimdir.
- Dergi, tüm makalelerin tam metinlerine anında ücretsiz erişim sağlar.

YAYINLANAN ÇALIŞMALARIN İSTATİSTİKLERİ

Dönem	Araştırma Makalesi	Çeviri Makale	Kitap İncelemesi
Nisan 2019	2	1	2
Ekim 2019	4	-	2
Nisan 2020	6	-	2
Ekim 2020	4	-	2
Nisan 2021	6	-	1
Ret Makaleler	14	-	-
Geri Çekilenler	7		

AÇIK ERİŞİM POLİTİKASI

• Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi (MAD), yayınlanan araştırmayı okuyuculara ücretsiz olarak ulaştırma ilkesini benimsemekte ve içeriğine anında açık erişim sağlamaktadır.

• Açık Erişim Politikası, Budapeşte Açık Erişim Girişimi'nin (BOAI) kurallarına dayanmaktadır.

DERGİ LİSANS ŞARTLARI

Lisans Şartları

• Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi, yayınladığı makalelere Creative Commons Attribution (CC-BY-NC) lisansını uygulamaktadır.

• Makalenizi yayınlanmak üzere gönderirseniz, CC-BY-NC lisansının çalışmanıza uygulanmasını kabul edersiniz.

• Daha fazla bilgi için bakınız:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legal-code.tr>

